

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA
ANA BİLİM DALI

ÇOCUK VE BİLİM-KURGU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan:
ALİ KARAKAŞ
10735

Danışman: Prof. Dr. ERSAN İLAL

İSTANBUL
1997

İÇİNDEKİLER

İçindekiler	i-ii
Özet Türkçe	I
Özet İngilizce	II
Önsöz	III-IV
Giriş.....	5
1. BÖLÜM	
ÇOCUK GELİŞİMİNİN İNCELENMESİ	
1.1. Gelişimin Tanımlanması	3
1.2. Gelişimin Temel İlkeleri	3
1.3. Gelişimin Evreleri	4
1.3.1. Doğum Öncesi Dönem	4
1.3.2. Doğum Sonrası Dönem	4
1.4. Doğum Sonrası Dönemde Gelişim	4
1.4.1. Bedensel Gelişim	5
1.4.2. Bilişsel Gelişim (öğrenme ve anlama)	5
1.4.3. Motor Gelişimi (hareketle ilgili gelişim)	7
1.4.4. Dil Gelişimi	8
1.4.5. Duygusal Gelişim	8
1.4.6. Sosyal Gelişim	9
1.5. Son Çocukluk Döneminde Gelişim (kızlarda 6-11 yaş, erkeklerde 6-13 yaş)	12
1.5.1. Bilişsel Gelişim	12
1.5.2. Sosyal Gelişim	14
1.5.3. Son çocuklukta Kritik Yaşlar	15
1.6. Çocuğun Psiko-Sosyal Gelişmesini Belirleyen Ortamlar	16
1.6.1. Aile	17
1.6.2. Arkadaş çevresi	17
1.6.3. Okul	18
1.6.4. Diğer Ortamlar	18
1.6.5. Kitle İletişim Araçları	18
1.7. Oyun ve Çocukta İlgiler	19
1.7.1. Oyun	19
1.7.1.1. Oyunağın Eğitsel Önemi ve Oyun Malzemeleri.....	22
1.7.1.2. Oyuncak Seçimi	23
1.7.1.3. Elektronik Oyuncaklar	23
1.7.1.4. Oyun Kuramları	24
1.7.2. Çocukta İlgiler	24
1.7.3. Kitap	25
1.7.3.1. Çocuk Kitaplarının Niteliği	25
1.7.3.2. Okuma İlgisinin Yaşlara Göre Gelişimi	26
1.7.3.3. Okuma Zevki ve Kültürü	27
1.7.4. Resim	28
1.7.5. Müzik	29
1.7.6. Tiyatro	30
1.7.7. Sinema	31
1.7.8. Televizyon ve video	33

2. BÖLÜM	
TELEVİZYON VE ÇOCUK	
2.1. Televizyon ve eğitim	40
2.2. Televizyonun esiri çocuk.....	41
2.2.1. Türkiye’de çocukların program tercihleri.....	43
2.2.2. Yayınlarla çocuğun yanıltılması.....	44
2.2.3. Çocuğun televizyondan kaynaklanan problemleri.....	46
2.2.3.1. Uyku Problemleri.....	47
2.2.3.2. Yaralanma Korkusu.....	47
2.2.4. Çocuğa Yönelik Özel Programlar.....	47
2.3. Çocuğun Bakış Açısından TV yayınları.....	49
3. BÖLÜM	
TÜKETİCİ KÜLTÜRLERDE KİTLE İLETİŞİM SORUNLARI	
3.1. Kültürel Süreçler Açısından Kitle İletişim Araçları.....	52
3.2. Tüketici ve Üretici Kültürlerde Kitle İletişim Süreci.....	53
3.2.1. Üretici Kültürlerde Kitle İletişim Süreci.....	53
3.2.2. Tüketici Kültürlerde Kitle İletişim Süreci.....	54
3.2.2.1. Teknolojik Bağımlılık.....	54
3.2.2.2. Ekonomik Bağımlılık.....	54
3.2.2.3. İçeriksel Bağımlılık.....	55
3.3. Tüketici Kültürlerde Kitle İletişim Araçlarının Özellikleri	55
4. BÖLÜM	
TÜKETİCİ TOPLUMLARDA BİLİM-KURGU VE ÇOCUK	
4.1. Televizyon- Çocuk İlişkisi	58
4.2. Televizyon İletilerinin Çocuk Üzerinde Etkisi	59
4.3. Çocukta Düş Kurma ve Bilim-Kurgu Eğilimleri	60
4.4. Gelecek ve Bilim-Kurgu Filmleri	61
5. BÖLÜM	
“ÇOCUKLARIN İNSAN VE DÜNYANIN GELECEKLERİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ” ARAŞTIRMASI	
5.1. Araştırmanın amacı	64
5.2. Araştırmanın yöntemi	64
5.3. Araştırmanın aşamaları	64
5.3.1. Örnekler	64
5.3.2. Örnek Seçiminde Uygulanan Yöntemler	64
5.3.3. Örnek Seçimi	65
5.3.4. Araştırmanın soru formu.....	65
5.3.5. Uygulama filmi “Yıldız Savaşları” Üçlemesi	70
5.3.6. “Yıldız Savaşları” Üçlemesi’nin gönderdiği iletiler	71
5.3.7. Tablolar ve yorumlar	73
SONUÇ	87
KAYNAKÇA	88

YÜKSEK LİSANS TEZİ ÖZET

TEZ KONUSU: ÇOCUK VE BİLİM-KURGU

Hazırlayan: ALİ KARAKAŞ

Çocuk büyüdükçe dış dünyaya daha çok yönelmektedir. Buna bağlı olarak, yaş ilerledikçe bilgi edinmede kişisel gözlemlerinin yerini giderek kitle iletişim araçları alır. Ancak, çocuklar ve gençler genellikle yeterince kitap ve gazete okumadıklarından, onlar için öncelikle televizyon güçlü ve güvenilir bir bilgi kaynağı olmaktadır. İki yaşındaki çocukların %14'ü, dört yaşındakilerin % 65'i, altı yaşındakilerin %95'i, dokuz yaşındakilerin %96'sı televizyon izliyorlar. Çocuk televizyondan neler öğreniyor? Bu sorunun yanıtı, televizyonun etkilerini araştıran çalışmaların sonuçlarına dayanılarak verilebilir.

Çocuklar televizyon iletilerine açık oldukları gibi, bu iletilerden öğrenmeye de yatkındırlar. Bunda, çocukların iletileri büyük ölçüde gerçeğin aktarımı gibi görmeleri kadar, değerlerinin, tutumlarının yetişkinlerinki gibi sabit olmaması etken olmaktadır. Ancak televizyonun ve sinemanın asıl etkileme gücünün, Himmelwelt'in ortaya koyduğu gibi, bilgi sahibi olunmayan alanlarda yüksek olduğu, ayrıca yaş, cinsiyet değişkenleri, kültürel çevre ve ilişkiler çerçevesinde farklılık gösterdiği, diğer bir deyişle, çocukların televizyon karşısında bir tabula rasa (boş çekmece) olmadıkları gerçeği dikkate alınmalıdır.

Çocuklarda televizyon izlemenin temel hedefi eğlenme ve oyalanma isteğidir. Filmler ve diziler çocuğun hem bu yönelimine, hem de fantazyaya kaçma ihtiyacına doyum sağlayan hazır düşler sunuyorlar. Bu bağlamda, özellikle konulu kurguları izleme ve anlama, geleceğe yönelme, yakın çevresi dışındaki modellere öykünme çağında gelecekle ilgili sinematografik bilim-kurgunun, öncelikle de bilim-kurgu dizilerinin ayrı bir yeri alması gerekir. Çünkü, çocuktaki düş gücünün asıl önemi geleceği önceden öngörebilme yeteneğini geliştirmesidir. Çocuk büyüdükçe geleceğe yönelik amaçlar edinme ve bunlara ulaşmak için çaba gösterme düşüncesine erişir. Bu, geleceğe hazırlanan çocuğun, geleceğin düşünüyü görmesi anlamına gelir.

**MASTERS THESIS
ABSTRACT**

THESIS SUBJECT: CHILDREN AND SCIENCE FICTION

Prepared by: ALİ KARAKAŞ

As children grow up, they become more oriented towards the outer world. Consequently, as the age increases, mass communication tools gradually take the place of personal observations in gathering information. However, because children and teenagers usually do not read enough books and newspapers; first, television becomes a strong and reliable information source for them. 14% of two-year olds, 65% of four-year olds, 95% of six-year olds, 96% of nine-year olds watch television. What does a child learn from television? The answer to this question can be given based on the results of studies that research the effects of television.

As children are open to messages from television, they are also inclined to learn from these messages. Here, as much as children's seeing these messages as a transfer of truth to a great extent; their values and attitudes not being fixed like the adults' also becomes a factor. However, it must be considered that the real influential power of television and cinema, as Himmelwelt argued, is high in areas where one does not have much information, also, differs within the framework of age, gender, cultural environment and relationship variables; in other words, children are not a tabula rasa (blank slate) in front of television.

For children, the main target of watching television is the desire for fun and entertainment. Films and TV series present premade dreams that feed this inclination and the need of escaping to a fantasy for children. In this context, during the age of viewing and understanding especially themed fiction, orientation for the future, emulating models other than those in close proximity; cinematographic future-related to science-fiction, and first of all, science-fiction TV series must have a special role. Real importance of the imagination of a child is that it develops the ability to predict the future. As children grow-up, they reach the idea of acquiring future-related purposes and putting up an effort for them. This means that a child, preparing for the future, is dreaming of the future.

ÖNSÖZ

Çocuk televizyondan neler öğreniyor? Televizyon çocuğun hayal dünyasını nasıl etkiliyor? Bilim-kurgu filmleri ve dizilerinin çocuk eğitimi ve gelişimi, çocukların hayal dünyasındaki yeri ve önemi nedir? Bu soruların yanıtı, televizyonun etkilerini araştıran çalışmaların sonuçlarına dayanılarak verilebilir. 1930’lardan 1960’lara kadar uzanan dönemde daha çok radyo, film ve basılı araçlarla ilgili kitle iletişim araştırmaları, bu araçların genellikle etkili olmadığı ya da sanıldığından daha az etkili oldukları sonucunu vermiştir. Böylece, daha önceki dönemde siyasi propagandanın ve reklamcılığın gelişmesinin ürünü olan ve her şeyi yapabilecek güçte bir kitle iletişim efsanesi yıkılmıştır.

Günümüz sanayi-kent toplumlarında bireyler, gruplar ve toplumlar arasındaki iletişim çok büyük oranda televizyon, radyo, yazılı basın, video, sinema, tiyatro gibi kitle iletişim araçları ile sağlanmaktadır. İletişim teknolojisindeki gelişmelere koşut olarak, özellikle yüzyılımızda, her türlü bilginin akış süresi ve yayılma alanı öylesi bir boyuta ulaştı, başka bir deyişle, kitle iletişim araçları ile aktarılan iletilerin (ne türde olursa olsun) üretim hızı, tüketim hızı ve tüketicisi öylesine arttı ki, bugün insanlığın yepyeni bir devrimi iletişim devrimini yaşadığı ileri sürülüyor. “İletişim patlaması” da denilen ve her gün biraz daha gelişen iletişim teknolojisi sonucu bireyler kitle iletişim süreci içinde yer alan örgütlerin ya bir parçası olarak ya da onlarla etkileşim içine girerek toplumsal, ekinsel, ekonomik ve siyasal konularda yeni bilgiler edinmekte ya da var olan bilgilerini geliştirmekteler. Dünya görüşüne etki eden kültürel süreçlerin tümüne yol açabilmeleri, katkıda bulunabilmeleri açısından da kitle iletişim araçları, özellikle de televizyon ayrı bir önem taşımaktadır.

Çocuğun dünyayı tanımasına büyük ölçüde yardımcı olan televizyon, bu sebeple çocuklar için değeri yadsınamayacak eğitici bir oyuncak olarak değerlendirilebilir. Daha fazla televizyon seyreden çocukların daha çok şey bildikleri kabul edilen bir gerçektir. Öğrendikleri konuların bir kısmı popüler kültür öğeleri, seyrettikleri programlar televizyonun oluşturduğu vasat seviyelerdeki bir ortalama kültürün unsurları da olsa, oturma odalarımıza yayılan muazzam enformasyon bombardımanı karşısında etkisiz kalmamaktadırlar. Okullarda yapılan incelemeler daha fazla televizyon seyreden çocukların seyretmeyenlere oranla daha parlak ve kıvrak bir zeka düzeyinde olduklarını göstermektedir.

Özellikle program yapımcıları, televizyon ekranından yansıyan olumlu model, çocuklar için ne kadar yapıcı ise, olumsuz modelin de o denli yıkıcı olduğunu bilmelidirler. Televizyonun milyonlara hitap etmesi, yapılan hatanın affedilirliğini zorlaştırmaktadır. Ülkemize televizyonun yeni gelmiş olması nedeniyle istenilen programı izleme ya da gerektiğinde televizyonu kapatma alışkanlığı henüz yerleşmemiştir.

Televizyon programlarının çocuğu ne kadar etkilendiklerini araştırırken televizyon seyretme alışkanlıklarının ne düzeyde olduğunu belirlemek de gerekmektedir. Etrafımızdaki bütün çocukların gün ve hatta gecenin bir kısmı boyunca devamlı televizyon seyrettiklerini, alıcının biraz kapatmaları istendiğinde bu konuda ne kadar ısrarlı olduklarını hepimiz görmekteyiz. Buna rağmen, ne kadar televizyon izledikleri sorulduğunda insanların gerçek sürenin altında cevaplar verdikleri görülmektedir. Ekran karşısında ne kadar fazla zaman geçirdiğimizin farkında olmadığımızı söylemek doğru olacaktır.

Televizyon programlarının çocuğu ne kadar etkilendiklerini araştırırken televizyon seyretme alışkanlıklarının ne düzeyde olduğunun belirlenmesi de gerekmektedir. Etrafımızdaki bütün çocukların gün ve hatta gecenin bir kısmı boyunca devamlı televizyon seyrettiklerini, alıcının biraz kapatmaları istendiğinde bu konuda ne kadar ısrarlı olduklarını hepimiz görmekteyiz. Buna rağmen, ne kadar televizyon izledikleri sorulduğunda insanların gerçek sürenin altında cevaplar verdikleri görölmektedir. Ekran karşısında ne kadar fazla zaman geçirdiğimiz farkında olmadığımızı söylemek doğru olacaktır.

Televizyon çocuklar için büyük bir bilgi kaynağıdır. Seyredilen programın direkt olarak eğitici bir niteliği olmasa bile televizyon seyreden çocukların seyretmemiş olan önceki nesillerden daha donanımlı yetiştikleri bir gerçektir. Bu çalışmada bilim-kurgu filmleri ve dizilerinin çocuk eğitimi ve gelişimi, çocukların hayal dünyasındaki yeri ve önemi irdelenmeye çalışılmıştır.

GİRİŞ

İletişim teknolojisindeki hızlı gelişmenin olumlu veya olumsuz etkileri üzerinde birbirine zıt birçok görüşün olmasına rağmen, kitle iletişim araçlarının insan ve toplum yaşamındaki yeri ve önemi artık tartışmasız kabul edilen bir gerçektir.

Ülkemizde birkaç yıl içerisinde büyük bir “patlama” yapan televizyon yayıncılığı toplumumuzun gündemine damgasını vurmuştur. Artık televizyon sayesinde bir gecede kahramanlar yaratılmakta, yıldızlar milyarlar karşılığında kanaldan kanala transfer olmaktadır. Hatta medyanın ülkeyi yönettiği konuşulmaktadır.

Bütün bu kargaşa içerisinde unutulmuş birileri vardır: Çocuklar. Bu güne kadar yapılan çalışmalar sinema, video, televizyon gibi görsel - işitsel kitle iletişim araçlarının herkes üzerinde, özellikle de zihinsel ve ruhsal gelişmelerini henüz tamamlamamış olan gençler ve çocuklar üzerindeki etkilerinin diğer kitle iletişim araçlarına kıyasla daha fazla olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu açıdan bakıldığında görsel kitle iletişim araçlarının öncelikle (her evde bulunmaları nedeniyle) de televizyonun çocuğun ruhsal gelişmesinde önemli rolü olduğu görülmektedir.

Televizyon ülkemizde insanları sosyal, kültürel, siyasal ve ahlaki açıdan en fazla yönlendiren etkenlerden biridir ve çocuk için bazen alternatif eğitmen veya yol gösterici olabilmektedir. Bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de televizyon yayınlardaki seks ve şiddet öğelerinden yakınılmaktadır. Fakat sorun sadece seks ve şiddet öğelerinin aşırı derecede kullanılmasında değil, televizyon kanalları üst yönetimlerinin maddi kar veya başka hedefler uğruna, toplum çıkarlarını korumak fikrinden uzaklaşmalarıdır.

Televizyonda çocuk programları adı altında gösterilen filmlerin ve dizilerin uygulanan teknikler sayesinde ilgi çekici, canlı, hareketli sürükleyici olmaları nedeniyle çocuklar hatta yetişkinler tarafından ilgiyle izlenmektedir. Bu dizi ve filmlerin açık iletileri yanında kapalı iletileri de vardır ve çocuk anlasın anlamasın her iki iletiyi de tıpkı bir teyp gibi alır, hafızasına kaydeder ve bu iletiler sürekli tekrarlanmaları nedeniyle iyice yerleşirler. Bu filmlerden çoğunun ithal olduğunu da hatırlayacak olursak; iletilerin başka kültürlerle ait olduğu ve çocukların ulusal kültürün dışında da bilgilendiği gerçeği ortaya çıkacaktır.

Bu nedenle konunun; sanayi teknolojisinin ideolojisini ve teknolojiyi elinde tutan “kültür merkezi” denilen gelişmiş ülkelerden, “kültür taşıyası” denilen az gelişmiş ülkelere iletilen ve daha çocuk yaşlarda belleklere adeta kazınırcaasına işlenen ve tek boyutlu, tek tip bir toplum ortaya çıkarmaya çalışan tüm çocuk yayınları açısından incelenmesi gerekmektedir. Fakat çok geniş kapsamlı olması nedeniyle amaçtan uzaklaşmamak için bu çalışma, bilim - kurgu yayınları ile sınırlandırılmıştır.

Bilim - kurgunun seçilme nedeni, çocuğun düş kurma ve fantazyaya kaçma eğilimlerine yanıt vermesidir. Küçük yaşlarda en yakın çevresindeki olay, olgu ve ilişkilerinin açıklanmasını arayan çocuğun ilgisi giderek içinde yaşadığı topluma, dünyaya, evrene ve yetişkin olarak yer alacağı geleceğe yönelir. Bu konularda sorular üretir, sorularına anlamlı yanıtlar arar ve bu yanıtları geleneksel toplumlarda din ve ahlak öğretileri çerçevesinde, çağdaş toplumlarda ise bilim - kurgu dizi ve filmlerinde bulur. Çünkü bunlardaki fantazyalar kendi düşleriyle, düş dünyası ile çakışmaktadır. Fakat sinematografik bilim - kurgu sanki bilimin doğru ve geçerli sonuçlarından yararlanıyormuş gibi, çoğu kez çarpıtılmış bir biçimde de olsa, boşluğu doldurmaktadır. Bilim - kurgu film veya televizyon dizilerinin işledikleri temalar ve ağırlık verdikleri öğeler, üretildikleri kültürün sosyopolitik durumları ile yakından ilişkilidir.

Gerçekten de “Uzay Operası” denen ve televizyonlarımızda da gösterilen “Uzay Yolu”, “Yıldız Savaşları”, “E.T.” vs. gibi bilim - kurgu filmlerinin bilime değil, bilimsel görünüşte masallar, fantazyalar ya da olayları uzayda geçen kahraman - prenses - canavar üçlüsüne dayalı Western’lerdir. Bu diziler çocukların sorularına anlamlı yanıtlar vererek, hayatı anlamalarını kolaylaştıracakları yerde, daha da karmaşıklaştırarak zorlaştırır, yaşamı insanın ve dünyanın dışındaki nedenlerle açıklarlar. Hemen hepsinde korku, dehşet ve güvensizlik motifleri işlenir. Olaylar her türlü zamanda geçmişte, gelecekte, bugünde, ya yerkürenin merkezinde, ya da galaksilerde geçmektedir. Uzay adamları, canavarlar, robotlar, kutsal varlıklar ve insan ya tek tek, ya da bir arada sergilenmektedir. Bilim dallarından edinilen bilgilerle, kurgudan oluşan öğeler alınıp bir araya getiriliyor. Hepsinde salgın hastalıklar, kimlik yitirimi, kitlesel kırımlar, yok edilmeler, başka türlere dönüşümler gibi öyküler işlenerek, çocuklara var olan toplum ve dünyaya karşı inançsızlık, kuşku ve korku aşılacaktır. Belirli bir gelecek işlenmekte, bu geleceğe uygun yetişkin modeller sunulmaktadır.

Söz konusu bilim-kurgu film ve dizilerin üretildikleri toplumların yapısı ve ahlaki değerleri açısından önem ve öncelik kazanmaktadır. Oysa, bu türün film ve dizilerini satın alan ülkelerde, özellikle de Batı’nın sanayi toplumları dışında kalmış ülkelerde, toplumun geleneksel yapı ve değerlerine ters düşebilecek bir kültürel asimilasyon sorunundan söz edilebilir.

Bu tez çalışmasında yukarıda sıralanan nedenlerle bilim - kurgu ve çocuğun gelişmesi arasındaki ilişkinin yanı sıra, tüketici kültürlerde kitle iletişim sorunları incelenmiş ve çocuğun insan ve Dünya’nın geleceğine ilişkin görüşleri ile ilgili bir araştırmaya yer verilmiştir.

Bu çalışma Microsoft Word adlı bilgisayar programında yazıldığı için, dipnotlar her bölümün sonunda verilmiştir.

1.BÖLÜM ÇOCUK GELİŞİMİN İNCELENMESİ

1.1. Gelişimin Tanımlanması

Yapısal artışı dile getiren “büyüme”, bedende gerçekleşen sayısal değişiklikleri içermektedir (Kilo, boy artışı gibi). Çocuk, sadece fiziksel olarak büyümele kalmaz, aynı zamanda onu beyniyle iç organlarının yapı ve büyüklüğünde de değişimler olur. Beynin gelişimi sonucu, çocukta giderek artan bir öğrenme, anımsama ve muhakeme yeteneği oluşur. Böylelikle fiziksel büyümeye koşut olarak, çocuk, zihinsel olarak da gelişir.

Buna karşılık, “Gelişme”, değişikliklerin niceliği yanında, niteliğini de içermektedir. Gelişme kavramı, düzenli, uyumlu ve sürekli bir ilerlemeyi dile getirmektedir. Gelişim, ileriye dönük olup, değişiklikler arasında belirgin bir ilişkiyi de kapsar. Başka bir deyişle, gelişim yüzleri arasında bir bütünleşme söz konusudur.

Kısaca “gelişim, sadece sayısal ölçümlerle açıklanamayan, birçok yapı ve işlevi bütünleştiren karmaşık bir olgudur. Bu bütünleşme nedeniyle, gelişimin her evresi kendinden bir sonraki evreyi doğrudan etkiler. Böylelikle hiyerarşi, bütünleşme ve yapısal bağıntı, gelişim evrelerinin temel özellikleri arasındadır.”(1)

Yapılan gözlem ve çalışmalar, belli gelişim dönemlerinde çocuklarda ortak olan eğilim ve davranış kalıplarının bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu ortak yanların bilinmesinin çocuk eğitiminde izlenecek yöntemi belirleme açısından yararı büyüktür.

Yakın zamana kadar çocuk gelişimine ilişkin çalışmalar, çocuğun doğumuyla birlikte başlarken, son zamanlarda, doğumdan sonraki gelişim biçimini etkilemesi nedeniyle, doğum öncesi dönemine de önem verildiği görülmektedir.

“Bir yetişkinin niteliği olan “Olgunluk”, yapısal değişikliklerin tamamlanması şeklinde karakterize olur. Başka bir deyişle, olgunluk, organizmanın temelindeki potansiyel güçlerin göreve hazır bir duruma ulaştıklarının belirtisidir.” (2)

Gelişimin bazı yüzlerinde yapısal ve işlevsel olgunluğun oldukça erken yaşlarda görülmesine karşın, gelişimin diğer yüzlerinin daha sonra tamamlandığı dikkatimizi çeker. Örneğin, duyu organlarının işlevlerini doğumla birlikte yapmalarına karşılık, cinsel organların ergenliğe kadar bu olgunluğa erişemedikleri görülür.

1.2. Gelişimin Temel İlkeleri

Tüm davranışlar temelde biyolojik yapı içinde gerçekleşir. Bu nedenle biyolojik yapı hakkında ne kadar çok bilgi edinebilirsek, davranışı anlamamız da o ölçüde kolay olur. Beden oranlarındaki değişikliklere bakıldığında, bu büyüme ve değişimlerin kökeninde kalıtımın ve çevre faktörlerinin rolünün büyük olduğu görülür. Gelişim süreci içinde tüm çocuklar aynı gelişim yolunu izlerler. Çocuk koşmadan önce yürür, yürümeden önce emekler.(3) Ancak çocukların gelişim hızlarıyla bu davranışları başarmak üzere geçirdikleri sürenin bireyden bireye değiştiği görülür. Bazı çocuklar, diğerlerine oranla daha hızlı gelişirler. Bu avantaj, genellikle kalıcı ve süreklidir. Örneğin, gelişimin ilk yıllarında uzun boylu olan çocuklar, bunu izleyen yıllarda da bu özelliklerini korumayı sürdürürler. Yine akranlarına oranla becerileri daha fazla gelişmiş olan ve gelişimin bazı yüzleri açısından daha erken olgunlaşmış olan çocuklar, genellikle gelişimin diğer yüzlerinde de üstün olan çocuklardır.

Gelişimdeki 5 temel kavram şöyle özetlenebilir:

1. Gelişim, dinamik bir olgudur.

2. Gelişim, genetik bireyselliğin bir sonucudur.
3. Gelişim, giderek artan bir özelleşme sürecidir.
4. Gelişimde denge vardır.
5. Gelişim, ard arda görülen, düzenli bir süreçtir.” (4)

1.3. Gelişimin Evreleri

Gelişimi farklı evrelere ayırarak incelemek, pratik nedenlerden dolayı gereklidir.

İnsanda doğum öncesi yaşam, “Prenetal Dönem”, 40 ± 2 hafta veya 9 ay 10 gün devam eder. Doğumdan sonraki evreye “Postnatal Dönem” denir. Gelişim aşamalarının kolay anlaşılabilmesi için, bu iki dönem de bazı alt evrelere ayrılır.

Prenetal Dönem 28'er günlük 10 aya ayrılabilir. Bu 10 ayda üç ana bölümde incelenebilir. (5)

1.3.1. Doğum Öncesi Dönem:

- 1) Ovum Evresi: Döllenme anından ikinci haftanın sonuna kadar .
- 2) Embriyo Evresi (Embriyon): Üçüncü haftadan sonra sekizinci haftanın sonuna kadar.
- 3) Fetus Evresi: Üçüncü aydan doğuma kadar olan dönem. (6)

1.3.2. Doğum Sonrası Dönem:

- 1) Yeni Doğan Bebek (Neonate): 0-4 hafta.
- 2) Bebeklik: 4 hafta -2 yıl
- 3) İlk Çocukluk: 2-6 yıl.
- 4) Son Çocukluk: 6-11 yıl (Kızlarda); 6-13 yıl (Erkeklerde).
- 5) Ergenlik: 11-20 yıl (Kızlarda) ; 13-20 yıl (Erkeklerde). (7)

1.4. Doğum Sonrası Dönemde Gelişim

İlk yıllardaki gelişimin bilimsel önemini, ilk kez Freud, kişilik uyumsuzluğuna ilişkin çalışmalarında ortaya koymuştur. Freud, birçok uyum bozukluğu gösteren kişilerin çocukluk yıllarında başarısız deneyimlere sahip olduklarını saptamıştır.

Yavuzer, çocuklar üzerinde doğumdan olgunluğa kadar süregelen klinik çalışmalarına dayanarak şunları söyler: “Çocukluk, insanı insanlığa başlatan ilk sahne, kendimize özgü yeti ve eksikleri yavaş, fakat açık bir şekilde geliştiren önemli bir ortamdır.” (8)

Yavuzer'e göre, bebeklik ya bir “güven evresidir ki, birey bu evrede dünyaya güvenilebilir ve inanılabilir bir biçimde bakmayı öğrenir ya da “güvensizlik” evresidir ki, bu dönemde birey dünyanın nefret ve korkuyla dolu olduğunu öğrenmeye başlar. (9)

Çocuğun öğrenmesi, büyük ölçüde anne babası tarafından ilgi, sevgi ve fizyolojik gereksinmelerinin karşılanmasına bağlıdır.

1.4.1. Bedensel Gelişim

Çocuğun gelişimini bir bütün olarak kavrayabilmek için psikolojik olduğu kadar fizyolojik gelişimi de bilmek gerekir. Çünkü, fiziksel gelişim, çocuğun davranışını hem doğrudan, hem de dolaylı olarak etkiler.

Doğrudan etkiler, çünkü bedensel gelişim, çocuğun neler "yapabileceğini" belirler. Örneğin, yaşlarına göre sağlıklı bir gelişme gösteren çocuklar, oyun ve spor faaliyetlerinde akranlarıyla eşit koşullarda yarışır. İyi gelişmemiş çocuksa, bu yarışmalarda elverişsiz durumu nedeniyle geri kalır ve gruptan atılır. (10)

Fiziksel gelişme, davranışı dolaylı olarak etkiler, çünkü çocuğun kendine ve diğerlerine karşı tutumu bedensel gelişiminin de etkisi altındadır. Bu tutumlar çocuğun gösterdiği uyumlara yansır. Örneğin, şişman bir çocuk kısa sürede kendisinden ince olanlara ayak uyduramadığını fark eder. Bu da çoğunlukla çocuğun kişisel yetersizlik duygusuna kapılmasına yol açar. Buna ek olarak, eğer akranları kendisiyle yavaş davrandığı için oynamayı istemezler ve de çeşitli adlar takarak alay ederlerse, çocukta aşağılık duygusu gelişebilir. Bu tür duygular çocuğun kişilik gelişiminde çok önemli rol oynarlar.

Çocuklarda bedensel gelişim, "dönemsel" (devri) bir süreçtir. Bunun anlamı, fiziksel gelişmenin düzenli bir hızla değil, belli dönemlerde, yüzlerde (fazlarda) ya da farklı hız derecelerine sahip "dalgalar" halinde gerçekleşmesi, yani bazen hızlı, bazen yavaş olmasıdır. (11)

Büyüme temposunda çocuktan çocuğa farklılık olsa da, yani bazı çocuklar daha düşük, bazıları normal, bazılarıysa yüksek büyüme hızı gösterebilir de, büyüme dönemleri düzenlidir ve önceden tahmin edilebilir. Bununla birlikte, her çocuk, gelişmenin kritik noktalarına erken ya da geç ulaşmada az çok değişmez bir eğilime sahiptir.

Büyüme konusundaki araştırmalar, çocuklarda iki yavaş, iki hızlı olmak üzere dört belirgin büyüme dönemleri düzenlidir ve önceden tahmin edilebilir.

Bununla birlikte, her çocuk, gelişmenin kritik noktalarına erken ya da geç ulaşmada az çok değişmez bir eğilime sahiptir.

Büyüme konusundaki araştırmalar, çocuklarda iki yavaş, iki hızlı olmak üzere dört belirgin büyüme dönemi olduğunu göstermiştir. Doğum öncesi ve doğum sonrası ilk 6 ayı büyüme hızı yükseltir. Yaşamın birinci yılının sonunda büyüme yavaşlar ve bunu ergenliğe ya da cinsel olgunluğa kadar süregelen düzenli, fakat yavaş bir gelişim izler. (12) "Bu büyüme evresi 8-12 yaşları arasında görülür. Bu evreden 15-16 yaşlarına kadar olan dönemdeki hızlı gelişim "ergenlik fışkırması" olarak nitelenebilir. Bu dönemi olgunlaşma zirvesine kadar dikleşerek süregelen büyüme evresi izler. Bu dördüncü büyüme evresindeki boy uzunluğunun ileri yaşlarda da aynı kalmasına karşılık ağırlık artabilir." (13)

1.4.2. Bilişsel Gelişim (Öğrenme ve algılama)

Yavuzer, çocuğun doğumdan ergenliğe kadar olan bilişsel (Cognitive) gelişmesini ayrıntılı araştırmalarla incelemiş ve bazı kavramlarla algıların doğuştan itibaren kazanılmış olabileceğini belirlemiştir. Yavuzer, bebeklik döneminden çocukların, objelerin devamlı olduklarını, değişmezliklerini bile düşünemezken, zamanla biçim ve büyüklük kavramlarını tanımaya başladıklarını söylemektedir. (14)

Biliş (cognition) sözcüğü, dünyamızı öğrenmeyi ve anlamayı içeren zihinsel faaliyetler anlamına gelir. Biliş sözcüğü, şu süreçleri kapsar:

- Algılama: Gerek iç, gerekse dış dünyadan edinilen bilgilerin yorumlanması, organize edilmesi ve yeniden bulunmasıdır.

- Bellek: Algılanan bilginin bulunup getirilmesi ve depo edilmesidir.

- Muhakeme: Bilgiyi belirli bir anlam çıkarma ve sonuca varma amacıyla kullanabilmedir.

- Düşünme: Bilginin ve çözümlerin nitelikçe değerlendirilmesidir.

- Kavrama: Bilginin iki ya da daha fazla kısımları arasındaki yeni ilişkileri tanıyabilmedir. (15).

Bilişsel gelişimine ilişkin en önemli görüşü ileri süren İsviçreli psikolog Jean Piaget'ye göre, çocuk, kendi dünyasına bir anlam kazandırabilmek için çevresindeki insan ve objelerle ilgili bir faaliyet içine girer. Çocuk, ilkel koordinasyonlardan, Yavuzer'in deyiimiyle, soyut muhakeme, kuramsal (nazari) sitüasyonları akılcı yolla düşünebilmek, zihinsel hareket ve kuralları düzenleyebilmek anlamına gelen işlemlere (operasyonlara), yani daha karmaşık ve yüksek düzeydeki yapılara doğru belirgin bir çaba içindedir. (16)

İşlem, çocuğun zihinsel düzeyde başladığı yere geri dönebilmesi anlamını taşır. Operasyonların kazanılması zihinsel gelişimin en önemli aşamasıdır. Örneğin, bir bardak içindeki suyun farklı biçimdeki bir başka bardağa boşaltılması halinde miktarının değişmeyeceğini düşünebilmek bir operasyondur. (17)

Gerek basit organizmalarda olsun, gerekse insan organizmasında olsun, birtakım süreçlerden biri, çevreye uyum, diğeriye eylem, bellek, algı ve öteki zihinsel faaliyet türlerine ilişkin deneyimlerin organizasyonu'dur. Basit bir organizmada uyum, yaşayabilmek için temel gereksinmelere doyum sağlamakken, gelişim sürecindeki bir çocukta giderek karmaşıklaşan bir organizasyon içinde çevresine belirli bir yaklaşım göstermek anlamını taşır.

Gözlem ve deneyleri sonucu Piaget, doğumdan itibaren bebeklerin bazı reflekslere sahip olduklarını belirlemiştir. Bu temel refleksler emme ve yakalama refleksleridir. Yine bebeklerin doğumdan itibaren bazı refleksler üzerinde egzersiz yapabilme ve kendi hareketlerini düzenleme eğilimleri vardır. Başka bir deyişle, bebekler kalıtım yoluyla bebekler kalıtım yoluyla bazı zihinsel yeteneklere doğuştan sahip olmayıp, bunun yerine, çevreye yanıt verme biçimlerine sahiptirler. Bu yanıtların başında da çevreye uyum gelir. Uyum, yaşayan canlının varlığını sürdürebilmesi için gereklidir.

Organize etme yetisi, ilk kez alışkanlığa ilişkin eylemlerin (aksiyonların) gelişiminde görülür. Doğumdan hemen sonra her bebek, çevresindeki objeleri, ağızıyla araştırma eğilimindedir. (18)

Bebek objelere dudaklarıyla temas eder ve eline değen yakınındaki objeleri de avucunun bütünüyle yakalar. İşte ardı ardına süregelme özelliğiyle belirlenebilen bu hareket ya da eylemlere Piaget, şema (schema veya schemata) adını verir.

Kaba bir zihinsel tasarım olarak tanımlanan şema, algısal-motor koordinasyonları vurgulamak amacıyla kullanılır (objeleri araştırmak, sicimi çekmek gibi). "İster basit, isterse karmaşık olsunlar, şemaların başlıca karakteristiği, bütün içinde organize edilmiş olmaları, sık sık tekrar edilebilmeleri, böylelikle de diğer davranışlar arasında kolaylıkla ayırt edilebilmeleridir. Herhangi bir hareket şeması gelişir gelişmez her yeni objeye ve ortama uygulanabilmektedir. Örneğin, bebek, artan obje çeşitliliği karşısında emme refleksini diğer objelere yöneltmek suretiyle yaygınlaştırır. Piaget'nin deyiimiyle, var olan şemaları yeni objelere aktarmak ya da yeni deneyimlere girişmek olayına özümleme (assimilation) denir. Çocuk, bilgi şemalarındaki başarısıyla deneyimlerini asimile eder."(19)

Çocuk, gelişim evreleri süresince farklı işlemler kazanır ve giderek en olgun dönem olan ergenliğe ulaşır. Bir gelişim evresinden diğerine geçmesine iki temel mekanizma yardımcı olur. Bunlar, özümleme (assimilation) ve uyum'dur (accomodation). (20)

Özümleme, yeni bir obje ya da kavramın çocuğun daha önceden sahip olduğu kavram veya şemayla birleştirilmesidir. Her yaşta çocuk farklı eylem (aksiyon) ve işlem (operasyon) grubuna sahiptir. Örneğin, bir yaş çocuğu küçük objeleri karıştırma veya onları ağızına götürme şemasına sahiptir. Çocuğa yeni bir obje verildiğinde, daha önce küçük objelere gösterdiği tepkiyi buna da gösterir, karıştırır ve ağızına götürür. Bu eski hareket şemasının yeni harekete uydurulma işlemi özümlemedir. Basit bir dille özümleme, eski bilgi ve alışkanlıkların yeni objelere uygulanması ve var olan şemanın bir parçası olarak yeni olguların kazanılmasıdır. (21)

Çevredeki yeni deneyimlerden yararlanarak şemaları değiştirmek yoluyla problem çözme olayına Piaget, uyum (accomodation) adını verir. Bebeklik döneminden itibaren uyum, çocuğun yaşamında keşfetme, deneme-yanılma, soru sorma, deneyimlerde bulunma gibi etkin olaylar biçiminde görülür. Çocuğun şemaları giderek yüksek bir esnekliğe kavuşur ve bu şemalar, bütünlükleri içinde organize olma özelliklerini sürdürürken yaygınlaşırlar ve biçim değiştirirler. Bunun sonucunda da her birey çevresindeki olaylara bağlı olarak yeterli sayıdaki şemayı geliştirmeye ve çevresine uyum sağlamaya başlar. (22)

1.4.3. Motor Gelişimi (Hareketle İlgili Gelişim)

Hareket (movement) anlamına gelen motor gelişimde belirgin aşamalar vardır. Örneğin, bebek tek başına oturmadan önce başını kaldırmayı, emeklemeden ve yürümeden önce de oturmayı öğrenir. Bu gelişim biçimi her çocuk için geçerlidir. Hemen her çocuk normal koşullarda bu gelişim aşamalarından aynı yaşlarda geçer. (23)

Araştırmalar, motor gelişimin en az üç genel kurala göre gerçekleştiğini ortaya koymuştur:

1. Cephalocaudal gelişim (Baştan ayağa doğru gelişim):

Bu gelişimin anlamı, motor yeteneğin baştan ayak tırnağına doğru gerçekleşmesidir. Yeni doğanın başı, bedeninin diğer kısımlarına oranla yetişkin ölçüsüne daha yakındır. Aynı şekilde baştaki motor kontrol, bedeninin aşağı kısmındaki kaslara oranla daha güçlüdür. Motor kontrolün evrimi, önce baş, sonra omuzlar ve kollar ve nihayet bacaklar ve ayaklar şeklinde gerçekleşir.

2. Proximodistal gelişim (Merkezden dışa doğru gelişim):

Bu gelişimin anlamı, motor yeteneğin merkezi bir eksenden başlayarak bedeninin uç kısımlarına doğru gerçekleşmesidir. Beden ve omuz hareketleri, bağımsız kol hareketlerinden önce görülür; ellerin kontrolü parmakların kontrolünden önce gelir.

3. Bütünden özel hareket gelişimine geçiş: Motor gelişimde (yürüme, elle tutma gibi) belirgin bir sıranın izlendiği görülür. Başlangıçta bebeğin ilk hareketleri bütünsel (global) ve farklılaşmamıştır. Örneğin, bebek önceleri önünde duran objeyi avucunun tümünü kullanarak yakalamaya çalışır. (24)

Bebeğin özel tepkide bulunabilme yeteneğinin zamanla başladığı görülür. Parmakların, özellikle başparmağın faaliyeti bir yaşından önce görülmez. Burada sinir sisteminin, özellikle beynin gelişip olgunlaşmasının rolü büyüktür.

1.4.4. Dil Gelişimi

Dil, insanların birbirlerine bilgi, düşünce ve eğilimlerini aktarabilmelerinin yanı sıra, fikirlerini düzenleyebilmelerine ve duygularını ifade edebilmelerine olanak sağlar. Kültür değerlerimiz ve bilgilerimizin çoğu kuşaktan kuşağa sözlü ya da yazılı

sözcükler yoluyla iletilmektedir. Herkes doğrudan kendi yaşantısı yoluyla öğrendiğinden çok daha fazlasını dil yoluyla öğrenir. Dil aynı zamanda düşünme, bellek, muhakeme, problem çözme ve planlama gibi bilişsel süreçleri de içermektedir.(25)

Dil, çocuğu egosundan uzaklaştırıp, onun sosyal bir kişi olmasını sağlayan, kendisini kontrol ve takip ettirebilen, düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını yavaş yavaş öğretebilen ve kendini güvenli hissetmesine yardım eden bir davranıştır.

Dil gelişimine ilişkin incelemeler çağdaş çocuk psikolojisi araştırmaları arasında en heyecan verici ve yoğun olan çalışmaları oluşturmaktadır. Çünkü, çocuğun dile ilişkin yeteneklerinin gelişimi akıl almaz bir hızla gerçekleşmektedir. Tüm kültürlerdeki çocukların hemen hepsi ilk sözcüklerini ortalama olarak 12-18 ay dolaylarında söylerler. Dört yaşına geldiklerinde çoğunluğu iyi düzenlenmiş cümleler kurarlar, hatta zaman zaman düşüncelerini sürpriz sayılabilecek kadar karmaşık cümlelerle ifade edebilirler. 6 yaşındaki bir Amerikalı çocuğun sözcük dağarcığı 8.000-14.000 içermektedir. Bu da 1 yaşından 6 yaşına kadar çocuğun sözcük dağarcığına her gün 5-8 sözcüğün eklenmesi anlamını taşır. Dilin yapı taşları sözcüklerdir. Fakat her sözcük fonem (phonemes) adı verilen dilin ilkel seslerinden oluşur (26).

Her çocuk, önce bu sesleri çıkarmayı öğrenir. Örneğin, “be” ve “me” seslerini öncelikle çıkarır. Her dil, fonem kombinasyonlarına hükmeden bazı kurallara sahiptir.(27)

Dil yeteneğinin gelişimi de, diğer gelişim yüzlerinde olduğu gibi, düzenli bir sıra izler. Çocuklar üzerinde yapılan dil gelişimi araştırmaları, konuşmanın ilk öğrenildiği dönemlerde hemen tüm dünya çocuklarının temelde aynı gramer kurallarını kullandıklarını ortaya koymuştur. (28)

1.4.5. Duygusal Gelişim

“Emotion” (emosyon) sözcüğü, Latincedeki harekete geçirmek anlamına gelen “emovere” kökünden gelmektedir.

Bebek bazı duygusal davranış biçimleriyle birlikte dünyaya gelmez. Tutumlar ve duygular zamanla oluşur, kazanılır.

Çocukların heyecanları konusunda yapılan çalışmalar, onlardaki duygusal gelişimin hem olgunlaşma, hem de öğrenme sonucu oluştuğunu, bunlardan hiç birinin tek başına etkili olmadığını ortaya koymaktadır.

Olgunluğun Rolü: Olgunlaşma süresi içinde zihinsel gelişim, bir uyarana uzun süre bağlı kalma, bir obje üzerindeki duygusal (emosyonel) gerginliği uzun süre yoğunlaştırabilme yeteneğini kazandırır.(29)

Yine hayal gücü, hatırlama ve unutma gibi zihinsel işlevlerin gelişimi duygusal tepkileri etkiler.

İç salgı bezlerindeki gelişim, duygusal davranışın olgunlaşmasının temelini oluşturur. Adrenal bezi heyecanlarda etkin bir rol oynar. Bu bezdeki gelişimin ilk 5 yılla 11-16 yaşları arasında hızlı olduğu görülür. (30)

Heyecan davranışını taklit olanağı bulamayan, görme ve işitme duyusundan yoksun kimseler üzerinde yapılan gözlemler, duygusal gelişimde olgunluğun önemini ortaya koymuştur.

- Öğrenmenin Rolü: Çocukluk döneminde öğrenme, duygusal gelişim yüzlerinin oluşumunda etkenler rol oynar. Bu öğrenme biçimleri, deneme-yanılma, taklit, özdeşleşme ya da koşullanma yoluyla gerçekleşir. (31)

Aynı heyecan davranışı ifadesinin kültürden kültüre değişebildiği, bazı vahşi hayvanlardan ancak yetişkinlerin anlattıkları öykülerden sonra korkulmaya başlandığı düşünülürse, öğrenmenin duygusal gelişimdeki etkisi apaçık görülür.

Heyecanlar, çocukların toplumsal uyumlarını etkilemeleri açısından da özel bir önem taşır. Heyecanların bu konudaki etkinlikleri şöyle sıralanabilir:

- Heyecanlar, çocukların yaşama bakış açılarını düzenler.
- Heyecanlar, sosyal ve bireysel evrimde önemli rol oynar, sosyal etkileşimi sağlar.

- Heyecanlar, bir iletişim biçimi şeklinde görev yaparken zihinsel faaliyetler heyecanları etkin şekilde uyarır.

- Duygusal gerginlikler, motor becerileri ve yetenekleri bozabilir.

- Heyecanlar, bedeni harekete hazırlar. Organizmanın içinde oluşan bir heyecan bile, bedeni harekete hazırlamaya yeterlidir.

- Heyecanlar, çocukların günlük deneyimlerini olumlu biçimde etkiler. “öfke” ve “korku” gibi birtakım heyecanlar bile, çocukları harekete geçirmesi nedeniyle günlük yaşama canlılık getirir.(32)

Olgunluk ve öğrenmenin duygusal gelişim üzerindeki etkisi nedeniyle, küçük çocuklarla daha büyük çocuklar ve yetişkinler arasında duygusal açıdan farklılıkların olduğu açıktır.

Belirli bir yaşta tüm çocuklardan aynı heyecan biçimlerini beklemek olanaksızdır. Çünkü çocukların olgunluk düzeyleri farklı olduğu gibi, kendilerine tanınan öğrenme fırsatları da sınırlıdır.

Çocuk heyecanları, yetişkin heyecanlarına oranla bazı farklılıklar gösterir. Genel hatlarıyla bu farklılıklar şu başlıklarda toplanabilir:

- Çocukların heyecanları yaygındır.

- Bu heyecanlar sık sık görülen heyecanlardır.

- Heyecanlar süreklilik göstermez.

- Heyecan tepkileri, kişiliği ve bireyin özelliklerini yansıtır.(33)

Bridges'in yaptığı incelemelere göre, ilk aylar sırasında elem ve haz farklılaşmış bir durumdadır. Elem hazdan daha erken görülür. 3-6 aylar arasında “öfke” ve “korku” tepkilerine rastlanır. 1 yaşına doğru hazzın doyumla birleşmesi sonucu “sevgi” oluşur (34).

1.4.6. Sosyal Gelişim

İnsan, biyokültürel ve sosyal bir varlıktır. Kültürel koşullar içinde sosyal ilişkiler, hem toplumun, hem kültürün, hem de bireyin yapısını etkiler. Bireyin tüm yaşamı çerçevesine uyum sağlama çabası içinde geçer. Bu uyum çabası doğumdan başlayarak bir gelişim göstermektedir.

Toplumsal beklentilere uygunluk gösteren, kazanılmış davranış yeteneği olarak tanımlanabilen sosyal gelişme, geniş anlamda bireyin doğumuyla başlayan bir evreyi, dar anlamda ise günlük davranış gelişimini kapsar.

Daha yaygın bir tanımla, sosyal gelişme (toplumsal gelişim), kişinin sosyal uyarıcıya özellikle grup yaşamının baskı ve zorunluluklarına karşı duyarlılık geliştirmesi, grubunda ya da kültüründe başkalarıyla geçinebilmesi, onlar gibi davranabilmesidir. (35)

Psikologların kullandığı anlamda sosyalleşme terimi, geniş bir davranış ve oluşum alanını içerir. Sosyalleşme en başarılı şekliyle insan organizmasının çaresizlik ve tam bir bencillikle nitelenen bebeklik çağından, bağımsız bir yaratıcılıkla nitelenen yetişkinlik dönemine geçmesiyle sonuçlanan bir öğrenme ve öğretme işlemidir.

Öğrenmenin yanı sıra, şartlanma, katılma ve alıştırma, sosyalleşmenin gerçekleşmesinde rol oynayan temel öğelerdir. İnsan yaşamının belki de en büyük başarısını, sağlam ve dengeli bir sosyalleşmeye kavuşması oluşturur.

Sosyalleşme, tarihsel gelişimin farklı dönemlerinde, her evrenin kendine özgü sosyoekonomik değerleriyle inançlarını yansıtır.

Bir öğrenme olgusu olan sosyalleşme, bireyin çevresindeki norm ve değerlere uygun davranış biçimlerini kabul etmesi anlamına gelir. Diğer insanları anlamak ve onlara uyum göstermek, sosyalleşmenin önde gelen ölçüsüdür. (36)

Sosyalleşme, birçok karmaşık faktörün etkilediği bir oluşumdur. Bireyin sosyalleşmesinden, bir anlamda, yaşadığı kültürü ve dolaylı olarak bu kültürle bağlantılı diğer kültürleri öğrenmesi kastedilmektedir. Bir diğer anlamında ise, sosyalleşme, kişinin, grubun kural ve değerlerine uymayı öğrenmesi, bu değerler düzenini benimsemesidir. Bu öğrenme, doğumdan ölüme dek tüm yaşam boyunca devam eder ve bu süre içinde bireyin çevredeki insanlarla ilişkileri ve diğer çevre faktörleri sosyal uyumda önemli rol oynar. Çevresel etkenlerin yanı sıra, kişinin kalıtsal özelliklerinin de önemi küçümsenemez.

Sosyal gelişme, toplumsal davranışların kalıplaşmış alışkanlıklar haline gelmesi değil, bireylere göre hareket etmeyi öğretmektir.

Bireyin tüm yaşamı, çevresine uyum sağlama cabası içinde geçer. Doğumdan başlayarak bir gelişim gösteren bu uyumda, bireyin içinde bulunduğu toplumun sosyoekonomik ve kültürel etkisi büyüktür.(37)

Bireyi, içinde bulunduğu doğal çevre kadar bu çevre kadar, bu çevreyle birey arasında süregelen sosyal çevre de etkiler. “Sosyal çevre” organize birey gruplarından, yani toplumdan ve bu toplumun yaşama biçiminden, yani kültürden oluşur.

Bireyin kültür normlarına uygun tepkileri, onun öğrenme gücünün normal olduğunu gösterir.

Kültürel faktörlerin etkisi nedeniyle insan davranışında bir toplumdan diğerine farklılık görülür. Aynı farklılığa, toplum içindeki kuşaklar arasında olduğu gibi, sosyoekonomik sınıflar arasında da rastlanabilir.

Birey, toplumda hem prestij kazanmaya, hem de kendi yerini belirlemeye gereksinim duyar. Toplumsal uyum geniş ölçüde bu gereksinim karşılanmasına bağlıdır. Bu uyum ayrıca kişinin yetişkinlik yıllarındaki başarısını da etkileyecektir. Toplumsal uyumun ölçüsü, bireyin çevresindeki kişilerle ilişkileri, grup çalışmalarına katılabilmesi, yapıcı olması, sorumluluk yüklenmesi ve birlikte yaşamının gerektirdiği kurallara uyabilmesidir. Bu da zamanla oluşmaktadır.

Psikososyal gelişim, soyut olarak değil, bireylerin davranışları temel alınarak incelenmektedir. Genellikle gelişim kavramıyla anlatılmak istenen, amaca yönelik ve belirli bir zaman boyutuyla bağlı olarak görülen, belli bir düzen içinde birbirini izleyen değişikliklerdir. (38)

Gelişimin kişiden kişiye farklılıklar göstermesi nedeniyle, standardize edilmiş bir ölçekle sosyal gelişimin ölçülmesinde bazı güçlükler ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, gelişimin hızlı ve çeşitli yönleri, sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel koşullarla etkilenmekte olduğundan, bağımsız bir gelişim eğrisinin saptanması zor görülmekte, çeşitli kültürlere, sosyokültürel ortamlara göre ayrı normların saptanması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ancak, ne olursa olsun, gelişimin evrensel olan ve belirli bir ilerleme gösteren yönlerini bulmak amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda sosyal gelişmeyi ölçmek üzere günümüze dek geliştirilmiş iki tip ölçek vardır. Bunlardan bir tanesi, “Derecelendirme Cetvelleri” (Rating Scales), diğeri ise, birçok faaliyeti, ilgi ve tavırları değerlendiren “Soru Listeleri” veya “Anketler”dir. Bu ölçekler arasında en

çok ilgi çeken ve kullanılan Doll'ın "Vineland Sosyal Olgunluk Cetveli"dir. Bu sosyal olgunluk ölçeğinin başlıca amacı, "birbiri ardından gelen yaş basamaklarında, bireyin olgunluğunun genel bir görünüşü olarak sosyal yeterliliğinin değerlendirilişini sayısal olarak ifade etmektedir." "Marie Claude Hurtig ve Rene Zazzo, Henri Rousselle Hastanesi'ne bağlı psikoloji laboratuvarında, sosyal otonomi, sosyal uyum, sosyal zeka düzeylerini ölçebilmek ve bireysel muayenelerde olduğu kadar, araştırmalarda da kullanılabilir bir araca gereksinme duyduklarından, Doll'ın "Vineland Sosyal Olgunluk Ölçeği"ni geliştirerek yeni bir psikososyal gelişme ölçeği oluşturmuşlardır."(39)

Çocuk ve gençlerin bir grup içindeki sosyal ilişkileri hakkında grafik bir ifade elde etmek için sosyometrik yöntemden de yararlanılabilir. 1930 yılında, Moreno tarafından geliştirilmiş olan bu teknik, bir sınıfta her çocuğun, örneğin, "Herhangi bir ödevi hazırlamak için sınıf arkadaşlarından hangisiyle çalışmak istediğini", ya da "Hangi arkadaşını daha çok sevdiğini" söylemesine dayanır. Alınan yanıtlara göre çocuklar arasındaki ilişkileri göstermek üzere bir sosyogram oluşturulur.(40)

Hiçbir çocuk sosyal veya anti-sosyal olarak dünyaya gelmez. Bununla birlikte, insanlarla birlikte olma güdüsü yaşamın ilk yılında gelişir. Toplu halde yaşama, aşağı düzeydeki hayvanların büyük bir çoğunluğunun ortak özelliği olmasına karşılık, sosyal davranış insanoğluna özgü bir niteliktir. İlk sosyal davranış, bebeğin insanlarla eşyaları birbirinden ayırmaya başladığı zaman görülür. Bebek üçüncü ay dolaylarında insan ve objelere farklı tepkilerde bulunmaya başlar. Onun ilk sosyal tepkileri yetişkinlere karşıdır. Bunun en büyük nedeni de, ilk sosyal ilişkinin bir yetişkinlikle gerçekleşmesinden kaynaklanmaktadır.

Çocuğun topluma sosyal yaşantılara karşı tavırlarının biçimi, başkalarıyla nasıl geçineceği, geniş ölçüde yaşamın ilk yıllardaki öğrenme deneyimlerine bağlıdır. Bu deneyimler de çocuğa verilen fırsatlara, bu fırsatları değerlendirebilmek için sahip olduğu motivasyona, öğretmen ve yetişkinlerin rehberliğine bağlıdır. Bütün bu etkenler, onun sosyalleşmeyi öğrenmesini, grup içindeki ve sosyal gelişimini etkiler.

Sosyal gelişimin insan yaşındaki yeri ve önemi incelendiğinde, sürekli, karmaşık ve kişiye özgü gelişme süresi içinde, bireyin algılama biçimlerinde, tepkilerinde, tutum ve alışkanlıklarında grup normlarına ve değerlerine uyduğu görülür. Hollingshead, bireyin sosyalleşmesini başlıca üç sosyolojik ilkeye dayandırmaktadır.

- Birey, sosyal davranışı toplum bireyleriyle etkileşim halinde öğrenir.
- Bireyin ne öğreneceğini içinde yaşadığı toplumun kültürü belirler.
- Bireyin öğrenimi bir sosyal organizasyona ancak etkin bir biçimde katılmasıyla tamamlanır (41).

Sosyalleşmeyi öğrenme, bireylerin doğal yapılarına da bağlanır. Bazı kalıtsal kökenli davranış eğilimlerinin bireyden bireye değiştiğinde söz eden Charlotte Bühler, şu üç farklı sosyal tipi vardır:

1. Sosyal Açıdan Kör Tip: Bu grubu oluşturan çocuklar diğerlerini dikkate almadan, sadece kendileriyle ilgilenirler.
2. Sosyal Açıdan Bağımlı Tip: Bu gruptaki çocuklar, diğer çocukların varlık ve faaliyetlerinden açık bir şekilde etkilenirler ve onlara karşı büyük bir ilgi gösterirler.
3. Sosyal açıdan Bağımsız Tip: Bu gruptaki çocuklar, diğerlerinin varlığından haberdar olmalarına karşın, onların etkisinde kalmamaya çalışırlar.(42)

Sosyal uyum, bireyin diğer insanlara uyum gösterebilme başarısı, grubunda kendini özgün bir biçimde tanıtabilmesidir.

İyi bir sosyal uyumun gerçekleşebildiğini bazı ölçütlerle anlamak olasıdır.

- Farklı Gruplara Uyum Gösterme: Farklı gruplara uygun bir biçimde davranan, onlarla ilişki kuran, arkadaş gruplarına olduğu kadar yetişkinlere de uyum gösteren birey, sosyal açıdan uyumlu bir kişi olarak kabul edilir.

- Sosyal Tutumlar: Toplumca istenen tutum ve tavırları diğer insanlara yönelten, sosyal yaşama bu tavırlarla katılan kişiler, sosyal bakımdan uyumlu sayılır.

- Kişisel Doyum: Toplumsal ortamda aldığı rolle, kurduğu ilişkiden yeterince doyum sağlayan kişi, sosyal bakımdan uyumlu sayılır. (43)

İyi bir sosyal uyumu engelleyen birçok etken vardır. Bunlar da şöyle sıralanabilir:

- Sosyal davranış biçimlerinin zayıf olduğu ailelerde çocuklar, ev dışında bu doğrultuda güçlü motivasyona sahip olsalar bile, iyi bir sosyal uyum gösteremezler.

- Eğer ailelerde çocukların kendilerini özdeş tutacakları modeller zayıfsa, ev dışındaki sosyal uyumları ciddi biçimde engellenir.

- Sosyal uyum için motivasyon azlığı, çoğunlukla ev içi ve dışında edinilen ilk sosyal deneyimlerin azlığından doğar.

- Bütün kötü koşullarla karşın, çocukların iyi bir sosyal uyum gösterebilmeleri için güçlü motivasyonları olabilir. Bu durumda onların bu öğrenmeyi gerçekleştirecek küçük bir yardıma ve rehberliğe gereksinimleri vardır. (44)

1.5. Son Çocukluk Döneminde Gelişim

(Kızlarda 6-11 Yaş, Erkeklerde 6-13 Yaş)

Son çocukluk döneminin başlarında dengesiz ve olumsuz bir gelişim dikkatimizi çeker. Özellikle 6 yaşına rastlayan bu gelişim özellikleri, 7 yaşından itibaren yerini giderek düzenli ve dengeli bir döneme bırakır.

Son çocukluk döneminde çocuk; motor ve dil gelişimi açısından büyük aşamalar kaydetmiş ve dengenin gelişmesi sonucu hızlı yürüyebilen, futbol oynayabilen, ok atabilen, göz-el koordinasyonunun gelişmesi sonucu da iki elini bağımsız olarak kullanabilen bir birey haline gelmiştir.

Bu bölümde beden, motor ve dil gibi gelişim yüzleri çocuğun belli bir olgunluğa ulaşması nedeniyle farklılık göstermediği için gelişimin bu yüzleri ayrıntılı biçimde incelenmeyecektir. (45)

1.5.1. Bilişsel Gelişim

“Somut İşlemler Dönemi” (Concrete Operational Stage) adı verilen 7-11 yaşları arasında çocuklarda mantıksal düşünme ve sayı, zaman, mekan, boyut, hacim, uzaklık kavramları yerleşmeye başlar.

Piaget’ye göre, somut işlemler döneminde olan çocuklar yeni bir dizi kural geliştirirler; “gruplandırma” adı verilen bu işlemin özel mantıksal niteliği vardır.” (46)

Okul çağındaki bir çocuğun düşüncesinin başlıca özelliği de bu “gruplama” yeteneğine sahip oluşudur. Bundan “sınıflama, sıralama, serileme, değişmezlik, sayı ve mekan” kavramları oluşur. Sınıflama, sıralama gibi gruplamalarla aynı zamanda çocukta organize etme ve bir sistem kurma yeteneği gelişir. Bu ona dış bir değişikliği içsel olarak telafi etme olanağını kazandırır.

Sınıflandırma, gruplandırma simetri şeklinde bire bir ya da birle çok arasındaki ilişkilerden doğar.

İlişkilerin en yalın mantıksal gruplaması bir “sınıflar hiyerarşisi” biçimindedir. Örneğin, hayvanlar sınıfı, etoburlar ve etobur olmayanlar diye iki alt sınıfa ayrılır. Bu

altsınıflar da, özel hayvan türlerinin adlarına varılıncaya dek yeniden sırayla altsınıflara ayrılabilirler. İlkokul çocuğunun bu altsınıflardaki çiftlere anlama yeteneğine sahip olması beklenir.(47)

9 yaşlarına kadar çocukların çoğu sınıflar arasındaki ilişkileri anlamakta zorluk çeker. Piaget burada şunu göstermiştir: çocuklar; güller, laleler ve öteki çiçeklerin hepsinin çiçekler sınıfına girdikleri kabul etmekte, ancak tüm çiçeklerin öldüklerini bilmelerine karşın, güllerin (ya da lalelerin) oldukları gibi kaldıklarını öne sürmektedirler; çünkü bu yaştaki çocuklar için altsınıflar hala bir ölçüde ayrı bir varlığa sahiptir.

İlişkilerin ikinci ilkel gruplaması, farklılıkları ifade eden ilişkileri bir araya toplama yeteneğine dayanır. Böylece çocuklar birbirini izleyen çiftleri bulup sıralama yaparak bir dizi oluşturabilirler. Örneğin, beden eğitimi derslerinde çocuklar boylarına göre sıraya girebilirler, adlarını alfabetik sıraya koyabilirler, aritmetikte uzaklık, ağırlık, alan ve hacim karşılaştırmaları yapabilirler.

Üçüncü temel işlem, “bir şeyi başka bir şeyin yerine koymaktadır”. Örneğin, çocuklar aritmetikte aynı sonuca değişik yollardan ulaşmayı gösteren $8=7+1=6+2=5+3$ türünden ilişkileri sürekli olarak kullanırlar. (48)

Buraya kadar olan işlemler, “simetrik ilişkileri” ortaya koymaktadır. 6 yaşına gelen çocuklar uzaklığın hangi yönünden ölçülürse ölçülsün değişmeyeceğini anlarlar(yine de yüksek bir ağaçla alçak bir ağaç arasındaki uzaklığın ölçülmesi gibi durumlarda akılları karışabilir).

8 yaşlarında çocukların çoğu, iki kardeş varsa, her birinin ötekinin kardeşi olduğunu anlar.

Çocuk, nesnelere biçim ve renk açısından alt sınıflara göre düzenleyeceği zaman, her iki sisteme göre betimlenebilecek dört alt sınıf bulunacaktır; Örneğin, kırmızı kareler, mavi kareler, sarı kareler, kırmızı daireler, mavi daireler, sarı daireler gibi. Bu da “sınıfların çoğaltılması”dır.(49)

Çocuklar bu gruplandırmaları tam anlamıyla kavradıklarında dört temel mantık gerçeğini değerlendirebilirler. Bu gerçeklerden en önemlisi şudur: A herhangi bir yönden (diyelim ki, uzunluk açısından) B’ye eşitse ve B’de C’ye eşitse, o halde A’nın da C’ye eşit olması doğrudur. Bu olgunun gerçek olduğunu anlamak için A ve C’nin ölçülmesi gerekmez.(50).

Bu dönemde mantıksal düşünmenin başlaması duygusal yaşamda dikkate değer bir dengenin oluşumuna yardımcı olur. Son çocukluk dönemindeki çocuklar artık düşündükleri ve merak ettikleri çeşitli becerileri öğrenmeye başlarlar. Bir anlamda düşündüklerini işlevsel düzeyde gerçekleşmesi onlara haz verir. Örneğin, sözcükleri dilediği biçimde kullanabilmesi, yazmayı öğrenmesi, resimli macera kitaplarını okuyabilmesi, sayıları toplayabilmesi çocuğa haz veren beceriler arasında sayılabilir.

İlk çocukluk dönemi ile son çocukluk dönemi zihinsel ve dil gelişimi açısından büyük farklılıklar gösterir. Örneğin, 5 yaşında bir çocuk için top, oynanılan bir şeydir; onu kullanım anlamında düşünür. 8 yaşa doğru çocuk topu şekli, boyu, maddesi ve rengiyle tanımlar. Sözlü beceri 8 yaşında kendini gösterir.(51)

Bu yaşta çocuğun dili hızla gelişmektedir; bazen dili bir yetişkin gibi kullandığı görülür. Çocuk eski sözcük bilgisini zenginleştirir, sözcük dağarcığı 3000 kelimeye ulaşır. Bu sözcüklerin çoğu sıfat ve edattır. Çünkü çocuk, yalnızca olayların ve nesnelere adlarını öğrenmekle yetinmez, özelliklerini, farklılıklarını ve benzerliklerini de öğrenmek ister. Çocuk farklılıkların ve benzerliklerin farkına varır. Benzerlikleri öğrenmeden farklılıkları meydana çıkarır. 6 yaşında bir çocuk bize

odunla cam arasındaki farklılığı söyleyebilir. 8 yaşındaki bir çocuk ise, buna ek olarak, benzerliği bu olabilir. Onun yargıları daha çok somuttur(52).

Son çocukluk döneminin sonlarına doğru çocukta problemleri kendi kişisel girişimleri ile çözme yeteneğinin yüksek düzeyde geliştiği görülür.

Çocuğun bu yeteneği kendinde bulabilmesi, her şeyin en iyisini yapmak üzere kendisini zorlaması yetişkin davranışlarıyla eş düzeyde olduğunu gösterir.

1.5.2. Sosyal Gelişim

Son çocukluk döneminde çocuk kendini sınıf, arkadaş ve oyun grubu içinde bulur. Bu da onu, ergenlerde olduğu gibi, kendi cinsiyetindeki grubun tüm faaliyetlerine katılmaya, arkadaşlarıyla iletişim kurmaya doğru yönlendirir.

Son çocukluk döneminde görülen bazı toplumsal özellikler şöyle sıralanabilir:

Son çocukluk döneminde görülen bazı toplumsal özellikler şöyle sıralanabilir:

- Kolay Etkilenme: Son çocukluk döneminde, aşırı duyarlılığın yanında görülen diğer bir özellik de, kolay etkilenmedir. Bu dönemdeki çocuklar, kendi arzularının, diğer çocuklarını doğrultusunda olduğu inancındadırlar. Bu da onların gruba kabul edilmelerini kolaylaştırır. Yaşam süreci içinde, belki de hiçbir dönemde rastlanamayacak düzeydeki kolay etkilenme bu evrede görülür.

- Karşıt Görüşte Olma: Bu, çocuğun düşünceleri ve hareketleriyle diğer çocuklara karşıt olmasıdır. Kendi akranlarının görüş ve düşüncelerini paylaşan, kabul eden çocuk, daha büyük çocukların ve erişkinlerin görüşlerine karşıt koyar. Karşıt görüşte olma, daha küçük çocuklarda görülen "negativizm" ile, yani olumsuzlukla eşanlıdır. Karşıt görüşte olma, çocukluk dönemi boyunca devam eder.

- Rekabet: Son çocukluk dönemindeki Çete Çağı (Gang Age) boyunca rekabet üç biçimde görülür:

1. Grubun kendisini tanımak üzere, grup üyelerinin arasında süregelen rekabet,

2. Kendi grubuyla rakip gruplar arasında çatışmalar,

3. Grupla toplumu düzenleyen diğer sosyal kurumlar arasındaki çatışmalar.

Bunların her biri, çocuğun sosyalleşmesini farklı biçimde etkiler. Son çocukluk dönemindeki rekabet çoğunlukla kavgaya neden olur.

- Sorumluluk: Araştırmalar, kalabalık aileden gelen çocuklarda, zorunluluk nedeniyle kendi işlerini yapmak ve kendilerinden küçük kardeşlerine bakmakla yükümlü olduklarından, sorumluluk duygularının daha fazla geliştiğini göstermektedir.(53)

Kendi evlerinde bazı sorumlulukları üstlenmeyi öğrenen çocuklar, sadece başarılı bir uyum göstermekle kalmamakta, aynı zamanda grubun lider rolüne seçilmiş bir üyesi de olabilmektedir.

1.5.3. Son Çocuklukta Kritik Yaşlar

6 yaş

Son çocukluk dönemine giren çocuk, 6 yaşlarına geldiğinde, 2,5 yaşında görülen olumsuz evrenin belirtilerini göstermeye başlar. Dengesiz, kurala karşıt olan, isyankar bir tutum ve davranış içine girer.

6 yaş çocuğu değişmekte olan bir çocuktur. Anneler, çocuklarındaki bu ani değişiklikleri: "bu çocuğa ne oldu, bilmiyorum, çok değişti." şeklindeki sözcükleriyle dile getirirler.

6 yaşında çocuk, tembel ve kararsız bir görünümdeydir. Çocuk bir kez daha 2,5 yaşında yaşamış olduğu karar verme güçlüklerine uğrar, yine bir şeyin olumlu ve olumsuz iki yüzü arasında hızla gelip gider. (54)

Bir geçiş dönemini oluşturan bu yaşta, bedensel ve psikolojik kaynaklı bazı temel değişiklikler dikkati çeker. Bu yaşta süt dişleri dökülürken, kalıcı ilk azı dişi ortaya çıkmaya başlar. Orta kulak iltihabına en sık bu yaşta rastlanmakta, burun ve boğaz hastalıkları yine bu yaşta daha sık görülmektedir.

Çocuğun okula başlamasıyla birlikte, okul öncesine oranla, daha çok sayıda arkadaşla ilişki kurduğu, bunun yanında aile ilişkilerinin zayıfladığı, bireysel oyunun yerini, grup oyununun aldığı görülür. Başka bir deyişle, çocuğun okul çağıyla birlikte grup çağına girdiği ve sosyal bilincin arttığı dikkatimizi çeker.(55)

Çocuğun davranışını sınırlayan “burada” ve “şimdi” ortamı, yerini yakın çevreye bırakmaya başlar.

10 yaş

Düzenli, huzurlu ve elde edilen bilgilerin özümlendiği, toplandığı ve dengelendiği bir ara evredir. Tipik bir 10 yaş çocuğu, çocukluğun gerek kendine özgü, gerekse genel tüm özelliklerini kendinde toplamıştır. Gelecekteki ergenlik döneminin gerilim ve huzursuzlukları onun için henüz söz konusu değildir. Bu yaş, gelişimin dengelendiği altın bir çağdır.

10 yaşındaki bir çocuğun olgunluğunu 9 yaşındaki ile karşılaştırsak, 10 yaş çocuğun 9 yaşındakinden yalnız bedence daha büyük, daha güçlü değil, aynı zamanda tüm bedensel ve ruhsal sistemlerin dinamiği ve olgunluğu açısından da ondan daha çok gelişmiş olduğunu görürüz. İlgileri 9 yaşındakine göre daha çeşitlidir. Çok çabuk değişebilir ve farklı konulara yöneliktir.(56)

9 yaşındaki çocuğun gerginlik içinde olmasına karşılık, 10 yaşında bu gerginlik tümüyle gitmiş, onun yerine uysallık ve uyumluluk geçmiş, bu da 10 yaş çocuğunu daha hoşgörülü yapmıştır.

- Sağlık Durumu ve Bedensel Gelişim: Sağlık durumu genellikle iyidir. Önceleri çok hastalananların sağlık durumu bu yaşta düzelmiştir. 9 yaşındayken karın ağrısı, baş ağrısı, baş dönmesi, kol ve bacak ağrıları gibi bedensel hastalıklardan yakınların çoğunda bu rahatsızlıklar azalır ya da tümüyle kaybolur.(57)

Kızlar genellikle erkeklerle aynı boydadırlar, ama daha hızlı büyürler. Çoğu bu yaşta çok çabuk boy atmaya başlar. Vücut hatlarının yuvarlaklaşmaya, yüz hatlarının yumuşamaya başladığı görülür. Kalça ve göğüslerde yağ birikimi artar.

Erkek çocukların vücut yapılarının daha güçlü bir görünüş kazandığı, hatların, özellikle çene, boyun ve göğüste daha yuvarlaklaştığı dikkati çeker.

Bu yaş çocuğunun gelişiminde görülen özellikler şu noktalarda toplanabilir.

- Günlük Gereksinimler: Bu yaşta çocuklar isteyerek ve devamlı yerler. Bu yaşa kadar genellikle az yemek yiyenler bile, bu yaşta daha çok yemeye başlamışlardır.(58)

Bu yaştakilerin çoğu belirli bir saatte yatmaya karşı isteksizdir, türlü bahanelerle yatma saatini geciktirmeye çalışırlar. 10 yaşındaki bir çocuk uyumadan önce radyo dinler, kitap okur, kendisiyle ilgili sorunları düşünür ve hayal kurar. Erkek çocuklar uykuya çabuk dalarlar, kızlarsa daha geç uyurlar:

- Duygusal Yaşam: Ana babanın gözünde 10 yaş çocuğu açık sözlü, tarafsız, kolay anlaşılır ve çocuksudur. Genellikle sorunlar üzerinde fazla durmaz, bir denge içindedir. Bazı korkuları hala vardır, ancak bu yaşta 9 yaşında olduğundan daha az tedirgin ve huzursuzdur. Ender olarak ağlar, sık sık da “gerçekten mutlu olduğumu”

söyler. Duygusal patlamaları sık değildir, olduğunda da şiddetli ve anidir, fakat çabuk geçer.(59)

Bu yaştaki çocukların kendileri hakkında endişeleri yoktur, benliklerini ve hayatı olduğu gibi kabul etme eğilimindedirler. Olayların üzerinde fazla durmazlar, kesin yargı gibi genellemeler yapmazlar.

Bu yaş, öfkenin en az görüldüğü dönemdir. 10 yaşındakilerin çoğu “bazı huylarıyla mücadele etmeyi denediklerini, kızmamak için uğraştıklarını” söylerler.

- Sosyal Gelişim: 10 yaş çocuğunun sosyal ilişkilerinde öğretmeni, arkadaşları ve özellikleri annesiyle kurduğu yakın ilişkiler ön plana geçer. Onlarla olan ilişkileri diğer ilişkilerini de etkiler, benmerkezci değildirler. Evde anne babalarının yakınında, yakınında buldukları zaman kendilerini çok güçlü hissederler. Uğraşlarının büyük çoğunluğu “amaçsızmış” gibi görünse de, onlar bunları kendi mantık yapılarına göre, insanla arası ilişkilerde uyumu ve bu ilişkileri olgunlaştırmayı amaçlayarak yaparlar.

10 yaşındaki çocuk, 9 yaşındakinden daha fazla ailesine bağlıdır ve sever. Ailesini benimser ve genellikle birlikte yapılan her şeye bu yaşta katılmaya hazırdır.

10 yaş çocuğuyla annesi arasında doğrudan, sorunsuz, dürüst ve güven dolu bir ilişki vardır. Çocuk tüm kalbi ve içtenliğiyle bu ilişkiye kendini kaptırır ve kabullenir. Çoğu da dünyada en çok anne babasını sevdiğini söyler. Anne özel takdir görür, “benim annem kusursuzdur” şeklinde tanımlanır, annesi onun gözünde en mükemmel insandır. Annenin davranışlarını eleştirme ve onun toplumdaki hareketlerinden utanma görülmez. En son sözü söyleyen hep annedir ve onun fikirlerine önem verilir.(60)

Genellikle her iki cins de babayla iyi geçinir ve onunla birlikte olmaktan zevk alırlar. Kızlar babalarına sever, sayar ve yüceltirler, ondan “iyi bir arkadaş” diye söz ederler. Baba onlar için yol gösterici bir ışıktır. Erkek çocuklar da babayı sever, ona adete tapar ve her konuda otorite olduğuna inanarak onu kendilerine özdeşim modeli olarak alırlar. Babalarının “dünyanın en iyi, en doğru babası olduğunu” söyleyerek onunla olmaktan, birlikte birer arkadaş gibi yolculuk yapmaktan hoşlandıklarını belirtirler.

1.6. Çocuğun Psikososyal Gelişmesini Belirleyen Ortamlar

İnsan yaşamı doğumundan başlayarak ölümüne değin değişik ilişkilerce belirlenen birçok grup içinde geçmesi, çeşitli iletişim ortamlarının etkisinde kalması sonucunda zenginleşir, karmaşıklaşır. Bu kültürel süreç içinde bilgilerin, tutumların, değerlerin sistematik bileşimi de kişilerin dünya görüşünü oluşturmaktadır. Aslında işleyiş yönünden en basit, homojen toplumlarda bile kişinin ilişkileri ve bu ilişkilerde üstleneceği roller yaşına, cinsiyetine ya da uğraşına göre düzenlenmiştir.(61)

1.6.1. Aile

Aile, doğum yoluyla topluma katılan her bireyin kendini içinde bulduğu, tanıyıp tanıştığı ilk toplumsal gruptur. Aile ortamının yakın, yüz yüze ve koruyucu ilişkileri içinde bireyin yalnız biyolojik değil, toplumsal açıdan da yetkinleşmesi sağlanır. Tanımı kültürlere ve dönemlere göre farklılık göstermesine karşın, ailenin insan yavrusunu toplumsal-kültürel bir varlığa dönüştürme işlevi evrenseldir. İnsanoğlu ilk derslerini ailesinden alır.

Çocuk toplumsal kimliğini onun sayesinde öğrenir; üyelerinin her biri ile olan yaşantılarıyla kişiliğine az ya da çok içselleştireceği değerleri, duyguları, konum ve rol beklentilerini tanır. Aile insan ilişkilerinin sergilendiği bir sahne gibi düşünülebilir. Çocuk bu sahnede, insan ilişkilerini bütün karmaşık yönleriyle gözlemler ve yaşar. İnsan ilişkilerini belirleyen anlaşma, uzlaşma, bağlılık, işbirliği gibi olumlu nitelikleri evde kazanır. Anlaşmazlık, çekişme ve çatışma gibi olumsuz durumlarda takınacağı tutumları da evde öğrenir.(62)

Toplumsallaştırma çocuğu doğrudan doğruya etkileyen bir süreçtir. Bu sürecin ilk beş yılı ve sonraki dönemlerde de önemli bir kısmı ailede geçer. Çocuk bir yandan toplumsal normları, cinsel eğitimi, din eğitimi gibi kültürel öğeleri öğrenirken öte yandan da yavaş yavaş kişiliğini geliştirir.

Bu bağlamda dünya görüşünün temelleri de aile içinde atılır. Ancak geleneksel toplumlarda bireyin dünya görüşü üzerinde ailesinin etkisi büyük ölçüde değişikliğe uğramadan sürmekte, gelişmiş toplumlarda ise çocuğun yaşına paralel olarak ailelerin koruyucu-kollayıcı-baskıcı tutumunu terk etmesi, çocuğun daha özgür düşünebildiği, davranabildiği akran gruplarına kayması gibi nedenlerle ailesinin çocuğun dünya görüşüne etkisi daha azdır. (63)

1.6.2. Arkadaş Çevresi

Çocuk birbirinden farklı iki çevrede büyür. Bunlar ana-baba, akrabalar, öğretmenler, komşular gibi yetişkinlerin oluşturduğu yetişkinler çevresi ile akranlarından oluşan arkadaş çevresidir. Yetişkinler çevresinde ikincil statüde olan çocuk, arkadaş çevresinde eşit statüdedir.(64)

“Söyle bana arkadaşımı, söyleyeyim sana kim olduğunu” deyişi, arkadaş çevresinin birey üzerindeki etkilerinin gözleminde kaynaklanır. İlk çocuklukta oyun ilişkilerine dayanan arkadaş kümeleri giderek düşünce (inanç, görüş) alışverişinin gerçekleştiği ortamlara dönüşürler. Toplumsal örgütleri aile ve okuldan çok farklıdır. Oyun grupları, klikler, çeteler, referans (özenti) grupları şeklinde sıralanabilen arkadaş grupları açık ya da kapalı biçimde kendi kurullarına sahiptir. Her grubun kendine özgü sembolleri, gelenek ve görenekleri vardır. Yüz yüze ilişkilerin güçlü olduğu birincil gruplardır. İlişkiler samimidir, otorite figürü tanınmamıştır, sorumlulukları yoktur. Çocuk katıldığı grubun davranış ve düşünce beklentilerine katılarak o grubun üyelik statüsünü kazanır. Bu nedenle diğer gruplar gibi arkadaş grupları da onaylama-onaylamama gibi cezalandırma ve ödüllendirme sistemine sahiptir. İşte ödül ve ceza ya da başka deyişle kabul edilme veya dışlanma gibi bu çok önemli iki silah sayesinde arkadaş çevresi çocuğun dünya görüşü üzerine kültürleme, kültürlenme süreçleri bazen de kültürleşme çevresinde etkili olur. (65)

1.6.3. Okul

Çocuğun her bakımdan gelişmesinde etken olan ortamlardan (kurumlardan) birisi de okuldur. Sanayi kültürüne geçişten günümüze kadar giderek önem kazanan ve bireylerin yaşamında artan sürede yer tutan örgün eğitim kurumları, kültürde egemen bilgilerin değerlerin, tutumların kazandırılması, geliştirilmesi yönünde çalışırlar. Bu bakımda ailede başlayan kültürleme sürecini sürdürürler.

Çocuğun ve gencin okul dışı yaşantıları ile okul yaşantıları farklı, çelişkili olabilir. Çünkü okul aynı zamanda değişik alt-kültürlerden gelenlerin bulunduğu bir

çevredir. Uygulanılan ulusal programlar ise alt-kültür ayrımlarını baskın kültüre uyacak şekilde törpülemeye giderek eritmeye yöneliktir. (66)

1.6.4. Diğer ortamlar

İş-meslek çevresi de dünya görüşü üzerinde etkili olan ortamlardan birisidir. Özellikle günümüzün kent toplumlarında yetişkin insanın zamanı aile ve arkadaş çevresinden çok işyerinde geçmektedir .

Daha çok işyerindeki insanlarla ilişkide -bu ilişkiler duygusal yönden sınırlı, resmi olsa bile- bulunmaktadır. Öte yandan işi mesleği gereği ya da özel ilgileri sonucu parti, sendika, dernek, kulüp gibi çeşitli gruplardan biri ya da birkaçının da üyesi olmaktadır. Sürekli etkileşimde bulunduğu ortamlardaki yaşantıları, çocukluk ve ergenlik döneminde oluşan, gelişen dünya görüşünü kültürleme, kültürlenme, kültürleşme süreçlerinde bilgi, değer alışverişi, tutum kazanımı ve geliştirilmesiyle etkiler. (67)

1.6.5. Kitle İletişim Araçları

İletişim bireyler, gruplar, toplumlar arasında söz, yazı, görüntü ve birtakım semboller, işaretler aracılığı ile duygu, düşünce ve dileklerin karşılıklı iletilmesini sağlayan bir etkileşim sürecidir. Günümüz sanayi-kent toplumlarında bireyler, gruplar ve toplumlar arasındaki iletişim çok büyük oranda televizyon, radyo, yazılı basın, video, sinema, tiyatro gibi kitle iletişim araçları ile sağlanmaktadır.(68)

İletişim teknolojisindeki gelişmelere koşut olarak, özellikle yüzyılımızda, her türlü bilginin akış süresi ve yayılma alanı öylesi bir boyuta ulaştı, başka bir deyişle, kitle iletişim araçları ile aktarılan iletilerin (ne türde olursa olsun) üretim hızı, tüketim hızı ve tüketicisi öylesine arttı ki, bugün insanlığın yepyeni bir devrimi iletişim devrimini yaşadığı ileri sürülüyor.

“İletişim patlaması” da denilen ve her gün biraz daha gelişen iletişim teknolojisi sonucu bireyler kitle iletişim süreci içinde yer alan örgütlerin ya bir parçası olarak ya da onlarla etkileşim içine girerek toplumsal, ekinsel, ekonomik ve siyasal konularda yeni bilgiler edinmekte ya da var olan bilgilerini geliştirmektedirler. Buna koşut olarak değer ve tutumlarda da pekişme ya da değişme olmaktadır. Dünya görüşüne etki eden kültürel süreçlerin tümüne yol açabilmeleri, katkıda bulunabilmeleri açısından da kitle iletişim araçları, özellikle de televizyon ayrı bir önem taşımaktadır.(69)

1.7. Oyun ve Çocukta İlgiler

1.7.1. Oyun

Oyun, çocuğa hiç kimsenin öğretemeyeceği konuları, kendi deneyimleriyle öğrenmesi yöntemidir.

Oyun, sonucu düşünülmeden, eğlenmek amacıyla yapılan hareketlerdir. Oyun, “iş”in karşıtı olarak düşünülmemektedir, çünkü “iş”de belli bir sonuç söz konusudur.(70)

Piaget’ye göre oyun, bir uyumdur.(71)

- Oyunun Bedensel Değeri: Çocuğun kas sistemini geliştiren aktif oyun, aynı zamanda çocukta biriken enerjinin boşalmasını sağlar. Bu enerjinin harcanmaması çocuğun nörotik, içe dönük ve alıngan bir yapıya sahip olmasına neden olabilir.

- Oyunun İyi Edicilik Niteliği: Çocuğu tanımada değerli bir araç olan oyun, onun günlük yaşamda çevresinden aldığı uyanların oluşturduğu gerilimden kurtulmasını sağlar.

Çocuk, oyun yoluyla birikmiş enerjisini toplumsal açıdan kabul edilen bir yolla boşaltma olanağı bulmaktadır.

Ayrıca oyun, çocuğun en güçlü ve doğal dürtülerinden olan, saldırganlık dürtüsünü boşaltmasına yarar.

Amerikalı psikolog Roger Barker, oyun ve saldırganlık arasında ilişki ile ilgili çocuklar üzerinde deneyler gerçekleştirmiştir. Deneylerin birinde, çocukların ilk yarım saat serbestçe oynamalarına izin verilmiş. Ardından, denekler bilinen oyuncak malzemelerinin yanı sıra, ilgi çekici oyuncakların olduğu ikinci bir odaya götürülmüş. Çocuklar keyifli oyunlarına başladıktan sonra bu oyuncaklar metal teller ile çevrilmiş, böylece oyuncakların görünür fakat ulaşılmaz hale gelmiş. Denekler huzursuz olmaya başlamış. Kimilerin dikkati dağılmış, kimileri deney yöneticisine kızmış, kimileri de demir teli tekmelemeye başlamış.(72)

Hayali oyunlarda çocuk, korkulardan ve bu korkunun sonucu olan gerilimden kurtulabilir. Uygun seçildiği taktirde oyunlar, günlük yaşamda görülen kırıklıkların azalmasını sağlar.

Çocuklar özel yaşamlarındaki bazı sorunlarını oyun yoluyla çözebilirler. Örneğin, okulda el yazısında zorluk çeken bir çocuk, yazı için gerekli olan el hareketlerini, kil faaliyeti, resim ya da boya yoluyla kazanabilir. Oyun, çocuğun dili ve etkin bir anlatım aracıdır.

Oyun yoluyla çocuk en derin duygu ve gereksinmelerini ifade olanağı bulmakta ve sorunlarını kendi kendine çözebilmektedir. Çocuk, bebekleriyle evcilik oynarken, evin çeşitli bireylerine olan duygularını bu yolla açığa vurabilmektedir. Örneğin, kardeşini kıskanan bir çocuk, oyunlarında kardeşi rolündeki bebeği cezalandırabilir ya da dönmek üzere seyahate gönderebilir.

Oyunlar, uzman gözlemcilerin, çocuğun sorununu kolaylıkla teşhis edebilmelerine yardımcı olur.

- Eğitsel Değeri: Çeşitli biçim ve boyutlardaki oyun malzemesiyle oynaya oynaya çocuk, renk, boyut ve objelerin anlamlarını kavrar. Oyun, çocuğun içinde bulunduğu yaşamı kavramasını, gerçekle gerçek olmayı ayırabilmesini öğretir.

- Toplumsal ve Ahlaki Değeri: Arkadaşlarıyla oynamak, çocuğa işbirliğini ve toplu yaşam için gerekli kuralları öğretir. Oyun yoluyla sosyalleşen “ben” ve “başkası” kavramlarının bilincine varan çocuk, vermeyi ve almayı da oyun aracılığıyla öğrenir.

Çocuğun toplum ve ahlak kuralına uyum göstermesinde oyunun rolü büyüktür. Çocuk, ev ve okul çevresinde neyin doğru, neyin yanlış kabul edildiğini görür. Ancak bu tür kurallara uymanın zorunluluğunu oyun ortamında anlayabilir.(73)

Piaget’ye göre, çocuk oyunları son derece sosyal kuruluşlardır. Örneğin, bilye oyununda karmaşık bir oyun sistemi vardır. “Çerçöp” diyen çocuk, yanmaktan kurtulur. Çocuk ahlak kurallarını yetişkinden öğrenirken, en basit oyun kurallarını kendisi bulur ve bu kuralları kuşaktan kuşağa iletir. (74)

Çocuk, oyun dünyasında egemendir. Yaşlıları dışında kimsenin bu dünyaya girmesini istemez.

Çocuğun oyun içindeki davranış biçiminde ailesinden edindiği eğitim türünün etkisi büyüktür. Aşırı hoşgörü ortamının egemen olduğu ailelerden gelen çocuklar, oyun ortamına kolaylıkla uyum sağlayamazlar. Yine aşırı otoriter aile ortamından gelen çocuklar, ya çok silik ve pasif ya da saldırgan davranış örnekleri verirler.

Oyunların oluşumunda iklimin, kültürün, cinsiyetin ve yaşın etkisi büyüktür.

Belirli bir kültürdeki çocuklar, çoğu oyunu bir önceki kuşaktan taklit yoluyla öğrenirler., Oyunda kültür faktörü egemendir. Örneğin, Amerikan ve Japon çocukları üzerine yapılan bir araştırma, Amerikalı çocuklarda grup oyunlarının daha çok sevildiğini ortaya koymuştur. Yine Amerikalı çocuklar sadece küçük yaşlarda dramatik oyunlardan hoşlanırken, Japon çocuklarının bu tür oyunlardan daha uzun süre hoşlandıkları saptanmıştır.(75)

Oyun türünün seçiminde mevsim ve iklim koşullarının da etkisi büyüktür. Hareketli oyun ve sporu içeren oyun türleri serin mevsimlerde, daha az enerjiyi gerektiren spor ve oyun türleri ise sıcak mevsimlerde daha çok sevilir.

Cinsiyet, oyun seçiminde önemli bir başka etkidir. İstanbul çocukları üzerinde gerçekleştirdiğimiz araştırma bulgularında, cinsiyete göre en çok seçilen oyun türleri şu şekilde ayrılmıştır:

-Kızlar: İp atlamak, istop, yakartop, saklambaç, seksek, ebencilik.

-Erkekler: Futbol, koşmaca, saklambaç, misket.(76)

Oyun biçimlerin insan gelişimine koşut olarak farklılaştığı görülür.

İlk 2-3 aylık bebeğin oyun faaliyeti, çevresindeki insanlara bakmak ve yakınındaki objeleri yakalamak üzere hareketler yapmaktan ibarettir. Daha sonra, çocuğun eli ve kolundaki kontrol giderek artar. Çevresindeki objeleri yakalayabilir, inceleyebilir. Oyunları keşif niteliğindedir. Piaget'nin "Döner Tepki" olarak nitelendirdiği aksiyonlar, çocukların haz duymaları nedeniyle yineledikleri davranışlardır. Bu davranışlar bu dönemin oyunlarını oluşturur. Çevrelerindeki oyuncak ve objeleri çekerek ve çarparak, onları keşfetmeye çalışan çocuğun başlangıçtaki oyunları serbest ve kendiliğindedir.

2 yaşından itibaren çocuklar, çevreleri saran kültürü yansıtan ve günlük yaşamlarını canlandıran dramatik oyunlara yönelirler. Bu tür oyunlarda, başlangıçta kişileştirme (örneğin, bebeklerle konuşma), objeleri kullanma (örneğin, boş bardaktan su içme) veya evcilik gibi tablolar dikkati çeker. Zamanla konular birey ya da hayvanları taklit biçiminde farklılaşır (doktorculuk, polisçilik, bakkalcılık, kovboyculuk gibi).(77)

Çocuk, yaşlılarıyla oynadığı dramatik oyunlarda kendini değişik kişilerin yerine koyar. Baba, öğretmen vb. gibi bu rolleri oynarken, bir bakıma çocuk kendi kişiliğini daha iyi tanır ve kendini başkalarından ayıran özelliklerin bilincine varır.

Bu aşamada, taklidin önemli bir yer oluşturduğu dikkatimizi çeker. Çocuğun bu tür oyunlardaki başarısında, bilgi ve yeteneklerine göre dış dünyayı tanınmasının olduğu kadar, kendisine tanınan fırsat ve deneyimlerin de etkisi büyüktür.

Oyun, çocuğa kendini tanımayı öğretir. Çocuk, oyun yoluyla kendi güçlerin sınamakta, atılıma girişmektedir. Çocuk oynadıkça duyuları keskinleşir, yetenekleri gelişir, becerileri artar.

Çocuk, oyuna yalnızca büyüklerinden gördüğünü aktarmakla kalmaz, kendi algıladıklarıyla, deneyimlerini de katarak sentezler yapar. Oyun, çocuğun yaratma ortamıdır.

4-6 yaşlarındaki kızlar, bebeklerine farklı elbiseler giydirip küçük sembolik evlerini eşyalarla süslerken, erkekler izledikleri bazı savaş serüvenlerini grup oyunlarına yansıtırlar. Bebeğini sallayan, onu giydirip besleyen çocuk, annesini taklit etmekte, onun hareketlerini oyuna yansıtmakta, onunla kendini özdeşleştirmektedir.(78)

Oyun, gerçek dünyayla hayal dünyası arasındaki bir köprüdür.

Oyun faaliyeti tek başına ele alındığında, tüm gelişime koşut olarak, oyunda da belirgin bir evrim görülür. Oyundaki bu gelişim, kısaca şöyle özetlenebilir:

- Tek başına oynanan oyun.

- Başka bir oyunu izleme.
- Paralel oyun.
- Birlikte oynanan oyun.
- İşbirliğine dayalı oyun.(79)

“Tek başına oynanan oyun”, başlangıçta çocuklar için mümkün olan tek oyun türüdür. Bu oyun biçiminde çocuklar, arkadaşlarıyla birlikte oynama girişiminde bulunmazlar. Çevrelerindeki obje ve oyun malzemesiyle baş başa kalmayı yeğlerler. Bu oyun biçimi, “başka bir oyunu izlemek”tir. Bu tür oyunda çocuk, sözlü herhangi bir ilişki kurmadan, sadece diğer çocukların oyunlarını izler. Paralel oyun, aynı oyun malzemesini kullanan çocukların yan yana oynamalarına karşın, faaliyetlerini bağımsız sürdürmeleridir. “Birlikte oynanan oyun” da çocuklar, zaman zaman birbirlerinin fikirlerinden yararlandıkları gibi, oyuncak alışverişinde de bulunurlar. Bu oyun biçiminde çocuklar birbirlerinin hareketlerini izleme olanağı da bulurlar. “İşbirliğine dayanan oyun”da temel amaç, organize olarak, belirli bir sonuca varmaktır. Bu amaca ulaşmak üzere çocuklar aralarında örgütlenirler.

Piaget, oyun gelişimiyle zihinsel gelişim arasında yakın bir ilişki olduğunu savunur ve oyun gelişimini üç farklı evrede ele alır. Bunlar:

1. Alıştırma oyunu.
2. Taklit oyunu.
3. Kurallı oyun evreleridir.(80)

Piaget’ye göre, motor faaliyetler ve yinelemeler, “Alıştırma oyunu”un en belirgin özellikleridir. Bakma, emme, elleri açıp kapama ve diğer bedensel eylem türündeki basit davranışlar, motor ve diğer faaliyetleri oluştururlar. Bu faaliyetlerin doyum sağlaması, yinelenmelerine neden olmaktadır.(81)

İkinci evrede, “Taklit-yalandan yapma-oyunu”nda, at gibi görünen çocuk, temsili bir sistem geliştirmekte ya da ileri düzeyde zihinsel planlamayla birbirine ilişkin üniteler oluşturmaktadır. Piaget’ye göre, 2-11 yaşlarındaki çocukların özelliklerinden olan “Taklit oyunu”, değişik biçimlerde ortaya çıkmaktadır.

Üçüncü evre, daha ileri bir zihinsel düzeyi gerektiren “Kurallı oyun”dur. 11-12 yaşlarında görülür. Bu evrede, oyun kadar, oyunun kuralları ve uymayanlara verilen cezalar, akran kümelerince saptanır (82).

Çocuğun oyun gereksinimini en iyi karşılayan toplumsal kurum, “ana okulları”dır.

Çocuk, anaokulunda en iyi oyun ortamını bulur, işbirliğini geliştirir, yaşlılarıyla ilişkiye girer. Anaokulu çocuğu, kendi hakkını korurken, paylaşmayı ve başkalarının özgürlüğünü zedelemeyi öğrenir.

1.7.1.1. Oyuncağın Eğitsel Önemi ve Oyun Malzemeleri

Gelişim basamakları boyunca çocuğun hareketlerine düzen getiren, zihinsel, bedensel ve psikososyal gelişimlerinde yardımcı olan, hayal gücünü ve yaratıcı yeteneklerini geliştiren tüm oyun malzemesi oyuncak olarak tanımlanabilir. Su, kil, kum gibi doğal oyun malzemesiyle boş kibrit kutusu, makara gibi artık ürünler de oyuncak kapsamına girer.(83)

Oyuncaklar, çocuğun doğal yeteneklerini kolaylaştıran, böylelikle de büyük bir eğitimsel işlevi yerine getiren oyun malzemeleridir. Çocukta seçme ve değerlendirme duygusu da geliştiren oyuncaklar, bu işlevleriyle çocuğun kendi kendine karar verebilmesine ve belirli bir alanda beceri kazanmasına olanak hazırlarlar.

Yine oyuncaklara bireyin toplum ve çevreyle olan ilişkilerini düzenleyen bir araçlar sistemi gözüyle bakılabilir.

Oyuncaklar çocukların çeşitli renk, boyut ve şekilleri kavramalarına, sayısal ve yazınsal kavramlardan haberdar olmalarına yardımcı olurlar. Gelişimin her kesimini uyarmaları açısından oyuncaklar, farklı yaş ve zihin düzeyindeki tüm çocuklar için gereklidir.

Oyun malzemesine ilişkin çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Bu sınıflandırmalardan birine göre, oyun malzemesi beş ana grupta ele alınabilir:

Birinci malzeme grubu, çocuğun etrafını saran dış dünyayı tanıması ve deneyim kazanmasına yardımcı olur. Ancak bunu gerçekleştirebilmesi için çocuğa, ulaşabildiği tüm objeleri yakalama ve keşfetme olanağı verilmelidir. Bunların en önemlileri su, kum, toprak, çamur ve boyalardır.

İkinci grup malzeme, çocuğun yaratıcı yeteneğini ve kendi kendini yönetebilme arzusunu uyaran, çamur, boya ve tebeşirlerdir.

Üçüncü grup oyun malzemesi, çocuğun hayal gücünü uyaran bebek, bebek elbiseleri ve hayvanlardır.

Dördüncü grup malzeme, çocuğun yetişkin becerilerini kazanmasına yardımcı olan fırça, süpürge, küçük ev eşyası gibi model oyuncaklardır.

Beşinci grup malzeme ise, çocuğun bedensel ve zihinsel yeteneklerin gelişimine doğrudan doğruya yardımcı olan jimnastik gereçleriyle, inşa oyuncaklarıdır.(84)

Oyunların yaş ve cinsiyete göre farklılık gösterdiğini öne süren uzmanlar, aynı ayırımı oyuncak için de kabul ederler.

Başlangıçta çocuk, ses, şekil ve renklere karşı duyarlıdır. Böylelikle ilk ayların oyuncaklarını görsel ve işitsel duylara yönelen oyuncaklar oluşturur. 0-18 aylık çocukların oyuncakları kırılmayan, yumuşak, emniyetli ve tercihen yıkanabilir cinsten olmalıdır.

18. aydan itibaren çocuk dünyasında “keşif” ve “icat” evreleri önemli bir yer tutar. Bu nedenle çocuklar, farklı boyutlardaki blokları inşa etmekten ve çevrelerindeki çeşitli oyunları birleştirerek şekil oluşturmaktan büyük haz duyarlar. Yine çocukların yürüyebildikleri bu dönemde, onların ilgi alanını, birlikte hareket edebilecekleri, itilebilen ve çekilebilen oyuncaklarla (otomobil, traktör, tekerlekli hayvan gibi), bebek ve yumuşak tüylü hayvanlar oluşturur. Gerek bebek, gerekse kamyon, tren gibi ayrı parçalardan oluşan tekerlekli oyuncaklar, çocuğu, düşünme ve toplumsal yaşamı sembolize etme açısından uyaran, okul öncesi döneminde önemli bir yer tutan, hayal gücü oyuncaklarıdır.(85)

Eğitsel değeri büyük olan oyun malzemelerinden biri de, “su”dur. Dokunma duyusunun gelişimini sağlayan önemli bir oyun aracı olan su, aynı zamanda çocuğa büyük bir haz verir. Deneyim ve keşif olanakları sağlayan su sayesinde utangaç çocuk uyarılır, saldırgan çocuk sakinleşir. Su, ayrıca çocuğun uzun süre dikkatini bir konu üzerinde toplamasına da yardımcı olur.

Kum ve su, 2 yaşından itibaren tüm yaşlar için temel oyun malzemeleridir. Açık hava oyunlarının yanında, kum havuzu ya da su dolu bir leğende oyun oynama olanağının çocuğa sağlanması, onun fiziksel olduğu kadar, zihinsel gelişimine ve güven kazanmasına yardımcı olur.(86)

1.7.1.2. Oyuncak Seçimi

Ülkemizde ”oyuncak seçimi” konusunda, üç farklı sosyoekonomik ve kültürel çevreden seçilen 270 çocuk, 240 anne babayla 52 eczacı ve oyuncakçı olmak üzere toplam 562 deneğe uygulanan 3 ayrı anketle gerçekleştirdiğimiz araştırmada elde ettiğimiz bulguları şöyle özetleyebiliriz:

- Çocukların oyuncak seçiminde cinsiyet faktörü önemli bir yer tutmaktadır. Bulgulara göre, kız çocukları için en çok seçilen oyuncaklar sırasıyla, bebek, model oyuncaklar, yapı-inşa oyuncaklarıdır. Bu sıralama erkek çocuklar için, tekerlekli oyuncaklar, pilli ve uzaktan kumandalı oyuncaklar, top, oyuncak silahlar, yapı-inşa oyuncaklarıdır. Her iki sıralama, hem anne baba, hem de oyuncakçı tarafından doğrulanmıştır.

- Araştırmamız sonucunda sırasıyla, kırmızı, sarı, yeşil ve mavi renklerin çocuklar tarafından tercih edilen temel renkler olduğu ortaya çıkmıştır.

- Bulgularımıza göre, en çok oyuncak 4-6 yaş çocukları, yani okul öncesi çocukları için satın alınmaktadır.

- Anne babalar, kız ve erkek çocuklarına cinsiyet farkı gözetmeksizin oyuncak satın almaktadırlar.

- Anne babaya göre oyuncak seçiminde en önemli etken, “oyuncağın yaş ve zihin gücüne uygun olmasıyla ihtiyacına cevap vermesi” iken, oyuncakçıya göre en önemli etken, “hareket”tir.

- Oyuncak, anne ve babalara göre gerektiği zaman, oyuncakçılara göre yılbaşlarında daha çok satın alınmaktadır.

- Parasal olanaklar elverdiği takdirde ithal malı oyuncak tercih edilmektedir. Anne ve babalara göre tercih nedeni, daha sağlam, güvenceli olmaları ve çocuğun bedensel, zihinsel, sosyal gelişimine daha çok yardım etmeleridir.

- Anne ve babalar, gerek oyunun, gerekse oyuncak işlev ve önemini takdir etmektedirler. Ebeveynin büyük bir bölümü çocuklarıyla oyun oynamak üzere zaman ayırmaktadırlar.

- Oyuncak seçiminde koşullu ya da dolaylı da olsa çocuğu etkisi görülmekte, arzusu gerçekleştirilmektedir.

- Çocuklarca en çok beğenilen ses, bebek sesidir.

- Televizyon programları oyuncak seçimini etkilemektedir.

- Çocuklar bir oyuncak almak üzere harçlıklarından para biriktirmektedirler.

(87)

1.7.1.3. Elektronik Oyuncaklar

Son yıllarda hızla artan elektronik oyuncak ilgisinin giderek tehlikeli boyutlarda yayıldığı dikkatimizi çekmektedir. Elektronik oyuncak, çocuğun dar bir mekanda sıkışıp kalmasına neden olan bir bireysel oyundur. Oysa benzeri oyunlar çocukluğun ilk yıllarında aşılmış ve artık çocuk kolektif oyun oynama dönemine girmiştir. İşte çocuğu arkadaşlarından uzaklaştırmakla sosyal gelişimini olumsuz açıdan etkileyen elektronik oyuncaklar ondaki yaratıcılık yeteneğinin gelişmesini de engellemektedir.

Dikkat, algı, göz-el koordinasyonu ve muhakeme gibi bazı zihinsel işlevlerin gelişiminde yararları bulunmasına karşın, elektronik oyuncaklar çocuğun gerçek anlamdaki oyun faaliyetini ve sosyal gelişimini olumsuz bir biçimde etkilemektedir.(88)

1.7.1.4. Oyun Kuramları

En eski kuram, oyunun dinlenme gereksiniminden kaynaklandığı ve yorgunluğu gideren bir faaliyet olduğunu savunan görüştür

Sonraları, ilk gerçek oyun kuramını ortaya atan, Herbert Spencer olmuştur. Spencer, oyunu fazla enerjinin harcanması olarak nitelendirmiş, böylelikle gerginliğin

azalacağını savunmuştur. Spencer'e göre, sağlıklı çocuklar, zayıflara oranla daha çok oyun oynamaktadırlar.

Haeckel'a göre, çocuk kısa bir süre içinde ırkının geçirdiği evrimden geçerek gelişir. Bu "biyogenetik yasa"ya göre, çocuğun oyunları da, eski kuşaklardan kalan faaliyetlerin bir parçasıdır.

Daha sonraları, bu görüş üzerinde duran Stanley Hall, çocuğun evrimiyle toplumun evrimi arasında bir ilişki kurmuştur. Hall'ın "Recapitulation (tekrar) kuramı"na göre, bir birey yaşamı boyunca, daha önce kendi türünün geçirmiş olduğu gelişme seyrinin alnını geçirecektir. Oyun, bunun açık seçik bir belirtisidir.

Karl Groos, 20. yüzyılın başında ortaya attığı kuramında, oyunun gerçek yaşama alışma egzersizi olduğunu belirtir. Oyun, bireyi günlük yaşamında karşılaştığı zorluklardan korumak üzere hazırlar. Groos, çocukta kavga gibi ilkel (saldırgan) eğilimlerinin oyun yoluyla boşalabildiğini kabul eder.

Karr'a göre, oyun, bedenin gelişimini sağlayan, uyarıcı bir etkidir. Bazı alışkanlıklar oyun yoluyla yinelenirken öğrenirler. Karr'a göre oyunun bir de arında işlevi vardır. Oyun, bireyde var olan anti-sosyal eğilimlerden onu arındırır. Zararlı olan bu eğilimler, oyun yoluyla yönlendirilir.(89)

1.7.2. Çocukta İlgiler

Çocuğun yaşamında önemli rolü olan ilgiler, öğrenilmiş birer güdüdürler (motiftirler). Çocuk bir şeyden yararlanacağını görünce onunla ilgilenir, bu da öğrenmeyi güdüler (motive eder).

Gerçek ilgiler, bireyin yaşamında bir gereksinimi karşıladıkları için süreklidirler. Bu nedenle gereksinme ne denli kuvvetli olursa, ilgi de o derece kuvvetli ve uzun süreli olur. Çocuk ilgilerle birlikte dünyaya gelmez. O, bu ilgileri bazı deneyimler sonucu, öğrenme yoluyla geliştirir. İlgilerin gelişiminde bireysel farklar önemli bir yer tutar. İlgilerle fizyolojik ve zihinsel gelişme arasında bir paralellik görülür. Başka bir deyişle, normalden daha hızlı veya daha yavaş gelişen çocuk, ilgileri açısından da, yaşlılarına kıyasla farklılık gösterir.

İlgiler, çocuğun öğrenmeye karşı hazırlıklı oluşuyla yakından bağlantılıdır. Örneğin, çocuğun gücü ve kas koordinasyonu gelişmedikçe, top oyunlarına ilgi gösteremez.(90)

Ayrıca ilgiler, geniş ölçüde yakın çevredeki öğrenme olanaklarına bağlıdır. Bu olanaklar yeterli olmadığı taktirde, çocuk ilgisini geliştiremez. Bu da çevreyle ve bu çevrede bulunan diğer kişilerle bağlantılıdır.

Fizyolojik ve zihinsel gelişmelerle birlikte ilgiler de yaşla değişir. Yeni ilgiler geliştikçe de, çocukluk dönemindeki ilgiler değişikliğe uğrar ya da sınırlanır.

İlgilerin önemi, onların öğrenme için gerekli olan güdülenmenin (motivasyonun) kaynağını oluşturmalarından gelmektedir. Bu faaliyete karşı ilgi duyan bir çocuk, bunu gerçekleştirmek için daha fazla güç harcar. Bir çocuğun ilgilerini saptamak için en pratik yol, onun satın aldığı, oynadığı, biriktirdiği, yaptığı ve kullandığı objeleri gözlemektir. çocuğun ilgi alanını gösteren diğer ipuçları ise, sorduğu sorularla, konuştuğu konulardan ve seçip okuduğu kitaplardan elde edilir. Bu konudaki en olumlu yol ise, "Olanaklar elverseydi, en çok neye sahip olmak isterdin?" şeklindeki soruya verilen yanıtlara başvurmaktır.(91)

1.7.3. Kitap

Kitap, çocuğun zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimde önemli bir uyarandır. Gelişim süreci içinde çocuk, kendine özgü bir kişiliğe sahip olan bir bireydir. Çocuğun yetişkin insandan farklı oluşu sadece bir basamak farkından değil, aynı zamanda bir nitelik ve zihniyet farkından gelmektedir. Çocuk, “eksik bir yetişkin” değil, fakat zihinsel, bedensel, duygusal ve sosyal gereksinimlerini tamamlamak isteyen, kelimenin tam anlamıyla bir “kişi”dir. Bu nedenle çocuk kitaplarının hazırlanmasında, çocuğun kişiliğinin, içinde bulunduğu büyüme olgusunun ve gelişiminin çeşitli evrelerini sürekli olarak göz önünde bulundurulması gereklidir. Bir kitabın çocuğun ilgisini çekmesi için, o kitabın bazı gereksinimlere yanıt vermesi gerekmektedir. Bu gereksinimlerin başında sevgi gelir.(92)

Çocuğun duygusal gelişiminde olsun, genel anlamda eğitimde olsun, “sevgi”, “şefkat” ve “güven” sözcüklerini yeri ve önemi büyüktür. İşte bu nedenle çocuklar, kendilerine sevgi ve güven ileten kitaplara büyük ilgi ve gereksinime duyarlar. Ancak çocuk kitabı yazarken, sadece bu gereksinimi göz önünde tutmak son derece hatalı ve yetersizdir. Yazarlar, birtakım gerçekçi konuları işlemenin yanında, yer yer çocuğa olumsuz yanlar üzerine eğilmek ve onalar üzerinde düşünmek olanağını da vermelidirler.

Bütün bunlar yazar tarafından dengeli bir biçimde gerçekleştirilmeli, kitabın aynı zamanda çocuğun eğlenme gereksinimini de karşılamak zorunda olduğu akıldan çıkarılmamalıdır.(93)

1.7.3.1. Çocuk kitaplarının niteliği

Çocuk için uyarlanmış ve yazılmış kitapların başlangıcı oldukça yenidir. 19. yüzyıl sonuna kadar çocuk, yetişkin bir insan minyatürü olarak kabul edilmiş ve her şey onun olgun bir insan görüntüsünde biçimlenmesi için hazırlanmıştır.

19. yüzyıl sonunda ortaya çıkan yeni akımla birlikte, çocuk artık farklı düşünölmeye başlanmıştır. Yetişkinler için yazılan kitaplar yerine, giderek çocuğun gereksinimlerine yanıt verecek kitaplar kaleme alındı. Bu kitapların başında, serüven öyküleri, hayali seyahatler, masallar, ahlaki değerleri güçlendirme amaçlı çocuk romanları gelmektedir.

Türk Kütüphaneciler Derneği'nin 17-19 Nisan 1979 tarihleri arasında düzenlemiş olduğu Uluslararası Sempozyum'a katılan Fransız uzman Neveu, kitabın önemini açıklarken: “Kitap, ancak çocuğun kişiliğine saygı gösterdiği sürece ideal bir iletişim aracıdır,” demektedir.(94)

Bir yapıtı oluştururken, çocuk yazarının şu iki noktaya önem vermesi gerekmektedir: Bunlardan ilki, kendi çocukluk günlerini hatırlayarak o dönemdeki hayal gücüne dönebilmesi, ikincisi ise, evrensel olan farklı kuşakları, çocuklar için yeniden yaratabilmesidir. Eser, çocukların yanı sıra, yetişkinlerin de ilgisini çekmelidir. Çocuk yazarı, çocuk okuyucuyla yetişkin okuyucu arasındaki farkı bölmeli, öykülerini sadece çocuklar hakkında değil, fakat çocuklar için yazmalıdır. Çocuklar için yazı yazmanın verdiği hazlardan biri de, onların eğlendirici niteliğinden gelmektedir. Ayrıca çocuk yazarı, günlük yaşamı içinde çocuğu heyecanlandıracak konuların neler olduğunu bilen bir kişi olmalıdır.(86)

Çocuk, kişiliğinin gelişiminde bir modelle kendini özdeşleştirir. Bu model başlangıçta, anne baba ve yakın akrabayken, zamanla yerini arkadaşa, film ve kitap kahramanlarına bırakır. Bu bakımdan, kitap kahramanlarının ahlaki ve sosyal açıdan sağlıklı olması, çocuğun kendisini kötü bir modelle özdeşleştirmesine neden olur.

Bu da, çocuk yazarlarının yükledikleri görevin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.(95)

1.7.3.2. Okuma İlgisinin Yaşlara Göre Gelişimi

Başlangıçta çocuk, kolayca elinde tutabileceği, kısa öykülerle, ilginç resimleri içeren küçük kitapları sever. Bu kitaplar çoğunlukla gerçekdışı olaylardan oluşmaktadır. 3-4 yaş çocukları, kendilerine resimli öykü kitaplarının okunmasını isterler. Çocukların büyük bir bölümü birtakım hayali serüvenlerden oluşan öyküleri dinlerken büyük zevk duyarlar ve bu öykü kahramanlarıyla kendilerini özdeşleştirirler.

Pressey ve Robinson'a göre, okuma ilgisi yaşla artar. Entelektüel açıdan gelişimin yanında, okul deneyimlerinin de katkısıyla çocuk, daha gerçekçi olur ve hayali konuları saçma bulur. 6-7 yaşlarında çocuklar, doğa, hayvan ve diğer çocukları da içine alan, kısa ve bol resimli öykülerden özel zevk duyarlar. 6 yaş çocuğu, yatağa yattıktan sonra, yarım saat kendisine kitap okunmasını ya da kitaplara bakma fırsatı verilmesini ister.(96)

Çocuk kitaplarının seçiminde, cinsiyet faktörünün rolü konusu, uzmanlarca uzun küre araştırılmış ve okuma ilgisinin kızdan erkeğe değiştiği noktasında görüş birliğine varılmıştır. Genellikle, erkekler spor, gezi, serüven, makine, bilim ve ünlü kişilerin yaşamlarını içeren yayınları okumayı severlerken; kızlar, romantik romanlarla, kendilerini ilgilendiren öykü ve şiir kitaplarını okumaktan zevk duymaktadırlar. Bu konu yaşlara göre ele alındığında:

8 yaşında, okuma ilgisinde cinsiyet faktörü önemli bir rol oynar. Kızlar, erkeklere oranla daha fazla okuyabilirler. Seyahat, serüven, coğrafya, ilk çağlara ait öyküler, okuma konusunda en belirgin ilgi alanlarını oluşturur. Çocuk ve hayvanlara ilişkin kitaplarla peri masalları hala ilgiyle okunur. Giderek öykülerdeki mizahtan hoşlanma başlar. Resimli serüven ve kahramanlık dergilerine olan ilgi hala sürmektedir.(97)

9-10 yaş çocuğu, izcilik, serüven ve dehşet veren öykülerle güldürülere, araç ve icatlara, ünlü kişilerin yaşamlarına ilgi duymaya başlar.

11 yaşındaki çocuk, özellikle serüven ve heyecan verici öykülere öncelik tanır. Bu dönemde, erkekler için sevilen konular, bilim ve buluşlar; kızlar için ise, okul ve aile yaşamını içeren konulardır.

12 yaş çocuğunun ilgi alanını, tarih ve efsane kahramanlarıyla, okumaya karşı en fazla ilgi duyulan yaş olarak belirlenmiştir. Cinsi olgunluğa erişilen bu dönemde, özellikle kızlarda, aşk öykülerine ilgi önem kazanır.(98)

1.7.3.3. Okuma Zevki ve Kültürü

Kitap okumak, insanı diğer canlılardan ayıran önemli bir özellik ve zihin gücünün geliştirilmesinde yararlı bir araçtır. İyi bir okuma alışkanlığının iki temel koşulu vardır. Bunlar, okuma sabrı ve okuma zevki'dir. "Okuma kültürü" denilen bu iki alışkanlık da, aile ve okulda kazanılır. Bu nedenle, okuma ilgisinin geliştirilebilmesi için aile, okul ve toplum, çocuğa bu doğrultuda faaliyet olanakları hazırlamalıdır.(99)

Hurlock'a göre, çocuğun okuma zevkini, kültürel koşullar etkiler. Çocuk, okuması gerekeni ve kendi cinsi için uygun türü ve sayısı, sosyoekonomik ve kültürel faktörlere bağlıdır. Orta ve daha üstün sosyoekonomik çevreden gelen çocuklar, anne, baba ve öğretmenlerinin uygun buldukları kitapları okurlar. Buna karşılık sosyoekonomik düzeyi düşük kesimlerden gelen çocuklar, kendilerine yol gösterilmeksizin, istediklerini okumakta ya da hiç okuyamamaktadırlar. % 73'ü kırsal

kesimden gelen 15-18 yaşlarındaki 214 ilkokul mezunu suçlu genç üzerinde yapılan araştırmada elde edilen bulgular, bunu doğrulamaktadır. Bu inceleme sonunda, suçlu gençlerin % 59.3'ünün kitap okuduğu, hemen hepsinin kitap seçiminde kendilerine yol gösterilmediği belirlenmiştir. Bulgulara göre, okunan kitapların % 30'unu resimli kahramanlık ve savaş kitaplarının, yani (resimli şerit) "comics"lerin, % 15'ini tarihsel yapıtların, % 10'unu eğitici ve öğretici yayınların, % 13'ünü roman, % 6'sını dinsel yayınların, % 6'sını seks yayınlarının, % 4'ünü ise öykülerin oluşturduğu saptanmıştır.(100)

Bu yüzdelerden de açıkça olarak görüldüğü gibi, tamamı ilkokul mezunu olmasına karşın, suçlu gençlerimizin sadece % 59.3'ünün kitap okudukları, bunların da % 30 gibi büyük bir bölümünün hala "comics" tipi ilkel kitaplara ilgi duydukları anlaşılmaktadır. 11 yaşından sonra önemini yitiren bu tür kitaplara gençlerimizin yönelmelerinde, hiç kuşkusuz % 77 anne, % 41 babanın okuma-yazma bilmediği yakın çevrenin etkisi büyüktür.(101)

Ancak, gerek okuma ilgisinin yoğunluğunda, gerekse okuma miktarında, bireysel farkların öneminin de büyük olduğunu akıldan çıkarmamak gerekir. Örneğin, üstün yetenekli çocuklar, normal çocuklardan iki veya üç kat daha çok okurlar ve okuma amaçları bilgi edinmek noktasında yoğunlaşır. Çocuklara okuma ilgisi kazandırmak üzere okulda öğretmenler iki temel görüşten söz ederler. Bunlardan ilki, çocukların süratli okumalarını sağlayacak okuma yeteneğini geliştirmek; ikincisi ise, onlarda okumaya karşın büyük bir arzu uyandırmak ve zengin okuma malzemesi hazırlamaktır. Çocuklarda Psikososyal Olgunluğun Ölçülmesi konulu bir araştırmada, hangi yaşta ne tür kitap okunduğu ve çocuk kitaplarının seçiminde cinsiyet faktörünün rolünün ne olduğu ele alınmıştır. Elde edilen bulgular şu şekilde özetlenebilir:

Araştırmada, hangi yaşta ne tür kitap okunduğu ve çocuk kitaplarının seçiminde cinsiyet faktörünün değerinin ne olduğunu inceleyen araştırmalardaki bulgulara göre, 6 yaşında en çok öykü türü kitapların okunduğu (% 31), bunu serüven ve savaş kitaplarıyla, yani comics türü kitaplarla (%27), masal (%20) ve bilgi ve kültür yayınlarının (%16) izlediği saptanmıştır.(102)

8 yaş çocuklarımızın en çok serüven ve savaş kitaplarını okudukları (%39), bunu öykü (%28) ve masal kitaplarıyla (%23), bilgi ve kültür yayınlarının (%9) izlediği belirlenmiştir.

10 yaş deneklerimizde, serüven ve savaş kitaplarının yalnızca bu yaş için değil, tüm yaşlar içinde de en çok okunan kitap türü olduğu görülmüştür (%44).(96) Bunu sırasıyla öykü kitapları (%25), bilgi ve kültür yayınlarıyla (%12) , masal kitapları (%10), ve eğitici ve edebi çocuk romanları (%5) izlemektedir.(103)

12 yaş çocuklarımız çoğunlukla serüven ve savaş kitapları okumaktadırlar (%35) . Bunu eğitici ve edebi çocuk romanlarıyla (%23), öykü kitapları (%17), bilgi ve kültür yayınları (%9) ve masal kitapları (%6), resimli aşk romanları (%5) izlemektedir.

Araştırmalarımız sonucu elde ettiğimiz bulgular, kitap seçimi konusunda, cinsiyetler arasında belirgin bir farkın olduğunu ortaya koymuştur. Masal kitapları, çoğunlukla kızlar tarafından seçilmekte (6 yaş % 32, 8 yaş % 41, 10 yaş % 6, 12 yaş %8), buna karşılık serüven ve savaş kitaplarını seçmekte erkek denekler çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu tür yayınları erkek denekler (6 yaş % 55, 8 yaş % 60, 10 yaş % 44) oranında okumaktadırlar. Yine kızların dikkate değer derecede fazla okudukları başka bir kitap türü de öykü kitaplarıdır. Bu kitaplar kızlar tarafından (6 yaş % 48, 8 yaş % 34, 10 yaş % 41, 12 yaş % 19) oranında okunmaktadır.(104)

Gazetelerde çocukların ilgi gösterdikleri konuları cinsler açısından ele alacak olursak, resimli roman okuma konusunda kızların (6 yaş % 35, 8 yaş % 50,10 yaş %

45, 12 yaş % 19, 12 yaş % 22), daha üstün oldukları dikkat çeker. Ancak romanlar kahramanlık veya serüven olaylarını kapsadıkları takdirde, erkekler tarafından daha büyük bir ilgiyle karşılanmaktadır. Bu tür romanları erkek çocuklar (6 yaş %23, 8 yaş % 24, 10 yaş % 29, 12 yaş % 19), kız çocuklara oranla daha çok eğilmekteyizler.

Bunların dışında kalan başlıklar, önemli günlük olaylar, tefrika, karikatür, resimler, resim altları, cinayetle ilgili haberler, hayvanlarla ilgili bilgi ve resimler, kahramanlıkla ilgili konular, komik olaylar, bilmece, politika, makale gibi gazetenin diğer konularında cinslere özgü bir ilgi ve dikkat çekmektedir.(105)

Çocuk kitaplarının resimlerine ilgi duyma konusunda İstanbul çocukları 6 yaşında başarılı olmuşlardır (%95). Sosyoekonomik bakımdan orta ve yüksek düzeydeki gruplar (%100), üstün bir başarı göstermekte, bunun sosyoekonomik düzeyi düşük grup (%85) izlemektedir. Cinsiyet farkına gelince, bu konuda erkekler (%100), kızlara (%90) oranla daha başarılı görünmektedir.

Çocuk kitaplarının metinlerine ilgi duyma konusunda çocuklarımız 6 yaşında (%63) ve 8 yaşında (%67) oranında başarılı olmuşlardır.

Çocuk kitaplarını düzenli okumak konusunda deneklerimizin 6 yaşından itibaren başarılı oldukları görülür.(106)

1.7.4. Resim

Sanat, çocuklarımızın eğitiminde hayatı bir rol oynayan önemli bir etkidir. Çizme, boyama, inşa etme gibi etkinlikler karmaşık bir süreç olup, çocuk bu çabaları sırasında çeşitli öğeleri birleştirerek anlamlı bir bütün oluşturur ve böylelikle deneyim kazanır. Seçme, yorumlama ve yenileme bu etkinliklerde dikkate değer bir işlem türüdür. Resim faaliyeti sırasında birey, konu seçimi ve yorumlamasıyla bize salt bir resim örneği vermemekte, resimden de öte bilgiler sunmaktadır. Çocuk bize adeta kendisinin bir parçasını yansıtmakta, olaylar hakkındaki duygu, düşünce ve görüş biçimlerini dile getirmektedir. Çocuk için sanat, dinamik bir faaliyet örneğidir.

Çocuk için sanat öncelikle yalın bir anlatım aracıdır. Sanat açısından hiçbir zaman iki çocuk birbirine benzemez. Her biri büyüme, anlayış ve algı açısından farklılık gösterir ve çevresini farklı olarak yorumlar. Bu nedenle sanat faaliyetlerinde de farklılıklara rastlanır.

Çocuk dinamik bir olgudur. Sanat ona bir “düşünme dili” şeklinde yansır. Çocuk, dünyayı kendi algılayışı biçiminde görür ve bunu kendi ifadeleri içinde yansıtmaya çalışır.(107)

Çocuklarda yaratıcı çalışma için özel bir uyarıma gereksinme yoktur. Her çocuk, herhangi bir engelleme olmaksızın, kendisinde var olan derin yaratıcılık dürtülerini kullanabilir. Bu, onun kendine özgü bir tür kendisinin ifadesi anlamına taşır.

Sanat eğitiminde önemli olan, çocuğun düşünmesi, duyması, algılaması ve çevresine karşı tepkileridir. Zaman zaman bir çocuk, okuldaki okuma-yazma ya da matematik konularından herhangi bir nedenle sıkılmış ve kırıklığa uğramış olabilir ve bu kırıklarından arınmak üzere kendini sanata yöneltebilir. Çünkü sanatta doğru ya da yanlış yoktur.

Anaokulundan liseye kadar he okul öğrencileri sanata özendirmeli, onların kendi deneyimlerini ortaya koymalarına fırsat vermeli, duygu ve düşüncelerini ifade etmek üzere kavram geliştirmelerine yardım etmeli, kısaca estetik duyarlılığa sahip olmalarını sağlamalıdır.(108)

Çeşitli sanat etkinlikleri arasında resim çocuğun dünyasında özel bir yeri vardır. Resimdeki içerik bir deneyimi yansıtır. Bu yaşanmış deneyimin anısı ya da

sembolü resimde açık olarak vardır. Resim yalnızca yapısal tipi, karakteri ya da zekayı yansıtan bir yapıt değil, aynı zamanda geçmiş ya da şimdiki yaşanmış öğeleri içeren tam bir kişiliğin yansımasıdır. Her resim sembolik bir bilmece olarak öznenin (suje) duygusal halini, onun bilinçdışı hareket etme ya da cevap verme biçimini ifade eder. Bir resmi çözümlmek demek, mekanın kullanılış biçiminde, çizilen her objede, görünür içeriğinden başka bir anlam araştırma, kişiliğin derinliklerini anlatan sembolleri ortaya çıkarmak demektir.

Resim, küçük yaşlarda çocuğu sözcüklerinden daha güçlü bir anlatım aracıdır. Bu nedenle çocuğun iç dünyası hakkında bilgi edinmek üzere resimden yararlanılır (109).

Resim, bize çocuğun büyüme süreci hakkında önemli bir bilgi verir. Çocuğun benmerkezci bakış açısından uzaklaşması, geniş çevresinin bir üyesi olduğundan haberdar bulunması, bize resim aracılığıyla iletebilir. Çocuk, karalama girişimlerinde bulunurken, henüz kesin olmayan bu belirsiz biçimler içinde bile bir takım temel duygularını yansıtmaya olanağını bulur. Büyük bir olasılıkla, çocuğun oluşturduğu ilk insan sembolü gerçek bir insandan uzak olmakla birlikte, bir bireyin çeşitli özelliklerini yavaş yavaş sunulmasını yansıtmaktadır.

Çocukların çoğunlukla sevdikleri bir teknik olan resim, kişilik, algı, insanlar arası ilişkiler, grup değerleri ve tutumlarının saptanmasında tek araç değildir. Bu konuda üç ana kaynaktan yararlanır:

1. Bireysel raporlar,
2. Gözlem,
3. Projektif teknikler.(110)

İnsan figürünün büyük bir ayrıntıyla çizildiği, tahmin edileceği gibi, cinsel özelliklerden haberdar olmanın büyük ölçüde arttığı ve bunların resme yansıdığı gözlenmektedir.

Yine bu dönemde ergenin renk farklılıklarından haberdar olduğu ve rengi en iyi biçimde kullandığı görülür (111).

1.7.5. Müzik

Antik çağdan bu yana düşünürler, doktorlar, psikiyatrlar, psikologlar ve eğitimciler, bireyin zihinsel ve fiziksel gelişiminde müziğin önemli bir yeri olduğunu, eğitim ve tedavi açısından da büyük bir değer taşıdığını savunmuşlardır.

Müzik, kendiliğinden ses çıkarmaya hevesli olan çocuğun doğasında vardır. Bu da göstermektedir ki, müziksel yetenekler doğuştan gelmektedir, ama kuşkusuz farklı derecelerde. Ve yine ilk çocukluktan beri, müziğe karşı bir ilginin ve geliştirilmesi söz konusu olan bir duyarlılığın olduğu görülmektedir.

Çoğunlukla bu yetenekler gizli kalmaktadır. Temel sorun bunun ortaya çıkarılması ve değerli hale getirilmesidir. Burada hemen belirtilmesi gereken bir nokta da, geleneksel müzik eğitimiyle, müzikle eğitim arasında önemli bir farkın olduğudur.(112)

Müzikle eğitim her şeyden önce, duyarlılığı uyandırmak, duyuşsal algıları arıtmak, fertlerdeki becerikliliği geliştirmek, kısacası insanı geliştirmek amacıyla olmalıdır.” Burada, müzikle eğitimde amaçlanan etkiler çok iyi ifade edilmiştir.

Bu tanımda belirtilen amaçlardan en önemlisi, 6 yaşından önce duyuşsal ve ritmik sezgilerin uyandırılmasıdır. Çünkü bir çok uzmana göre bu dönem, çocukların duyuşlarının ve izlenimlerinin en yoğun olduğu dönemdir. Müzik, çocuğa aktif bir biçimde dinlemeyi ve duymayı öğretir. Ayrıca günlük yaşamdan uzaklaşıp içine görebildiği o çok daha geniş dünyayı yansıtmaya fırsatını verir. Öte yandan, çocuğun

hayal gücüne seslenerek onu besleyerek ve yaratma yetisine elverişli bir zemin hazırlar. Yine müzik bir sevinç kaynağı oluşturur. Bu sevinç kaynağı, çocuğun varlığını bütünleyerek sürekli yaşar duruma getirir.

Özellikle küçüklerde öncelikle güven veren, özgür ve neşeli bir atmosfer yaratma yollarını aramak gerekir. Böylelikle bir atmosferle küçükler ilk konserden itibaren olumlu tepkiler gösterirler. Başlangıçta apatik ve uyuşuk olan büyükler ise, bu tepkileri ikinci konserden itibaren vermektedirler. Bu neşeli atmosferi yıkmamak için hiçbir disiplin uygulanmaz, ama görülür ki, yerinde duramayan çocuklar bile sakince ve zevkle müziği dinlerler ve böylece çocuklar, konserlerin psikolojik etkisiyle disiplini kendileri sağlarlar.(113)

1.7.6. Tiyatro

Çocuk tiyatrodaki etkili bir öğrenme ortamına sahip olmaktadır. Çünkü tiyatro çocuğa, “Drama” sözcüğünün kökenine uygun olarak “Yaşama Sanatı”nı öğretir. Ancak bu öğrenme ve öğretme işlevi, çocuğun gelişim düzeyi ve özellikleriyle, cinsiyetine büyük ölçüde bağlıdır.

Çocuk, tiyatrodaki gözlem yoluyla öğrenirken oyun kahramanının davranışlarıyla kendisini özdeşleştirerek farklı davranış kalıpları edinir. Nitekim saldırgan davranışları içeren oyunların izlenmesiyle, bu tür davranışların oluşumu arasında yakın bir ilişkinin varlığı çeşitli araştırmalarla saptanmıştır. Yine modelden öğrenme yoluyla fobi (marazi korku) türündeki tepkilerde bir azalma, buna karşılık korkulan objeyle ilişki kurma davranışlarında bir artma olduğu saptanmıştır. Böylelikle çocukların doktor, karanlık, köpek korkusu gibi korkularının azalmasında, seyrettikleri çocuk oyunlarındaki model davranışlar etkili olabilmektedir.(114)

Tiyatro, çocuğun zihinsel gelişimi için de önemli bir araçtır. İzleyen çocuk bir anlamda oynayan çocuktur. O, oyunu izlerken kendi başına sentezler yaparak yargılara varabilir. “Sahnedeki olsaydım nasıl yanıt verirdim?” sorusunu sık sık kendisine soran çocuk, özdeşleşme yoluyla kendi yeteneklerine ve yaratıcı içtepilerine çıkış yolu bulabilir.

Ancak burada önemli olan, oyunun çocuğun yaşına hitap edebilmesidir. 2-7 yaş döneminin çocuk tiyatrosunda, hareketli, taklitli ve sembolik öğeleri olan renk, ışık ve ses düzenine ağırlık veren oyunlar yer almalı, 7-11 yaş dönemi için de toplumsal niteliği olan, ahlak ve toplum kurallarının doğrusu ve yanlışıyla sergilendiği çocuk oyunları düzenlenmelidir. 12 yaşından sonra ise, ergenlerin anlama ve eleştirme yeteneklerinin, erişkin düzeyine ulaşması nedeniyle daha karmaşık, kültürel ve toplumsal konulara yer verebilmelidir. Çünkü çocuk, farklı toplumların çeşitli kültür kalıplarından, yaşam biçimlerinden, kendi kültürünün bazı yüzlerinden bu yolla haberdar olabilir.(115)

Tiyatro, çocuğun duygusal gerginliğinden kurtulmasına, iç çatışmalarına ve bireysel sorunlarına çözüm bulmasına yardımcı olabildiği gibi, onun birikmiş enerjisinin boşalmasına da olanak sağlayabilir.

Günümüzün modern psikoloji ve pedagojisi, tiyatroyu bir tedavi aracı olarak kullanmaktadır. Örneğin, annesinin sık sık kendisini uyarmasından şikayet eden bir çocuk, tedavi amacıyla girdiği “psiko-drama” çalışmasında anne rolünü gerçekleştirirken annelik görevinin ne denli güç olduğunun bilincine kolaylıkla varabilir. Yine ruhsal çatışmaları olan çocuklar ve gençler, kendilerinin ve arkadaşlarının sorunlarını, tiyatro faaliyetlerine benzer çalışmalar içinde çözümleyebilirler. Bu anlamda tiyatro, çocuk ve genç için bir projektif tedavi tekniği niteliği taşımaktadır.

Tiyatroyu kendisine temel alan günümüzün modern psiko-drama tekniği yoluyla birey, kendisinin toplum ve grup içindeki işlevinin bilincine varabilmekte, eksik ve hatalı davranış biçimlerini kendi kendine belirleyebilmektedir.(116)

Işık, ses ve sahne düzenlemesi nedeniyle görsel ve işitsel duyulara hitap etmesi, tiyatroyu kitaptan daha etkili bir eğitim aracı haline getirmektedir.

Böylesine etkili olan tiyatro faaliyetinin, sanat gücünden çok, eğitimsel yönü ağırlık olmalı, yazar ve oyuncu, aktarmak istenilen kavramları somut bir biçimde vermeye özen göstermelidirler.

Tiyatro yazarın, gerek yerli, gerekse yabancı konuları işlerken, olayları çocuğa gerçekçi bir biçimde yansıtmalı ve zaman zaman onun özgürce, tek başına düşünüp yargıya varabilmesine, konuyu eleştirebilmesine olanak hazırlamalıdır.(117)

Çocuk oyunu adı altında, eğitimcilerle danışmadan gelişigüzel hazırlanan metinler, yarardan çok zarar getirebilir. Örneğin, oyun içinde korku teması işleyen, işkence ve dayığa yer veren, kurallara ters düşenleri haklı gösteren, saldırganlık duygularını pekiştiren, anlatım biçimi hatalı ve yetersiz olan bir oyun, çocuğun günlük yaşamını, davranışlarını olduğu kadar uykusunu da olumsuz biçimde etkileyebilmektedir.

Çocuk oyununda konu kadar, özlü sunuş ve kullanılan dil büyük önem taşımaktadır. Çocuk, dikkatini uzun süre belirli bir konu üzerinde yoğunlaştıramadığından, özellikle 5-6 yaş çocuğuna hitap eden bir oyun, gerek konu, gerekse dil açısından sade ve basit olmalıdır. Sade bir dekor, ışık ve ses düzeni içinde, konunun yalın bir dille işlenmesi, çocuğun hayal gücünü geliştirmesine olanak hazırlar. Örneğin, bir hayvan modelinin verilmesi için ayrıntılı ve masraflı bir kostüm yerine, oyuncunun boynuna asılmış bir fil resmi ya da başlığı çocuk için yeterli olabilir.(118)

Sonuç olarak, tiyatro, çocuğun zihinsel, duygusal ve toplumsal gelişiminde önemli işlevi olan bir sanat faaliyetidir. Anne ve babalar 4 yaşından itibaren çocuklarını, çocuk oyunlarına götürme alışkanlığını kazanmalıdırlar. Eğitimsel öneminin yanı sıra, bu alışkanlık çocuğa tiyatro sevgisi, sanat zevki ve estetik duyarlılık kazandıracaktır.

1.7.7. Sinema

Sinemanın çocuğun psikososyal gelişiminde bir uyarım kaynağı olduğu belirlenmiştir. Prof.Dr.Haluk Yavuzer'e göre, "Çocuk ancak 7 yaşında, filme dikkatini vermeye başlar. Oynatılanın az çok ne olduğunu anlar ve filmin gerçek olmadığını bilir. Bu yaşlarda bazı çocuklar sinemaya düzenli olarak haftada bir kez, diğerleri ise fırsat buldukça giderler."(119)

Sinemanın haz kaynağı olmasının ve sinema alışkanlığının oluşmasının en büyük nedeni, filmin çocuklara günlük yaşamlarından farklı bir heyecan vermesidir.

Kız olsun, erkek olsun, küçük çocuklar, eğlendirici filmlerle, kahramanı hayvan olan filmlerden hoşlanırlar. Sinemayla ilgili tercihlerde, cinsiyet farkının etkisi 6 yaşlarında başlar ve ergenlik evresine doğru giderek artar. Bu artış, okuma ilgisiyle koşut olarak süregelir. Erkek çocukları serüven, savaş; kız çocukları ise dans, şarkı ve hayvanlarla komedi ve çizgi filmlerinden hoşlanırlar.(120) Bu filmlerde erkek kahramanların cesur ve hareketli, kadın kahramanlarınsa güzel olması beklenir. Kız çocukların, erkek çocuklardan daha erken bir dönemde, aşk öykülerini konu eden filmlere ilgi duydukları görülür.

Ortalama olarak filmler, 5 ila 8 yaş arasındaki çocuklar tarafından iki haftada bir seyredilir. Bu yaşta çocukların aşağı yukarı % 20'si sinemaya haftada iki veya

daha fazla giderler. Komedi türündeki filmler, onlar için en ilginç olanıdır. Kahramanları, Kızılderili veya gangsterlerden oluşan serüven dolu filmlere, erkek çocuklar, kızlardan daha çok ilgi duyarlar. Kızlar ise, öğretici ve aşk öykülerini konu alan filmlerden daha çok hoşlanırlar.(121)

8 ile 18 yaşları arasındaki çocuklar, ortalama % 70 oranında haftada bir kez sinemaya giderler. Yaşla koşut olarak görülen en belirgin değişim, orta öğretim düzeyine yaklaştıkça, kovboy ve Kızılderili filmlerine karşı kız ve erkek çocukların ilgilerinin giderek azalması, buna karşılık kızların, konusu aşk olan filmlere daha fazla ilgi göstermeye başlamalarıdır.

Deneklerimizin 6 yaşından itibaren ve erkeklerin (%93), kızlara (%83) oranla daha fazla sinemaya gittikleri saptanmıştır.(122)

Sinemada izlenen filmlerin çocuğun psikososyal gelişimindeki rolü büyüktür. Ancak film kahramanının iyi seçilmiş olması gerekmektedir. Çocuğun kişiliğini geliştirirken kendisini özdeşleştireceği bir model olarak alacağı bu kahraman, doğrunun, iyinin simgesi olmalıdır.

Çocuğun filmlerine seçilecek konular, toplumun sosyokültürel gerçeklerini yansıtan, eğitici ve uyarıcı nitelikte olmalıdırlar. Bu nedenle anne ve babalar, çocuklarına katkısı olup olamayacağını, onların yaş düzeylerine yanıt verip veremeyeceğini önceden bilmelidirler.

1.7.8. Televizyon ve Video

İletişim, bir bilginin, bir görüşün ya da bir davranışın yayınlanması süreci olarak tanımlanmaktadır. Televizyonun önde gelen işlevleri arasında eğlendirici ve öğretici nitelikleri sayılabilir. Bunun yanında televizyon, bireylerin kendilerini tanıyabilmelerine, kişiliklerini geliştirebilmelerine ortam hazırlayan, zaman zaman onlara düşünme ve eleştirme fırsatı veren önemli bir aygıttır.

Televizyon görsel ve işitsel duylara yönelik etkili bir kitle iletişim aracı olması nedeniyle olumlu hizmetlerinin yanı sıra, iyi değerlendirilmediği takdirde olumsuz sonuçlara da neden olmaktadır. Televizyon olumlu bir uyarım kaynağı olmasının yanında, aile içi ve dışı toplumsal etkileşimi en alt düzeye indirdiğinden, çocuğun sosyal gelişimine olumsuz etkisi vardır.(123)

İlk çocukluk dönemlerinden itibaren çocuklar, kendilerine model olarak seçtikleri televizyon'daki dizi kahramanlarının özelliklerini, günlük yaşamlarına ve oyunlarına yansıtmaya başlarlar. Bu film kahramanlarının; “Danry sevimli dev, çık ortaya”, “Atom karınca geliyor iş başına!”, “Ormanlar kralı tarzan.Aaaa!..” gibi sloganlarını oyunlarına yansıtırlar. Film kahramanı, çeşitli davranışlarıyla çocuktaki saldırganlık dürtülerini harekete geçirebilir ve onu saldırgan yapabilir. Çünkü, çocukta dürtülerini frenleme yeteneği çok zayıftır. Bu nedenle olumsuz uyarımları içeren bir televizyon filmi çocuğu saldırganlığa iten çeşitli etkenlerden belki de en güçlüsü ve yaygınıdır. Ancak çocuğun etkilenmesinde kişilik özellikleriyle yakın çevre faktörlerinin rolü büyük olmaktadır.(124)

Özellikle program yapımcıları, televizyon ekranından yansıyan olumlu model, çocuklar için ne kadar yapıcı ise, olumsuz modelin de o denli yıkıcı olduğun bilmelidirler. Bu uzmanlar, özellikle dili yeni öğrenmekte olan çocukları göz önüne alarak, hatasız bir gramerle ve yaşayan Türkçeyle program oluşturmaya özen göstermelidirler. Söz konusu aygıtın milyonlara hitap etmesi, yapılan hatanın affedilirliğini zorlaştırmaktadır. Ülkemize televizyonun yeni gelmiş olması nedeniyle

istenilen programı izleme ya da gerektiğinde televizyonu kapatma alışkanlığı henüz yerleşmemiştir.

Çocuklar için hazırlanan televizyon programlarında özel bir eğitsel yöntem izlenmelidir. Çocuğun somut düşünmesi ve her şeyi somuta indirgemeye çalışması nedeniyle, yayınlardaki kavramlar soyut düzeyde verilmemeli, somut örneklerle, çocuklara yaşatılarak aktarılmalıdır.

Çocuk için hazırlanan televizyon dizisi, ondaki yardımseverlik, yurtseverlik ve insan severlik duygularını pekiştirmeli; farklı konularda düşünme fırsatı vererek, gerektiğinde sentez, yorum ve kıyaslama yapabilmesine olanak hazırlanmalıdır. Televizyondaki çocuk programı, sadece öğüt verme biçiminde sürdürüldüğü taktirde, çocuk açısından etkinliğini kısa bir süre içinde yitirebilir.(120)

Çocuğa verilecek iyi değer, gerektiğinde kötü değerle birlikte verilebilmeli, böylelikle çocuğun iyiyi ve doğruyu kendi başına bulabilmesi sağlanmalıdır.

Bunun yanı sıra, çocuk yayınları, birtakım toplumsal değerleri çocuğa aktarabilmelidir.

Çocuk, yaşamın ilk yıllarında, “benmerkezci” düşünceye sahiptir. Başka bir deyişle, herkesin kendisi gibi düşündüğünü kabul eder. İşte, ilk çocukluk yıllarında, sözle eylemi bir tutan; masalla gerçeği, hayalle olguyu birbirine karıştıran çocuğun, giderek hayalden gerçeğe ve mantıklı düşünceye doğru yöneltilmesi gerekmektedir.

Çocuk programları bu özellikleri dikkate alarak gerçekleştirilmeli ve çocuğu bencillikten kurtarıp işbirliğine yöneltebilmelidir.(125)

Televizyon yöneticilerinin çocuğa yönelik yayın üretmenin önemi ve kutsal olduğu kadar, ciddi ve tehlikeli bir görev olduğunu bilmeleri gerekir.

Yarının ergen ve erişkinlerin meydana getirecek çocuklarımızın, ruh sağlığı yerinde, dengeli ve uyumlu birer birey olarak yetişmeleri, büyük ölçüde çocukluk yıllarında aldıkları uyarımlara bağlıdır. Bu nedenle çocuğa yönelik program hazırlanırken, program yapımcılarının uzman pedagoglarla işbirliği içinde olmaları gerekmektedir.(126)

Günümüzde televizyonların sunmakta olduğu çocuk programı sayısı son derece azdır. Bu programların hiçbiri, uzaman pedagog ve psikologların işbirliğiyle hazırlanamadığından eğitimsel değerleri ne yazık ki, yetersizdir. Oysa bir çocuk programının yapımında teknik açıdan kameraman ne kadar gerekliyse, eğitimsel açıdan da pedagog o kadar gereklidir.

Çocuklar için dışardan alınması planlanan dizi ve çizgi filmler, öncelikle uzmanlar tarafından değerlendirilmeli, uygun görüldüğü taktirde satın alınmalıdır. Bir programın çocuklardaki olumlu ve olumsuz etkisini görebilmek üzere program yayına girmeden önce, seçilmiş bir denek grubuna gösterilmeli ve alınan tepkiler değerlendirilmelidir.(127)

Anne ve babalar zaman zaman televizyonu kapatabilmeli, müzik dinlemek ya da kitap okumak gibi farklı uğraşlarda bulunarak, çocuklarına örnek olabilmelidirler.

Anne ve babalar, Tatlı Sert gibi çocuklardaki saldırganlık tepkilerini harekete geçiren ya da Dallas gibi onları aşırı uyaran ve toplumsal değer yargılarını değiştirmeye neden olan dizileri izlemelerine engel olmalıdırlar. Bu gerçekleştirilemediği taktirde, anne ve babaların programı çocukla birlikte izlemeleri, daha sonra program hakkında kısa bir söyleşi yapmaları, iyi ve kötü yanlarını dile getirmeleri yararlı olur.

Ülkemizde televizyon yayınlarının çocuklar tarafından nasıl değerlendirildiğini saptamak üzere bir anket geliştirmiş ve 4 ile 12 yaşındaki 2200 çocuğa uygulanmıştır.(128)

Üç farklı sosyoekonomik düzeyden gelen kız ve erkek çocuklara uygulanan bu anket, bundan sonra yapılacak metotlu çalışmalara basamak oluşturabilecek bir ön araştırma niteliğindedir.

Elde ettiğimiz bulgulara göre, okul öncesi dönemindeki 4-5-6 yaş çocukları, en çok sevdikleri televizyon programlarını, Uykudan önce, Uykudan Önce'ye ait çizgi filmler ve Taş Devri şeklinde sıralamışlardır.

7 yaş çocuklarının severek izledikleri programların başında; Uykudan Önce, Uykudan Önce'ye ait çizgi filmler, Taş Devri, Şeker Kız gelmektedir.

8 yaş çocuklarının ilgiyle izledikleri programlar, Uykudan Önce'ye ait çizgi filmler, Sekiz Çocuklu Aile, Taş Devri, Şeker Kız şeklinde sıralanabilir.

9 yaş çocuklarının en çok ilgilendikleri programlar sırasıyla, Uykudan Önce'ye ait çizgi filmler, Tatlı Sert ve Dallas'dır.

10 yaş çocukları sırasıyla, Uykudan Önce'ye ait çizgi filmler, Taş Devri ve Dallas'ı izlediklerini söylemişlerdir.

12 yaş çocuklarının en çok ilgiyle izledikleri dizi, Dallas'tır. Bunu Tatlı Sert, Taş Devri, Şeker Kız izlemektedir.(129)

En çok izlenen çocuk yayınları araştırıldığında. ön sırayı Uykudan Önce'nin aldığı, bunu Mavi Bilye ve Günaydın programlarının izlediği görülmektedir.

En çok izlenen, Uykudan Önce programının sevilme nedeni olarak çocuklar, "Çizgi Film" yanıtı yanıtını vermişler, bunu , "masal olduğu için", "hem çizgi film, hem de masal olduğu için" yanıtları izlemiştir.

11 ve 12 yaş çocukları bu programı, "öğüt verdiği için sevdiklerini" söylemişlerdir.

"Uykudan Önce programında daha başka ne tür değişiklikler yapılmasını düşünürsünüz?" sorusuna çocuklar öncelikle, "Değişik ve uzun çizgi film" yanıtını vermişlerdir.

7 yaş çocukları programdan memnun olduklarını ve değişiklik istemediklerini belirtmişlerdir.

Araştırma sonuçların da görüleceği gibi, sevilen çocuk programları, bilimsel açıdan yeniden düzenlendiği ve metotlu bir biçime sokulduğu takdirde vereceği mesaj daha etkili olabilecektir.(130)

Video, teknik olarak çok yeni ve yararlı bir aygıt kuşkusuz, ancak ve öğretimde çok önemli işlevi olan bu tekniğin de iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Hem sözlü, hem de görsel nitelikte olması, televizyon ve video kaseti özendirici niteliğini arttırmaktadır. Ülkemizde televizyon yayınlarının yetersizliği son aylarda video kasetlerinin yaygın bir biçimde kullanılmasına neden olmaktadır. Ancak gelişigüzel üretilen ve sağlıklı bir seçim yapılmaksızın alınan video kasetlerin izlenmesi yaygınlaşan güncel bir sorun halini almaktadır. Devletin denetimi olmadan hazırlanan adam öldürme ve çeşitli cinsel ilişki konularına da yer veren bu kasetlerin özellikle çocuk ve gençler üzerindeki olumsuz izleri büyük olmaktadır.

Yavuzer şu örneği vermektedir: Pornografik malzemenin bireyin cinsel suç işlemedeki önemini vurgulayan son örneklerden biri, üç gencin bir genç kıza izlemesi olayında yaşanmıştır.

Karanlık sokakta bir genç kıza kıştıran gençler, onun ırzına geçtikten sonra yoldan geçen üç adamın da bu genç kıza ilişki kurmasını engellememişler ve kıza öldürmüşlerdir.

Gençlerin evinde yapılan aramada, olayda uygulanan yöntemi içeren kanlı cinsel suçu işleyen porno kasetler ele geçmiştir. Bu da işlenen bu suçta porno filmlerin etkili olduğunu göstermektedir.(131)

Batı ülkelerinde yapılan araştırmalar, ortalama olarak bir çocuğun 14 yaşına gelinceye kadar televizyon'da 11.000 cinayet sahnesine tanık olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı araştırmalar, çizgi filmlerin %94'ünün şiddet ve cinayet konularına yer verdiğine işaret etmektedir.(132)

Bir kuşak öncesi çocuklar, Hacivat'la Karagöz'ün esprilerine gülerken, günümüzde çizgi filmin kahramanı seyircisini güldürebilmek için karşısındakine dinamit lokumları atmakta, böylece çocukta şiddet sahnelerinin zevk vereceği izlenimini bırakmaktadır. Farklı yöntemlerle gerçekleştirilen araştırmalar, şiddet eylemlerini görüntüleyen filmlerin izlenmesiyle bunun ardından gelen saldırganlık davranışı arasında yakın bir ilişki olduğunu kanıtlamaktadır. Yapılan araştırma bulgularına göre, çok televizyon izleyen çocuklar az izleyenlere, içinde saldırganlık görüntüleri bulunan filmleri izleyen çocuklar bu filmleri izlemeyenlere oranla daha fazla saldırgan davranışlarda bulunmaktadırlar. Sonuçlar, şiddet ve adam öldürme filmlerini izleyen çocukların okulda daha fazla saldırgan olma eğilimi gösterdiklerini vurgulanmaktadır.(133)

Gözlemler, şiddet ve adam öldürme sahnelerini özleyen çocuklarda çeşitli gerginlik ve endişe belirtilerinin görüldüğüne dikkatleri çekmektedir. Aynı görüntüler, bazı çocuklarda uyuma zorluklarına ya da uykularında korkulu rüyalarla, kabusların görölmesine de neden olabilmektedir. Televizyon yoluyla sergilenen cinayet sahnelerinin izlenmesi saldırganlık davranışını artırabildiği gibi, bu şiddet eylemlerinin zamanla cinsel haz yerine de geçmeye başladığı görölür.

Yanlış seçim sonucu izlenen video kasetlerin ikinci konusunu porno filmler oluşturmaktadır. Bu tür filmlerin çocuk ve gençleri etkilemesi yaşa ve kişilik özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Bu filmlerin izlenmesi bazı çocukları aşırı uyarmakta, bazılarında nefret ya da suçluluk duygusunun oluşumuna, bazılarında ise cinsel suçun işlenmesine ya da normalden sapan bir davranışa neden olabilmektedir. Ayrıca bu tür porno filmler, genç ve yetişkinlerin evliliklerinde çeşitli uyumsuzlukların ortaya çıkmasına ve cinsel sorunlara neden olabilir.(134)

Kısaca, porno ve şiddet konulu filmlere adı "ahlak ve değer kaybı" olan yaygın bir hastalığın belirtileri gözüyle bakılabilir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, yarının erişkinlerini meydana getirecek çocuk ve gençlerimizin ruh sağlığı yerinde, dengeli ve uyumlu birer birey olarak yetişmeleri, büyük ölçüde çocukluk yıllarında aldıkları uyarılara bağlıdır.Bu nedenle salgın halinde yaygınlaşan video kaset üretiminin öncelikle devlet denetimi altında gerçekleştirilmesi ve gerçek sansürün özdenetim (otokontrol) yoluyla büyük bir sorumluluk anlayışı içinde anne ve babalar tarafından yapılması gerekmektedir.(135)

1. BÖLÜMÜN DİPNOTLARI

- (1) YAVUZER, Haluk, “Çocuk Psikolojisi”, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s.29
- (2) YAVUZ, Kerim, “Çocuğun Dünyası ve Gelişme”, Çocuk Yayınları Vakfı, İstanbul, 1992, s. 21
- (3) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.26
- (4) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.31
- (5) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.33
- (6) YAVUZ, Kerim, a.g.e., s.42
- (7) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.44
- (8) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.46
- (9) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.49
- (10) CORMAN, Louis, “Psikanaliz Açısından Çocuk Eğitimi”, Cem Yayınevi, İstanbul, 2.Basım, Ekim 1996, s. 18-19
- (11) YAVUZ, Kerim, a.g.e., s.23-25
- (12) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.57
- (13) CORMAN, Louis, a.g.e., s.21
- (14) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.42
- (15) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.51-53
- (16) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.53
- (17) YAVUZ, Kerim, a.g.e., s.39
- (18) CORMAN, Louis, a.g.e., s.50
- (19) CORMAN, Louis, a.g.e., s.52
- (20) CORMAN, Louis, a.g.e., s.55-56
- (21) YAVUZ, Kerim, a.g.e., s.28
- (22) YAVUZ, Kerim, a.g.e., s.30
- (23) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.45
- (24) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.41-42
- (25) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.44
- (26) BAŞKAN, Özcan, “Bildirişim. İnsan Dili ve Ötesi”, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1988, s.23
- (27) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.46
- (28) BAŞKAN, Özcan, a.g.e., s.68

- (29) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.74-75
- (30) CORMAN, Louis, a.g.e., s.61
- (31) CORMAN, Louis, a.g.e., s.66-67
- (32) YAVUZ, Kerim, a.g.e., s.48
- (33) YAVUZ, Kerim, a.g.e., s.30
- (34) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.49
- (35) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.51
- (36) CORMAN, Louis, a.g.e., s.72
- (37) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.53
- (38) CORMAN, Louis, a.g.e., s.74
- (39) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.60
- (40) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.52
- (41) YAVUZ, Kerim, a.g.e., s.19
- (42) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.56
- (43) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.57
- (44) YAVUZ, Kerim, a.g.e., s.26
- (45) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.117
- (46) PIAGET, Jean, “Epistemoloji ve Psikoloji”, Çeviren: Seçkin Selvi, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1992, s.167
- (47) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.117
- (48) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.118
- (49) YAVUZ, Kerim, a.g.e., s.26
- (50) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.119
- (51) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.221
- (52) CORMAN, Louis, a.g.e., s.76
- (53) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.118-119
- (54) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.111
- (55) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.113
- (56) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.115
- (57) YAVUZ, Kerim, a.g.e., s.77
- (58) YAVUZ, Kerim, a.g.e., s.79
- (59) CORMAN, Louis, a.g.e., s.81-82
- (60) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.121
- (61) ADLER, Alfred, “Çocuk Eğitimi”, Çeviren: Kamuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul, 1.Basım, Temmuz 1996, s. 68
- (62) CORMAN, Louis, a.g.e., s.93
- (63) CORMAN, Louis, a.g.e., s.94
- (64) ADLER, Alfred, a.g.e., s.72
- (65) ADLER, Alfred, a.g.e., s.73
- (66) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.180
- (67) CORMAN, Louis, a.g.e., s.98
- (68) ADLER, Alfred, a.g.e., s.85
- (69) ADLER, Alfred, a.g.e., s.90
- (70) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.190
- (71) PIAGET, Jean, a.g.e., s.174
- (72) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.191
- (73) STEIN, Arnd, “Saldırgan çocuk”, (Çev. Nükhet Polat), Papirüs Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 26
- (74) PIAGET, Jean, a.g.e., s.174
- (75) PIAGET, Jean, a.g.e., s.178

- (76) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.193
- (77) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.194
- (78) YAVUZ, Kerim, a.g.e., s.33
- (79) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.194
- (80) PIAGET, Jean, a.g.e., s.179
- (81) PIAGET, Jean, a.g.e., s.180
- (82) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.197
- (83) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.198
- (84) BODENBURG, Inga /GRIMM, Gunhild, “Bu Çocuk da Ne İstiyor”, (Çev. Gülderen Pamir), Afa Yayınları, İstanbul, 1986,s.23
- (85) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.201
- (86) KEHNEMUYİ, Zerrin, “Çocuğun Görsel Sanat Eğitimi”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 17
- (87) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.203
- (88) DİLİDÜZGÜN, Selahattin, “Çağdaş Çocuk Yazını”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 21
- (89) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.203
- (90) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.204
- (91) DİLİDÜZGÜN, Selahattin, a.g.e., s.26
- (92) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.204
- (93) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.205
- (94) DİLİDÜZGÜN, Selahattin, a.g.e., s.32
- (95) CORMAN, Louis, a.g.e., s.79
- (96) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.204
- (97) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.205
- (98) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.205
- (99) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.204
- (100) DİLİDÜZGÜN, Selahattin, a.g.e., s. 34
- (101) DİLİDÜZGÜN, Selahattin, a.g.e., s.35
- (102) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.206
- (103) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.207
- (104) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.207
- (105) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.209
- (106) KEHNEMUYİ, Zerrin, a.g.e., s.143
- (107) KEHNEMUYİ, Zerrin, a.g.e., s.144
- (108) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.210
- (109) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.210
- (110) CORMAN, Louis, a.g.e., s.80
- (111) CORMAN, Louis, a.g.e., s.82
- (112) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.220
- (113) KEHNEMUYİ, Zerrin, a.g.e., s.161
- (114) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s. 230
- (115) KEHNEMUYİ, Zerrin, a.g.e., s.67
- (116) BODENBURG, Inga /GRIMM, Gunhild, a.g.e., s.42
- (117) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.231
- (118) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.233
- (119) DEMİRERĞİ, Nalan, İŞCAN, Cüneyt, ÖNGÖREN, Mahmut T., YANIK, Figen, “Bu Ne Şiddet!”, Kitle Yayınları, İstanbul, 1994, s. 28-32
- (120) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.233
- (121) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.234

- (122) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.234
(123) CORMAN, Louis, a.g.e., s.201
(124) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.235
(125) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.236
(126) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.237
(127) BODENBURG, Inga /GRIMM, Gunhild, a.g.e., s.39
(128) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.237-238
(129) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.238
(130) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.239
(131) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.240
(132) STEIN, Arnd, a.g.e., s. 67
(133) CORMAN, Louis, a.g.e., s.198
(134) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.240
(135) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.241

2.BÖLÜM

TELEVİZYON VE ÇOCUK

2.1. Televizyon ve Eğitim

Televizyon çocuklar için büyük bir bilgi kaynağıdır. Seyredilen programın direkt olarak eğitici bir niteliği olmasa bile televizyon seyreden çocukların seyretilmemiş olan önceki nesillerden daha donanımlı yetiştikleri bir gerçektir.

Televizyon'un çocuklarda sağladığı gelişme araştırmalarıyla da tespit edilmiştir. 1960'larda üç yaşındaki çocuklara ev, ağaç gibi belirli konuların resimlerini yapmaları söylendiğinde ortaya çıkan resimler fazla ayrıntıya girmeden oluşturulan basit çizgilerden oluşmaktadır. 1990'ların üç yaş çocukları ise aynı konuları çok daha ayrıntılı olarak çizmektedirler. Aralarındaki bariz gelişme farkının birtakım yan faktörlerin dışında esas olarak televizyon yayınlarına ve televizyon seyretme süresine dayandığı kabul edilmektedir. Daha çok televizyon seyreden günümüzün çocukları daha gelişmiş bir görüntü bilincine ve bilgi birikimine sahiptirler.(1)

Çocuğun dünyayı tanımaya büyük ölçüde yardımcı olan televizyon, bu sebeple çocuklar için değeri yadsınamayacak eğitici bir oyuncak olarak değerlendirilebilir. Daha fazla televizyon seyreden çocukların daha çok şey bildikleri kabul edilen bir gerçektir. Öğrendikleri konuların bir kısmı popüler kültür öğeleri, seyrettikleri programlar televizyonun oluşturduğu vasat seviyelerdeki bir ortalama kültürün unsurları da olsa, oturma odalarımıza yayılan muazzam enformasyon bombardımanı karşısında etkisiz kalmamaktadırlar. Okullarda yapılan incelemeler daha fazla televizyon seyreden çocukların seyretilmeyenlere oranla daha parlak ve kıvrak bir zeka düzeyinde olduklarını göstermektedir.(2)

Televizyon yayınları genel olarak düşünüldüğünde çocuklar için okulda edindikleri kadar enformasyon sağlayan, okul yoluyla düzenlenmiş, sistemli, amaçlı öğrenme için kişinin kullanabileceği bir araç haline dönüşebilir. Ama televizyon beraberinde getirdiği kocaman bir "görsel pedagoji" dünyası var. Otuz saniyelik bir reklam filmine çoğu öğretmenin bir aylık öğrenim süresine sıkıştırılabileceğinden daha fazla pedagoji sığmaktadır. Televizyon reklamının konusu ikinci bir nokta olarak kalmaktadır. Önemli olan sunuştaki beceri, profesyonellik ve kandırıcılık gücüdür.(3)

Bilinen çocuk klasiklerinin bir çoğu televizyon dizileri halinde izleyicilere sunulmaktadır. Böylece bu eserlere erişmenin tek yolu kitaplarını okumak olmaktan çıkmaktadır. Normalde bu kitapları okumayacak olan çocuklar da bu programları özellikle seyrederek veya kanaldan kanala atarken tesadüfen rastlayarak kültür

ve savaş temalarına ilgi gösterirken, kızlar daha çok dans, şarkı ve komedi temalarına yönelmektedirler. Karşılıklı beklentiler erkek kahramanların cesur ve hareketli, kadın kahramanlarınsa güzel olmalarıdır. Kız çocukların erkeklerden daha erken bir dönemde aşk temalarına ve karşı cinsle ilgi duydukları görülür. Yine de komedi türü programlar bütün çocuklar için en fazla tercih edilenleridir.(9)

Televizyonun çocuklar üzerindeki etkilerinin anlaşılması açısından çocukların izleme alışkanlıklarının incelenmesi öncelik taşımaktadır. Çocukların günde kaç saat televizyon izledikleri, hangi saatlerde ve günlerde en çok izledikleri ve program tercihleri, ekran karşısında uğradıkları etkileşimlerin belirlenmesi açısından önemlidir.(10)

Televizyon izleme süresinin ölçülmesi kolay değildir. Çünkü çocuk alıcının açık olduğu bir odada saatlerce oturup başka şeylerle de meşgul olabilir. Bir yandan televizyon izlerken bir yandan oyuncaklarıyla oynayabilir. Arkadaşlarıyla bir yandan sohbet ederken arada sırada ekrana göz atmakta olabilir. Bu nedenle araştırmalarda belirtilen süreler brüt izleme süreleri olarak alınmalıdır. (11)

1984'de BBC tarafından çok ayrıntılı olarak yapılan "1980'lerde Günlük Hayat" araştırma için 6000 çocuk hem kış hem de yaz mevsiminde sorgulanmıştır. Verilen cevaplar çocukların zamanlarının büyük bölümünde televizyon seyretmediklerini, bu arada kışın yazı nazaran daha fazla televizyon seyrettiklerini belirlemiştirler. 4 ile 7 yaş arasındaki çocukların %74'ü kışın hafta içinde akşam saat 16:00'da televizyon seyrederken, bu oran yazın yarıya düşmektedir.(12)

Gece 22:00 de ise aydınlık akşamlardan beklendiği gibi yaz mevsiminde 8 ile 11 yaş arasındaki çocukların %11'i televizyon seyrederken, bu oran kışın %8'e düşmektedir. Bu araştırma çocukların gece geç saatlerde televizyonda büyüklere yönelik programlar seyretmeleri hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Aynı araştırma ekran karşısındaki en kalabalık çocuk seyirci kitlesinin 4 ile 7 yaş arasındaki grup olduğunu ortaya koymaktadır. Bunların %78' 16:30'da televizyon seyretmektedir, 8 ile 11 yaş arasındakilerin %65'i yine 16:30'da ekran karşısındadır, ve son grup olan 12 ile 15 yaş arasındakilerde ise aynı saatte televizyon seyretme oranı %52'dir. Bu son gruptakilerin en fazla televizyon seyrettiği saat %61 ile 20:30-21:30 arasındadır. (13)

Televizyon seyretmenin popülerliği yapılacak daha ilginç şeyler bulundukça azalmaktaydı. Örneğin 12 ile 15 yaş arasındakilerin %8'i kışın saat 19:00'da televizyon seyretmek yerine tercih edilen diğer aktivitelerin bazıları oyun oynamak ve konuşmaktır. Çocukların televizyon seyretme oranlarının kendi hayatlarında yaptıkları diğer işlerle bağlantılı olduğu açıkça görülmektedir.

Koç ve Bodur düşük sosyal seviyedeki ilkökul çocuklarının yüksek gelir düzeyindekilere göre daha fazla televizyon izlediklerini, kızlarla erkekler arasında süre farklarının bulunmadığını, bütün ilkökul çocukları içerisinde 3. sınıf öğrencilerinin en fazla televizyon izleyen grubu oluşturduklarını görmüşlerdir. Beşinci sınıf öğrencileri başka uğraşlarla da meşgul olduklarından televizyona daha az vakit ayırmaktadırlar. Çocukların hepsi hafta sonlarında daha uzun süreleri ekran karşısında geçirmektedirler.(14)

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün son rakamlarına göre ülkemizde 16 milyon 644 bin televizyon alıcısı bulunmakta, böylece yaklaşık her üç kişiye bir alıcı düşmektedir. Türk insanı için günlük televizyon izleme süresi ortalama 5,5 saate ulaşmakta, günün büyük bölümünü evde geçiren kadın ve çocukların televizyon izleme süresi ise günde yaklaşık 7 saate kadar çıkabilmektedir. Görüldüğü gibi çocukların televizyon seyretme süreleri her geçen yıl artmaktadır. Çocuklar okulda geçirdikleri süreye eşit, hatta daha uzun süreleri ekran karşısında geçirmektedirler. (15)

Televizyon karşısında bu kadar fazla vakit geçiren çocuklar doğal olarak onun değerleriyle büyümektedirler. Kültürel değerleri, yargıları, tarih anlayışları hep ekranının getirdikleriyle sınırlı kalmaktadır. Kısacası televizyon ekranlarına yansımayanlar, yeni nesil çocuklarımızın tecrübelerinin dışında kalmaktadır. Belki de bu yüzden normal çocuklar gibi davranmakta, hatta bazen doğal davranmakta güçlük çekmektedirler. Alışık oldukları davranışlar hep ekrandan kaynaklanmaktadır ve “gerçek“ değildir. (16)

Televizyonun zararlarıyla ilgili bütün tartışmalarda da çocukların ekran karşısında saatler boyu oturduklarından söz edilmektedir. Peki anne ve babalar neden buna izin vermektedirler? Acaba anne ve babalar televizyonun esir olmuş çocuklar üzerinde otorite kurmakta zorlanmakta ve mücadeleyi bırakmakta mıdırlar?

Burada incelenmesi gereken önemli bir nokta annenin kültürel ve zihinsel durumudur. Anne sosyal açıdan yalnız mıdır? Birçok açıdan özellikle maddi açıdan zor durumda mıdır? Çocuklarına televizyon dışında meşguliyetler bulmak için yeterli bilgisi, imkanı, fikirleri, veya arkadaşı yok mudur? Genel olarak üzüntü ve sıkıntı içinde midir? Eğer bu soruların çoğunun cevabı “evet” ise, çocuklarının televizyon karşısında fazla zaman geçirdiğinden yakınmak o ailenin problemlerinin yalnızca çok ufak bir bölümünü dile getirmek olacak ve çözüme erişmek için çok yetersiz kalacaktır. Görüldüğü gibi çocukların aşırı televizyon seyretmelerinin televizyonun kendisinden kaynaklanmayan sebepleri de olabilmektedir. (17)

2.2.1. Türkiye’de Çocukların Program Tercihleri

Koç ve Bodur çalışmalarında Türkiye’de ilkökul çocuklarının hangi programları tercih ettiklerini de araştırmışlardır. Buna göre çocukların en çok kendilerini ilgilendiren programların yayımlandığı kuşaklarda televizyon izledikleri görülmektedir. Ancak, kendilerine yönelik olmayan programları izleyen çocuk sayısının oldukça yüksek olduğu da belirtilmelidir. (18)

Örneğin hafta sonunda çocukların yaklaşık %50’si “öğleden sonra”, “akşam “ veya “ne zaman olursa” televizyon izlediklerini belirtmişlerdir. Programlar bir yana, bu kuşaklarda yayınlanan reklam mesajlarının büyük bir kısmı çocuğa yönelik olmadığından, reklamlardan etkilenmeleri de konuya ayrı bir boyut getirmektedir. (19)

Araştırmanın sonuçlarından biri olan aşağıdaki tablo, Türkiye’de çocukların kendilerine yönelik olarak hazırlanmayan televizyon programlarını oldukça fazla izlediklerini ortaya koymaktadır.

<u>Program türleri</u>	<u>Çocukların tercihi %</u>	<u>Annelerine göre çocukların tercihleri %</u>
Çizgi Film	90.6	97.7
Çocuk Programları	83.6	93.3
Türk Sineması	59.7	53.5
Yarışma Programları	58.2	76.3
Yerli Diziler	45.8	61.7
Müzik/Eğlence	45.2	55.2
Reklamlar	44.2	59.9
Yabancı Dizi	40.0	34.1
Yabancı Sinema	37.3	26.4
Spor	36.1	33.6
Hava Durumu	34.2	27.8

Belgeseller	30.9	53.7
Haberler	30.0	27.4
Haber Programları	24.5	19.1 (20)

Çocukların program tercihleri en çok yaşları tayin etmektedir. Reklamlar, Türk sineması, yerli diziler, müzik ve eğlence programları ilkökul birinci sınıftaki çocukların en fazla ilgisini çekmektedir. Buna karşılık yarışma ve belgesel nitelikli programlar ve yabancı sinema daha çok 11 yaşındaki beşinci sınıf öğrencilerini ilgilendirmektedir. Kızlar her sınıf düzeyinde erkeklere oranla daha çok Türk sineması, yerli dizi, müzik ve eğlence programları ile reklamları izlemektedirler. Çocukların içinde yaşadıkları sosyoekonomik çevrenin program tercihlerini etkileme açısından fazla önemi olmadığı görülmekle beraber Türk sineması ile haber programlar düşük gelir seviyelerine sahip semtlerde daha fazla izlenmektedir. (21)

Televizyon hakkında duyulan en güçlü şikayetlerden biri, daha yararlı aktiviteler için kullanılacak sürelerin boşa geçirilmesine sebep olduğudur. Bu daha yararlı aktiviteler arasında açık havada dolaşmak, arkadaş gruplarıyla sosyal ilişkiler kurmak, ders çalışmak gibi konular yer alırken, en fazla da kitap okuma eylemine zarar verdiği ileri sürülmektedir. Gerçekten de belli bir süreyi televizyon seyretmeye ayırmak durumunda kalan çocukların, başka aktivitelerinden vazgeçmeleri doğal görünmektedir. (22)

Ülkemizde okuma yazma alışkanlığı diğer ülkelerle kıyaslandığında geridir. Basılan ve satılan kitap sayısı düşük olduğu gibi, okuma alışkanlığının başka bir türü olan gazete satışları da düşüktür. Eğitim sistemimizin bir gereği olarak bütün sınıflarda öğrencilerin ders yükünün çok ağır olduğu ve bu yüzden ders dışı okumaya vakit veya enerji kalmadığı da bir gerçektir. Kitap satışlarının düşüklüğünde hayat pahalılığı ve düşük gelir seviyesi rol oynuyor gibi gözükse de, insanlarımızın harcama alışkanlıkları incelendiğinde başka alanlara yeterli para ayrılırken kitaba ve okumaya değer verilmediği ortaya çıkmaktadır.

Devlet İstatistik Enstitüsü'ne göre Türkiye'de 16 milyon 644 bin televizyon alıcısı bulunmakta, böylece yaklaşık her üç kişiye bir alıcı düşmektedir. Buna karşılık okuma alanında rakamlar çok düşüktür: her altı kişiye bir kitap, 81 kişiye ise bir günlük gazete düşmektedir. Bu çarpıcı oranlar televizyon izleme ve okuma alanlarında da ters orantıyla kendilerini göstermektedir. Günümüzün Türk insanı için günlük televizyon izleme süresi ortalama 5,5 saate ulaşırken, kitap için ayırdığımız süre ayda sadece 37 saatte kalmaktadır. Günün büyük bölümünü evde geçiren kadın ve çocukların televizyon izleme süreleri ise günde yaklaşık 7 saate kadar çıkabilmektedir. (23)

Küçük çocukların beton bloklardan oluşan apartmanların üst katlarındaki küçük dairelerde büyümek durumunda kaldıkları günümüzde, üstelik topluma ayrılmış bütün boş alanlar akan trafik ve park etmiş otomobiller tarafından işgal edilmekteyken, açık havada vakit geçirmeye yönelik özgürlüklerini televizyon değil düzensiz gelişen şehirlerimizin kısıtladığını kabul etmek durumundayız.

2.2.2. Yayınlarla Çocuğun Yanıtılması

Gelişmekte olan ve önlerinde öğrenecek daha çok şeyleri olan çocukların ekranda gördüklerini doğru olarak yorumlamaya hazır değildirler. Çözemedikleri olayların yanlış veya gereğinden fazla büyütülerek çocuklar için bir problem yaratmalarını bir tarafa bırakın, ekranda net olarak gördükleri bazı şeyleri bile doğru olarak yorumlayamadıkları ortaya çıkarılmıştır.

Çocukların bir yaşından itibaren resimle gerçeği ayırt etmeye başladıkları belirlenmiştir. Yani yaklaşık olarak bu dönemde ekranda gördüklerinin gerçek hayattan farklı olduğunun bilincine varmaları beklenebilir. (24)

Yine de televizyon yayınları içerisinde ilk bakışta düşünemeyeceğimiz çok basit olaylar bile çocuklar tarafından yanlış anlaşılabilir. Örneğin çok yakın plandan çekimlerin küçük çocuklar için anlaşılması güç görüntüler yarattığı bilinmektedir. Almanya’da yapılan bir araştırma altı yaşında çocuklar için bir masal filminde seyrettikleri farenin yakın plandan görüntüsünün asıl görüntüsünden farklı bir hayvan olduğunu düşündüklerini ortaya çıkarmıştır. (25)

Özellikle küçük çocukların seyrettikleri filmdeki devamlılık anlayışları kameranın devamlılığıyla sınırlıdır. Yani bir görüntüyü tarayan veya gittikçe yaklaştıran kamerayı kesinti olmadıkça takip edebilirler. Fakat arada kesinti yapıp birdenbire yakın plan görüntüsü ekrana geldiğinde kamera hareketinin vermiş olduğu ipucu kaybolmuş olduğundan, gördüklerinin bir önceki görüntünün devamı olduğunu anlamakta zorluk çekerler. Küçük çocukların hafızalarında bazen farklı sahneler arasındaki bağlantıları kavramalarına izin vermeyebilir. Çok küçük çocuklar çok defa bir programı seyredirken aralarında bir ilişki olmayan çok bağımsız sahne izlediklerini zannetmektedirler. Programların belli bir bütünlüğü olduğunu idrak edebilen biraz daha büyük yaşlardaki çocukların yine de olaylar arasındaki bağlantıları kurmakta zorlandıkları görülmektedir.(26)

1981’de yapılan bir Amerikan araştırmasında ise birçok çocuğun yakın plandan gösterilen çikolataların uzaktan gösterilen benzerlerinden daha büyük olduğunu düşündükleri ortaya çıkmıştır. 18 İngiltere’de Bağımsız Televizyon Kuruluşu’nun reklam talimatnamesi bu yüzden oyuncak reklamlarında oyuncakların büyüklerinin çocuklar tarafından doğru algılanabilmesi için ekranda tanınmış bir nesnenin de bulunmasını şart koşmaktadır. En çok kullanılan referans küçük bir çocuğun elleridir.(27)

Bütün bu nedenlerden ötürü özellikle küçük çocuklar için özel programlar hazırlanması yaygın bir uygulamadır. Böylece hem gelişmekte olan psikolojik yapıları gereksiz birtakım yüklerden ve oluşabilecek zararlardan korunacak, hem de gelişmelerine yönelik hazırlanacak bu programlarla eğitimlerine katkıda bulunulacaktır. (28)

Time dergisinde yayınlanan bir habere göre iki Amerikan hava üssünde çocukların yakalandığı bir hastalık doktorları çaresiz bırakmıştı. 3 yaşından 12 yaşına kadar çok sayıda çocuğun bulunduğu gruplar ortak belirtiler göstermekte, kronik yorgunluk, baş ağrısı, uykusuzluk, kusma ve mide problemlerinden yakınmaktaydılar. Üstelik bu yakınmaların geçerli tıbbi nedenleri bulunamamaktaydı. İncelemeler sonunda bu çocukların televizyon bağımlısı oldukları, can sıkıntısından bütün gün televizyon karşısında oturdukları belirlenmişti. Bunun üzerine televizyon ekranlarından uzak tutulan çocukların iyileştikleri görülmüştü.(29)

Televizyon yayınlarının bu kadar fazla olmadığı ve daha da önemlisi şiddeti ve seks öğeleriyle birlikte çocuklara zararlı olabilecek unsurların bu kadar serbestçe kullanılmadığı dönemlerde televizyonun zararı denildiğinde akla bu tür zararlar gelmekteydi. Sonraları, psikolojik olarak tanımlanabilecek zararların çok daha fazla tahribat yaptıkları ortaya çıkarıldığında bu görüş etkisini kaybetmiştir. Yine de bu durum gözden uzak tutulmamalı, çocuklar en azından televizyon ekranından belirli bir uzaklıkta oturmaya alıştırmalıdır. (30)

Postman’a göre elektronik iletişimin keşfinden sonra büyüklerin dünyasına ait enformasyonun çocuklara ulaşmasını engellemek imkansızlaşmıştır. Halbuki daha önceki devirlerde çocukların büyüklere yönelik yazılı enformasyona ulaşmaları çok

zordu. Öncelikle bu tür yayınları ele geçirmeleri gerekmekteydi., fakat bu da yeterli değildi. Yazılanları çözebilmeleri için okuma yazma bilmeleri gerekmekteydi. Okuma yazama öğrenmek bile çocukların bu tür kitapların nispeten ağır olan dillerini anlamalarına yetmiyordu. Bütün bunların üstüne kendi gelişim seviyelerine göre nispeten ağır olan bu dili kavramak için belli bir kültür seviyesine ulaşmış olmaları da gerekliydi. Bu nedenlerle televizyon çağından önce büyüklere yönelik enformasyonun özellikle küçük yaşlardaki çocuklar tarafından ele geçirilmesi çok zayıf bir ihtimaldi. Böylece çocuklar (en azından matbaanın keşfinden televizyonun yaygınlaşmasına kadar) kendilerine zararlı olduğu varsayılan büyüklerin dünyasına ait enformasyondan korunmuş olmaktadır. (31)

Postman çocukluğun, büyüklere yönelik enformasyonu en azından gerekli kültür seviyesine ulaşmalarına kadar çocuklar için ulaşılmaz kılan matbaa sayesinde korunabildiğini savunmaktadır. Televizyonun yaygınlaştığından beri ise büyüklerin dünyasına ait olan ve en başta seks ve şiddet öğelerini barındıran filmler ve programlar daha önce de belirtildiği gibi çocuklar için bir düğmeye basılarak erişilecek kadar yakın hale gelmişlerdir. Bu tür programların henüz iyiyi kötüyü ayırt edemeyecek durumdaki genç beyinlerde çeşitli tahribat yapması ise son derece doğaldır. (32)

Televizyonun düğmesini açtığı anda büyüklere yönelik enformasyon ile karşı karşıya kalan bir çocuğun uğrayabileceği zararları arttıran önemli bir faktör, karşısındaki enformasyonu bir kitaptan okumak yerine bütün çıplaklığıyla ve ses efektleriyle donanmış olarak karşısında görmesi, adeta yaşamasıdır. Aynı şeyi bir kitaptan okuyan çocuğun okuduklarının her zaman hayal gücünden oluşan bir filtreden geçtiğini unutmamak lazımdır.(33)

Çocuklarda televizyon bağımlılığı kronik bir hal aldığı zaman tamamen içlerine kapandıkları görülmektedir. Başkalarıyla arkadaşlık yapmamaya, arkadaşlarının yerine televizyonu koymaya başlamaktadırlar. Önlem alınmadığı takdirde bu tür problemler gittikçe derinleşmektedir. (34)

2.2.3. Çocuğun Televizyondan Kaynaklanan Problemleri

Televizyonun çocuklara zararlarının toplumumuzda önemli bir tartışma konusudur. Genellikle de tartışmaların merkezi televizyonun çocukları şiddete yöneltip yöneltmeyeceği olmakta, bunun dışındaki etki ve sonuçlar biraz ihmal edilmektedir. Çocukların yayınlardan uğrayabilecekleri zararın esas kaynağını şiddet öğeleri oluşturmakla birlikte, başka unsurlarda etkili olabilmektedir. Televizyon yüzünden küçük zihinlerinin kaldırabileceğinden çok daha fazla büyüklere yönelik unsurla karşı karşıya kalan çocuklar bir takım problemler yaşamaktadırlar. Kimisi genel olarak içine kapalı ve çekingen bir kişiliğe bürünmekte, kimisi daha atak ve saldırgan olmakta, kimisi karşılaştığı yeniliklere karşı korku duymakta veya herhangi bir programda gördüğü bir şey yüzünden farklı fobiler geliştirebilmektedir. (35)

Çekingen olmak, saldırgan olmak veya daha başka karakter değişiklikleri televizyon programlarındaki şiddet yüzünden uzun vadede ortaya çıkan genel eğilimlerdir. Anne ve babaların durum daha bu seviyeye gelmeden çocuklarında birtakım değişiklikler olduğunu fark ederek gerekli önlemleri almaları gerekmektedir. Başlangıçtaki küçük değişiklikler zamanında farkına varılarak giderilmedikleri takdirde yukarıda belirtilen daha kapsamlı karakter değişikliklerine doğru bir yöneliş söz konusu olabilmektedir. Böyle bir karakter değişikliği söz konusu ise vakit geçirmeden profesyonel yardım aramak doğru olacaktır. (36)

Yaşanan problemlerin bazıları televizyon öncesi devirlerde pek rastlanmayan yeni problemler olarak, bazıları da önceden var olan problemlerin daha şiddetli hale

gelmeleri şeklinde ortaya çıkmaktadırlar. Her çocuğun kendi şahsından kaynaklanan kişisel birtakım korku ve şüpheleri olabilmesine rağmen, bazı korkuların genel özellikler taşıdıklarını da görmekteyiz.(37)

2.2.3.1. Uyku Problemleri

Küçük çocukların çoğu uykuyla ilgili birtakım problemler yaşarlar. Genel olarak uykusuzluk, uykuda konuşma ve daha ender görülse de uyur gezerlik gibi problemlerin iç huzursuzluktan kaynaklandığını biliyoruz. Televizyon çağının öncesinde de durum pek farklı değildi ve bu yüzden bu tür problemlerin tüm sorumluluğunu televizyona atmak doğru değildir. Yalnız televizyon ekranında seyredilen bazı korkutucu programların bu tür uyku problemlerini artırıcı etki yaptıkları bilinmektedir. Yorumlamakta zorlanacakları şiddet dolu programlar hatta korku filmleri izleyen küçük çocukların bir süre sonra uykuyla ilgili problemler yaşamaya başladıkları sıkça görülmektedir.(38)

2.2.3.2. Yaralanma Korkusu

Çocuk çok erken yaşlarda vücudunun farkına varır ve buna paralel olarak kısa zamanda da vücudunun ne kadar narin olduğunu, ne kadar kolay yaralanabileceğini ve canının ne kadar kolay yanabileceğini öğrenir. Kendisinin diğer insanlardan ayrı bir kişilik olduğunu ve ayrı bir vücudu olduğunu görür. Bu şekilde bilinçlenmesiyle birlikte yaralanmaktan korkmaya başlar.(39)

Yaralanmak ve vücutlarının zarar görmesi hissi ilk olarak küçüklerin cinsiyet farklılıklarının bilincine varmalarından sonra kendilerinden bir şey kopacakmış hissi çerçevesinde gelişir. Erkek çocukların kız çocuklara nazaran cinsel organlarının farklı olması, uzmanlara göre kız çocuklarda ilk başlarda bir eksiklik hissi yaratmaktadır. (40)

2.2.4. Çocuğa Yönelik Özel Programlar

Gerek küçük çocukların gerekse de ergenlik çağındaki büyük sayılabilecek çocukların gelişigüzel hazırlanmış televizyon programlarından zarar görebileceklerini biliyoruz. Televizyon programlarının etkilerinden bahsedilirken genel olarak çocuklar bir bütün olarak düşünülür. Halbuki değişik yaşlardaki çocuklar birbirlerinden çok farklıdır. Hem televizyonun çocuklara etkileri konusu incelenirken hem de televizyon programları hazırlanırken küçük çocukların üzerinde daha hassas bir şekilde durulması gerekmektedir.(41)

Canavarların, ejderhaların ve doğaüstü güçlere sahip yaratıkların gösterildiği filmler çocukların ilgisini çektiği için televizyon programlarında bu tür konulara sık sık başvurulmaktadır. Biraz daha büyük çocukların hoşuna giden bu tür filmlerin küçük kardeşin gece kabuslar görmesine neden olabileceği unutulmamalıdır.

Örneğin beş yaşındaki çocuk bu tür korkutucu hadiseler karşısında tarifsiz korkular düşebilirler, çünkü olayları doğru olarak irdeleyebilecek ve gerçekçi kıyaslamalar yapabilecek tecrübelere veya düşünme kapasitesine sahip değildirler. Çocuk kitaplarında olduğu gibi, televizyon programlarında da farklı yaşlara farklı uygulamalar yapılmalıdır. (42)

Büyüklerle yönelik programların çocuklara uygun olmaması yüzünden birçok ülkede televizyon kuruluşları çocuklar için özel programlar hazırlamaktadır. BBC'nin çocuk bölümü müdürü Anna Home bazılarının iddia ettiği gibi çocukluğun sonradan yaratılmış kültürel bir boyut olduğuna karşı çıkmakta ve büyüklerle yönelik programların veremediği şeyleri çocuklara vermek amacıyla çocuk programları yapılmasını ve yayınlanmasını savunmaktadır. Home'a göre çocuklara yönelik programlar küçük izleyicilerine onlara özel şartlar içerisinde seslenmektedirler. (43)

Bu programlar çocuklara kendilerine yönelik bir edebiyatla yaklaşılmasına, kendi müziklerinin ve sanat eserlerinin iletilmesine olanak verirken, çocukların ilgi odaklarını, heyecanlarını, hatta endişe ve üzüntülerini yansıtabilmektedirler. Bu yüzden çocuk programları küçük izleyiciler açısından yeri doldurulamaz niteliktedir. Bu kadar önemli olmalarına rağmen bazı ülkelerde de çocuk programları genel program akışının arasında kaynayıp gitmektedir. (44)

Çocukların televizyon yayınlarında onlara zararlı olabilecek öğelerden korunmaları gereğinin hissedilmesi sonucunda çocuklara özel programlar yapılması fikri doğmuştur. Çeşitli ülkelerde yayın kuruluşlarının tüzüklerinde çocuklara yönelik programların üretimini düzenleyen maddeler vardır. Ticari televizyon sistemlerine sahip ülkelerde çocuk programları diğer programlar gibi getirebilecekleri reklam gelirleri açısından değerlendirilirken, kamu TV kanalları bu konuyu çok daha ihtiyatlı ve çocukların çıkarlarını koruyucu bir yaklaşımla eğilebilmektedirler. (45)

Çocuklara yönelik programların diğer programlara nazaran izlenme oranları ve buna bağlı olarak reklam gelirleri düşük olduğu için Amerika'da çizgi filmler dışında biraz ihmal edilmektedirler. Sadece çocuklara seslenen programların izleyicileri sadece çocuklardan oluşmaktadır, dolayısıyla bu programlar sadece çocuklara yönelik kısıtlı bir ürün yelpazesine giren reklam filmleriyle beslenebilir. Bu yüzden izleyici sayıları (reytingleri) düşüktür. Amerika'da çocuk programlarında çizgi filmlere ağırlık verilmektedir, çünkü çizgi filmlerin büyükler arasından da seyircileri çıkabilmektedir. (46)

Amerika'da çocuklar için yapılmış birçok televizyon programı sayılabilir. Çocuklar için yapılmış olan televizyon programlarından en çok tanınanı 30 senenin üzerinde yayın hayatı olan ve bu arada ülkemizde de yayınlanmış olan Susam Sokağı (Sesame Street). Eğlencenin yanında didaktik amaçlı bir program olan ve çocuklara fark ettirmeden birçok şey öğreten Susam Sokağı araştırmacılarla yapımcıların uzun süren bir hazırlık çalışması aşamasından sonra 1960'larda yayına girmiştir. Programın amacı özellikle eğitim olanaklarından mahrum çocuklara sayıları, harfleri, şekilleri, renkleri, işaretleri ve bazı genel kültür öğelerini öğretmektir. Bunun yanında çocuklara nispeten soyut değerler olan sabır ve ekip çalışması gibi özellikler kazandırmaktır. Bütün bunlar gelişmiş TV teknikleri kullanılarak yapılmıştır. (47)

Amerika'da Susam Sokağı hakkında yapılan Sesame Street Revisited adlı bir araştırma, çocukların gerçekten de bu programdan çok şeyler öğrendiklerini ortaya koymuştur. Özellikle okul çağı öncesindeki çocuklar Susam Sokağı programını seyrederek okuma yazma ve rakamlar konusunda şaşılacak ilerlemeler kaydetmişlerdir. Buna rağmen programın ilk başta hedeflemiş olduğu gibi çalışan kesim çocuklarıyla Amerika'da orta sınıf olarak adlandırılan belli bir refah seviyesine ulaşmış ailelerin çocukları arasındaki mesafeyi azaltamamıştır. (48)

Ülkemizde ise özel kanalların kurulmasından sonra TRT döneminin tekdüzeliği belki ortadan kalkmıştır, fakat reyting kazanma yarışı içerisindeki bu kanalların çocukların korunmasına yönelik bir kaygı taşımadıkları görülmektedir.

Programların çocukların seyredebilecekleri düşünülmeden gelişigüzel hazırlanması konusunda Selim Akçin'e kulak verelim. Akçin diğer programların

yanında ülkemizde son zamanlarda sayıları artan kamera şakaları programlarının da çocuklar açısından bazı sakıncalar içerebileceğine dikkat çekiyor ve program hazırlanırken şakaların daha üzerinde düşünülerek hazırlanması ve bir pedagoğa işbirliği yapılmasını öneriyor.(49)

Ülkemizde çocuk kuşakları genelde Türkçe seslendirilen yabancı çizgi filmlerle ve Susam sokağı benzeri programlarla geçiştirilmektedir. Son zamanlarda İnterstar'ın “Bak şu konuşana, bak şu yarışana” programıyla kazandığı beklenmedik başarı diğer kanalları da harekete geçirmiş ve daha özgün çocuk programlarının yapılmasına başlanmıştır. Daha sonra “Bak şu elma şekerine” adıyla Kanal D’de karşımıza çıkan bu program, baştan aşağı yarışmalar, şarkılar, oyunlar, danslar ve çağrılan konuklarla yapılan söyleşilerle doludur ve çocuklar tarafından sunulması önemli bir yenilik olmuştur.

Çocuklara bir şeyler öğretmenin en kolay yolu onları aynı zamanda eğlendirmektir. Böylece ilgileri kendiliğinden çekilecek ve farkında olmadan öğreneceklerdir. Bu yüzden belirli programların “öğretici” diye sınıflandırılması ve buna göre hazırlanmaları yöntemi artık terk edilmektedir. Öğretici öğelerin arasına eğlendirici nüansların serpiştirilmesi ustalık kabul edilmektedir.

Bir başka yöntem ekranda bir şey yaratmaya yönelik programlardır. Resim yapmak olsun, her evde kolayca bulunacak malzemenin oyuncaklar yapmak olsun çocukların enerjilerini üretken faaliyetlere yönelten programlar çok yararlı olmaktadır.(50)

2.3. Çocuğun Bakış Açısından Televizyon Yayınları

Çocukların televizyon seyretmesiyle ilgili olarak neyin iyi veya doğru, neyin kötü veya yanlış olduğu kararını verenlerin hep anne babalar ve bilim adamları olduğu görülmektedir. Bunların tümü de televizyonun çocuklar için nasıl zararlı olduğunu, onların genç beyinlerinde nasıl korkunç tahribata neden olduğunu belgelemek için adeta yarışmaktadırlar. Televizyonu acımasızca eleştiren bu insanların haklı olmaları durumunda çocukların beynindeki televizyon imajının kanlı ve korkunç bir şey olması gerekmektedir. (51)

Sydney Avusturalya’da Patricia Palmer ilginç bir yaklaşımdan yola çıkarak çocukların kendi zevkleri ve fikirleri hakkında bir araştırma yapmıştır. Bunun sonucunda televizyonda en çok nelerden hoşlandıklarını tarif etmeleri istenen çocukların en çok kullandıkları terimler “eğlence” ve “heyecan” olduğu ortaya çıkmış, kaliteden veya eğitici öğretici programlardan bahsedenler ise azınlıktaymış. Çocukların televizyon ile ilgili olarak yaptıkları çizimlerde ise yine eğlence ve heyecanın yansımaları göze çarpmaktadır. Çocukların kendilerini televizyon seyredirken resmetmeleri istendiğinde her seferinde gülümseyen yüz ifadeleri çizmektedirler. (52)

İzleyicilerden katkı bekleyen televizyon programları her zaman küçük izleyicilerden daha fazla cevap veya öneri almaktadırlar. Büyüklerden televizyon programlarına gelen mektup veya faksların büyük çoğunluğu olumsuzlukları tenkit etmeye veya kendilerine göre doğruları göstermeye yönelik iken, küçük izleyicilerden gelenler olumlu, yaratıcı programa ve televizyona güvenen bir ruh hali yansıtmaktadır. Çocuklardan gelen bu tür yanıtların yargı veya tenkit içermeleri çok nadirdir.

Çocukların ısrarla büyüklerle yönelik programları izlemeye çalışmaları ve kendilerini daha uygun programlara yöneltmeye çalışan büyüklerin bezdirdikleri bilinen bir konudur. Bilhassa erkek çocuklarımızın sürekli sert macera filmlerini

seyretmek istemeleri bazılarımıza çocukların şiddet sahnelerinden hoşlandığını dahi düşündürmektedir. (53)

1989 yılında İngiltere’de yapılan bir araştırma çocuklar arasında en fazla popüler olan büyüklere yönelik hazırlanmış televizyon programının şiddet ve belki de cinsellik içeren macera filmleri değil, “Komşular” adlı Avustralya yapımı bir dizi program olduğu bulunmuştur. Hemen hemen hiç heyecan içermeyen ve gündelik olaylarla sürüp giden diziyi neden bu kadar beğendikleri sorulduğunda çocukların önemli bir kısmının verdiği cevaplar “İnsanlar birbirlerine iyi davranıyorlar”, “Problemler kolay çözülür”ve “Hep güzel şeyler oluyor” gibi cevaplar alınmış. (54)

2. BÖLÜMÜN DİPNOTLARI

- (1) YAVUZ, Kerim, “Çocuğun Dünyası ve Gelişme”, Çocuk Yayınları Vakfı, İstanbul, 1992, s. 45
- (2) CORMAN, Louis, “Psikanaliz Açısından Çocuk Eğitimi”, Cem Yayınevi, İstanbul, 2.Basım, Ekim 1996, s.91
- (3) YAVUZER, Haluk, “Çocuk Psikolojisi”, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s.182
- (4) TURAM, Emir, “Ekranaltı Çocukları”, İrafan Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 53
- (5) STEIN, Arnd, “Saldırgan çocuk”, (Çev. Nükhet Polat), Papirüs Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 69
- (6) ROGGE, Jean Uwe, “Televizyon Video Delileri”, (Çeviren: Leman Çalışkan), Afa Yayınları, İstanbul, 1989, s.31
- (7) KAPFERER, Jean-Noel, “Çocuk ve reklam”, (Çeviren: Şermin Önder), Afa Yayınları, İstanbul, 1991, s.99
- (8) TURAM, Emir, a.g.e., s.55
- (9) KEHNEMUYİ, Zerrin, “Çocuğun Görsel Sanat Eğitimi”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 76
- (10) DİLİDÜZGÜN, Selahattin, “Çağdaş Çocuk Yazını”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 112
- (11) BODENBURG, Inga /GRIMM, Gunhild, “Bu Çocuk da Ne İstiyor”, (Çev. Gülderen Pamir), Afa Yayınları, İstanbul, 1986,s.79
- (12) TURAM, Emir, a.g.e., s.56
- (13) TURAM, Emir, a.g.e., s.57
- (14) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.162
- (15) Devlet İstatistik Enstitüsü, 1995 Yıllığı, Başbakanlık Devlet İstatistik Yayınları, Ankara, 1996, s. 361
- (16) BAUDRILLARD, Jean, “Tüketim Toplumu”, Çevirenler: Hazal Deliceçaylı-Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 141
- (17) STEIN, Arnd, a.g.e., s. 109
- (18) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.183
- (19) KAPFERER, Jean-Noel, a.g.e., s.111
- (20) TURAM, Emir, a.g.e., s.57
- (21) TURAM, Emir, a.g.e., s.58
- (22) BODENBURG, Inga /GRIMM, Gunhild, a.g.e., s.76
- (23) Devlet İstatistik Enstitüsü, 1995 Yıllığı, Başbakanlık Devlet İstatistik Yayınları, Ankara, 1996, s.363
- (24) KEHNEMUYİ, Zerrin, a.g.e., s.45
- (25) FITZHUGH, Dodson, “Çocuk Yaşken Eğilir”, (Çeviren: Seçkin Selvi)

- Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul, 1993, s.113
- (26) FITZHUGH, Dodson, a.g.e., s. 116
- (27) KAPFERER, Jean-Noel, a.g.e., s.90
- (28) KAPFERER, Jean-Noel, a.g.e., s.100
- (29) TURAM, Emir, a.g.e., s.60
- (30) DİLİDÜZGÜN, Selahattin, a.g.e., s.91
- (31) POSTMAN, Neil, “Televizyon: Öldüren Eğlence”, Çeviren: Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 143-144
- (32) POSTMAN, Neil, a.g.e., s. 91-110
- (33) ADLER, Alfred, “Çocuk Eğitimi”, Çeviren: Kamuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul, 1.Basım, Temmuz 1996, s. 159
- (34) CORMAN, Louis, “Psikanaliz Açısından Çocuk Eğitimi”, Cem Yayınevi, İstanbul, 2.Basım, Ekim 1996, s.133
- (35) YAVUZER, Haluk, a.g.e., s.242-246
- (36) DEMİRERĞİ, Nalan, İŞCAN, Cüneyt, ÖNGÖREN, Mahmut T., YANIK, Figen, “Bu Ne Şiddet!”, Kitle Yayınları, İstanbul, 1994, s. 34
- (37) YAVUZ, Kerim, “Çocuğun Dünyası ve Gelişme”, Çocuk Yayınları Vakfı, İstanbul, 1992, s. 55
- (38) PIAGET, Jean, “Epistemoloji ve Psikoloji”, Çeviren: Seçkin SELVİ, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1992, s.110
- (39) PIAGET, Jean, a.g.e., s.114
- (40) ADLER, Alfred, a.g.e., s. 172
- (41) TURAM, Emir, a.g.e., s.155
- (42) CORMAN, Louis, a.g.e., s. 150
- (43) ROGGE, Jean Uwe, a.g.e., 83-89
- (44) KEHNEMUYİ, Zerrin, a.g.e., s. 145
- (45) TURAM, Emir, a.g.e., s.156
- (46) BODENBURG, Inga /GRIMM, Gunhild, “Bu Çocuk da Ne İstiyor”, (Çev. Gülderen Pamir), Afa Yayınları, İstanbul, 1986,s.28
- (47) İLAL, Ersan, “İletişim, Yıgımsal İletim Araçları ve Toplum. Kavramlar - Kurumlar - Kuramlar”, Der Yayınları, İstanbul, 1989, s. 54-68
- (48) TURAM, Emir, a.g.e., s.156
- (49) TURAM, Emir, a.g.e., s.157
- (50) DİLİDÜZGÜN, Selahattin, a.g.e., s.79
- (51) TURAM, Emir, a.g.e., s.158
- (52) ADLER, Alfred, a.g.e., s. 168
- (53) DEMİRERĞİ, Nalan, İŞCAN, Cüneyt, ÖNGÖREN, Mahmut T., YANIK, Figen, a.g.e., s.41
- (54) TURAM, Emir, a.g.e., s.158

3.BÖLÜM

TÜKETİCİ KÜLTÜRLERDE KİTLE İLETİŞİM SORUNLARI

3.1. Kültürel Süreçler Açısından Kitle İletişim Araçları

Kitaplar, gazeteler, dergiler, sinema, radyo ve televizyon, kısacası kitle iletişim araçları dünyanın değişimine yol açan tüm kültürel süreçler açısından değerlendirilebilir. İnsanları yüz yüze ilişkide bulunmak zorunda bırakmaksızın, iletiyi -bazen görüntüleyerek- ulaştıran kültürlerin etkileşimine güç ve yön veren bu araçlar, kimi süreçleri yoğunlaştırıp hızlandırarak pekiştirirken, kimilerinde kaynağını oluşturmaktadırlar.(1)

Kitle iletişiminin kurumlaşmasının başlangıcı sanayileşme ile olduğu kadar, bugünkü anlamında uluslaşma süreci ile de eşzamanlıdır. Sanayileşme toplumlarda çeşitli alt-kültürlerin “ulusal kültür” içinde bütünleşmesini sağlamıştır. Toplumda lehçe ayrılıklarını ortadan kaldıran ortak (ulusal) dilin yayılmasındaki rolü bunun yalın bir örneğidir. Çağımız “ulusal bağımsızlık”, “ulusal kimlik” ve “ulusal bütünlük”lerin vurgulandığı bir çağdır.(2)

Kitle iletişim araçlarının, teknolojik bir ürün olarak, örneğin aile içi ilişki ve davranış alışkanlıklarında yarattıkları değişiklikler, bir kültürlenme sürecine yol açtıklarını göstermektedir.

İnsanın 20-21 Haziran 1969 gecesinde aya ilk ayak basışını çeşitli ülkelerde 500-600 milyon kişinin aynı anda izlemesinin, Ocak 1978’de Berlin Filarmoni Orkestrası tarafından çalınan Beethoven’ın Dokuzuncu Senfonisi’nin Avrupa’da 120 milyon kişi tarafından dinlenmesinin, Cannes ya da Berlin Film Festivalleri ödüllerinin sahiplerinin kimler olduğunun anında öğrenilebilmesinin, birçok ülkede aynı film ve dizilerin eşzamanda görülmesinin, naklen yayınlanan O.J.Simpson davasının milyonlarca seyirci tarafından izlenmesinin bir tek anlamı var: İletişim açısından Dünya “evrensel bir köye” dönüşmüştür. Bu olgu, aynı zamanda kültürel yayılma sürecinin günümüzde kazandığı hızda, kitle iletişim araçlarının yerini ve önemini vurgulamaktadır.(3)

Kısacası bu süreç, teknolojiyi ihraç edenlerden ithal edenlere doğru işlemektedir. Öylesine tek yönlü işliyor ki, UNESCO yayınlarında durumu bir sorun olarak ortaya koyarken, Fransa gibi gelişmiş bir Batı ülkesinin Kültür Bakanı 1982’de Mexico City’de yapılan toplantıda, iletişim düzenindeki çarpıklığı, “Bu kültürel emperyalizm, doğal olarak, ulusların topraklarını tehdit etmiyor. Ama bilinçlerini, düşünme, yaşama ve düşündüklerini uygulama biçimlerini tehdit ediyor” diyerek dile getirmektedir. (4)

Bu tepkilerin temelinde haberlerin ve türlü eğlence, gösteri programlarının, sanat ürünlerinin kitlesel üretim ve dağıtımlarının belli merkezlerde tekelleşmiş olması, bu merkezler içinde de tek bir merkezin ağırlık kazanması yatıyor. Dünya’daki iletişimin yaklaşık % 65’i ABD kaynaklıdır. Ancak sadece filmler açısından ele alırsak bu oran % 90’a, reklam açısından ele alındığında % 80’e çıkmaktadır. Haber alanında da örneğin New York Times gazetesinin haber servisi tüm dünyada 136 büyük gazeteye, Washington Post ve Los Angeles Times ortak servisi 60 yabancı gazeteye haber akıtmaktadır. Geri kalan yabancı yazılı basın organları da değişik ABD, İngiliz gazeteleri tarafından haber edinmektedir. (5)

3.2. Tüketici ve Üretici Kültürlerde Kitle İletişim Süreci

3.2.1. Üretici Kültürlerde Kitle İletişim Süreci

Sömürgeci Batının her teknolojik aracı “gelişme ve medeniyetin göstergesi” yapıldığı gibi, sömürgelerdeki ekonomik, siyasal ve kültürel ulaşım ve iletişimi kolaylaştıran trenler de aynı biçimde nitelenmiştir. Avrupa sömürgecileri egemenlikleri altına aldıkları her yere ve Amerikan kapitalistleri Amerikan Kızılderililerinin topraklarını işgale tren rayları döşeyerek gittiler ve devam ettiler. Nasıl ki iletişim teknolojik sistemlerinde egemenliği ellerinde tutmak için kendi özel yapılarını farklı tutmaya çalıştılar ve bunu evrenselleştirme mücadelesine girdiler ve devam ediyorlar ise, tren ray sisteminde her sömürgeci güç kendi farklı sistemini kurdu. Standartlaşma eğer oluşursa, bu sistemlerden birinin egemenliği anlamındadır. Bugün örneğin üç televizyon alıcı sistemi varsa, ve bunlar standartlaşmışsa, bunun anlamı üç sömürgeci ülkeden birinin bugüne kadar, tek bir sistemi sağlayacak bir egemenlik kuramadıklarını ve onun yerine pazarı bu şekilde de bölüştüklerini anlatır. Amerika’dan getirilen bir TV alıcısı veya videonun çalışmaması, Türkiye’de iletişimde teknolojik yapısındaki bu alanda Avrupa egemenliğine işaret eder. Türkiye’de satılan televizyonlarda birkaç sistemin birden olması (ki bu televizyonu daha da pahalı yapar) bu alanda tek yere değil çok yere bağımlılığı anlatır. (6)

İçeriklerle toplumsal yapı arasındaki ilişkinin en çarpıcı örneklerinden biri sömürge edebiyatıdır. Bu türün en belirgin örnekleri olan Rudyard Kipling’in yapıtlarında emperyalizmin haklı olduğu vurgulanmaktadır. İngiliz emperyalizminin ilkelerine uygun olarak, üstün, uygar, değer yargıları gelişmiş Batı ile “yardım” etmeğe çalıştığı Asya, Afrika ve Güney Amerika’daki ülkeler arasındaki işlendiği bu yapıtlar günümüzde de etkisini sürdürmektedir. Birçok sinema klasiklerinde de çizgi hep aynı temele oturmuştur: “Batı Batıdır, Doğu Doğudur”. Eğer Afrikalılar, Batılılar gibi olurlarsa ve uygarlaşmayı öğrenirlerse, onların arasına karışabileceklerdir.(7)

Düzenin onaylanması işlevi özellikle çocuklara yönelik resimli romanlarda ve daha sonraki aşamalarda çizgi filmlerde çarpıcı bir biçimde görülebilir. Her türlü ideolojik iletinin dışında, masum çocuk öyküleri olarak algılanan bu ürünler düzeni onaylayan bireyler yaratmakta çok etkilidirler.(8)

Bu onaylama, örneğin doğanın sömürülmesi, belirli bir mala dönüştürülmesi ve buna karşı çıkanların cezalandırılmasına dayalı “Maskeli Süvari” öykülerinde ve Walt Disney’in ünlü “Donald Duck” ve diğer bütün yapıtlarında ana temadır.(9)

İçeriğin oluşmasının toplumsal gelişmeler ile ilgisi çok açıktır. Örneğin ABD filmlerinde ve dizilerinde siyahlar belirli aşamalarda belli roller üstlenirler. İlk aşamada pamuk tarlalarında köledirler, ya da sadık uşak ve hizmetçidirler. Daha sonraki aşamada kahramanın sadık, özverili yardımcısı olurlar ve giderek kendi kişiliklerine sahip ama gene de beyaz adama yardımcı rollere yükselirler. En son aşamada da, beyaz adamın kızıyla evlenebilecek duruma gelmelerinde bile iki olanak vardır: Ya görünüm ve yaşam biçimi olarak beyazlaşacaklardır, ya da beyazı yenecek kadar güçlü, ama kendisini yönlendiren deneyimli beyazın oyununa gelecek kadar saf ve beyinsiz olacaklardır.(10)

1950’lerden 1960’lara uzanan yıllarda Hollywood filmleri “mutlu son”a dayalıdır. Filmin güçlü, yakışıklı, “haklı”, Anglosakson, Protestan kahramanı dünyanın dört bir yanında “kötüleri” yener. Onun dışındakiler ise kötüdür. Özellikle savaş ve sömürge filmlerinde sarı ırk (Japonlar ve Çinliler) acımasız ve sinsi,

Almanlar kaba ve aptal, Araplar korkak ve riyakar, Türkler barbar, Afrikalılar cahil ve zavallıdırlar. (11)

Ancak Watergate skandalından sonra ürünlerin öykü yapısı ve kahramanların nitelikleri değişmiştir. Artık kusursuz kahramanların yerini özel hayatları kusurlarla dolu kahramanlar almıştır. Artık J.R. gibi kötüler iyi olabilirken, iyiler de yanlış yapabilmektedirler. (12)

Sinema filmlerinin yanı sıra televizyon program türlerinin içeriklerinde de bir değişiklik söz konusudur. Örneğin ABD’de artık haberler programının adı “newsshow”, yani haberler eğlence olmuştur. (13) Hatta haber insanların kendi ev içi ve dışı faaliyetlerinde kendilerinin diğer insanlarla dolaysız olarak kurdukları iletişim biçiminden çıkmış ve kitle iletişim uzmanlarının hazırlayıp çeşitli paketler halinde eve hapsedilen insana sunulan haplar biçimine dönüşmüştür. Örneğin New York’da bir televizyon kanalı “Give us 20 minutes, we give you the world” (bize yirmi dakikanızı verin, size dünyayı verelim) diyerek 20 dakika içerisinde bütün dünyada olanları anlatmakta ve bunun dünya olduğunu iddia etmektedir. Eğlence, televizyon’da umutların ve hayal gücünün işlenmesi ve sömürüsü ile, baskıcı gerçeklerden bunalmışları ve ezilmişleri (özellikle gençleri ve kadınları) düşler dünyasında rahatlatıp, bunun bedeli olarak da “satın alarak mutluluğa ulaşmayı” getirmiştir. (14)

3.2.2. Tüketici Kültürlerde Kitle İletişim Süreci

Gelişmesi engellenmiş bölgelerin tüketici kültürlerinde yığınsal iletim araçları başlangıçta bir çağdaşlaşma sorunu olarak gündeme gelmişlerdir. Özellikle özgürlükçü-gelişmeselci yaklaşımlar ve bu yaklaşımlar içinde olan siyasal iktidarlar yığınlara katılma olanağı sağlayan yığınsal iletim araçlarını çağdaşlaşmanın simgesi olarak görmektedirler. Ancak gelişmesi engellenmiş bölgelerin siyasal yapıları bu araçların teknolojisini üretmemektedirler. Bu durumda yapılacak şey teknolojiyi ya da aracı dışardan almaktır. Böylece süreç bir teknolojik bağımlılıkla başlamaktadır.(15)

3.2.2.1. Teknolojik Bağımlılık

Üretici kültürler tarafından tüketici kültürlere yeni kitle iletişim araçlarının verilmesinde önemli olan nokta, aracın teknolojik yapısının tümüyle üretildiği toplumsal-ekonomik koşullara uygun bulunmasıdır. Böylece yeni teknoloji tüketici toplumlarda uyumsuzluk ve sorun yaratacaktır. (16)

Diğer önemli bir nokta ise tüketici kültürlere sürekli olarak “eskiyen” teknolojinin önerilmesidir. Böylece gelişmiş ülkelerin yeni buluşlarının araştırıcı vb. maliyetleri üretici kültürlere aktarılmaktadır. Bu olgu özellikle radyo-televizyon alanında çok çarpıcı biçimde gözlemlenmektedir.(17)

Tüketici kültürlerinin yapısal özellikleri nedeni ile, yani teknolojinin iletişime ve genellikle kalkınmaya getirmesi beklenen katkılar, sermaye yetersizliği, iletişim kurumları amaçlarının belirsizliği, yedek parça ve onarım sorunları gibi engeller ile karşı karşıya kalınmaktadır. (18)

3.2.2.2. Ekonomik Bağımlılık

Pahalı kitle iletişim araçlarına bağımlılık doğal olarak ekonomik bağımlılığı da birlikte getirmektedir.

Tüketici kültürlerinde yığınsal iletim kurumları kıta Avrupa ülkeleri ve İngiltere'nin BBC modeline özenme nedeni ile, radyo ve televizyonda hükümete bağlı ya da özerk kamu kurumu biçiminde örgütlendikleri görünmektedir. (19)

Sinema alanında ekonomik bağımlılık, fiyatların üretici kültürler tarafından saptandığı bir tek yönlü film dağıtım biçiminde sürerken, basında ve özellikle radyo-televizyon teknolojisinde kara ve reklama dayalı tecimsel modelin yaygınlık kazanması ve bağımlılığın artması çarpıcıdır.(20)

3.2.2.3. İçeriksel Bağımlılık

İçerik çoğu zaman aracın gerçek işlevini saklar. İçerik kendini ileti olarak sunar, oysa gerçek ileti insan ilişkileri üzerinde derinlemesine gerçekleştirilen yapısal değişimdir. Televizyon'un ileti aktardığı imgeler değil, dayattığı yeni ilişki ve algılama tarzları, ailenin ve topluluğun geleneksel yapılarının değişimidir. Biraz daha ileriye gidilecek olursa, televizyon ve diğer modern iletişim araçlarından alınan, özümlenen ve "tüketilen" şu ya da bu gösteriden daha çok tüm gösterilerin potansiyelidir.(21)

Tüketici kültürlerinin teknolojik ve ekonomik bakımından üretici kültürlerle bağımlı olmalarının en önemli sonucu içerik açısından da bağımlı olmalarıdır.

ABD'nin ihraç ettiği televizyon programlarının toplam miktarı yaklaşık olarak 100.000-200.000 saat arasında değişmekte ve bu programlar Latin Amerika, Asya ve Avrupa arasında eşit derecede paylaşılmaktadır. "Gunsmoke", "Bonanza", "Görevimiz tehlike", "Uzay yolu" ve daha yakın zamanlarda "Dallas" ile "Hanedan" gibi programlar İngiltere, Japonya, İsrail ve Norveç'te yıllardan beri en az Nebraska, Omaha'daki kadar çok tutulmaktadır. Japonların J.R.'ı kimin vurduğunu öğrenebilmek için her yıl düzenledikleri göç yolculuklarını günlerce erteledikleri ortaya çıkmıştır. Bütün bu gelişmeler, Amerika'nın dünya çapındaki ahlaki ve politik prestijinin zayıflamasıyla aynı zamana denk düşer. Amerikan televizyon programları gene talep görmektedir, ama Amerika sevildiği için değil, Amerikan televizyonu sevildiği için.(22)

Tüm bunlardan ortaya çıkan en önemli netice, yayın saatleri ile dışa bağımlılık arasındaki doğrudan ilişkinin varlığıdır. Tüketici kültürlerde kanal sayısının ve yayın saatlerinin artması, içerikte dışa bağımlılığın artmasını doğurmakta, çünkü yayın saati arttıkça, yerel üretim yetersizliği vurgulanmaktadır.(23)

Diğer önemli bir nokta ise yeni teknoloji ile dışa bağımlılık arasında bir ilişkinin varlığının belirlenmesidir. Daha savurgan ve pahalı yeni teknolojilere geçemeyen yoksul ülkelerde içerik bağımlılığı sınırlı kalmaktadır, yeni ve pahalı teknolojinin kabulü ise genellikle tecimsel modele geçiş ya da reklamların kabulü ile birlikte gelmektedir. Bu yeni olanaklar üretmeyen kültürleri, üretici kültürlerin programlarına daha çok bağımlı kalmaktadır. Ancak tüketici kültürlerin içerik açısından dışa bağımlılığın yalnızca yabancı kökenli program oranı boyutunda düşünmek bir yanılgıdır. İçerik bağımlılığı çok daha kapsamlı bir kültürel ideolojik süreçtir.(24)

3.3. Tüketici Kültürlerde Kitle İletişim Araçlarının Özellikleri

Tüketici kültürlerinin dışa bağımlı ideolojik-kültürel yapısı bir kültür bunalımına neden olmaktadır. Tümünü ürettiği kültürün ideolojik yapısına, siyasal ve ekonomik çıkarlarına uygun iletiler ile dolu yabancı kaynaklı yığınsal iletim ürünleri ile tüketici kültürlerin ürettikleri ürünler ile çelişkiye girmektedirler. (25)

Bu kùltùrlerin siyasal yapıları genellikle belirsiz sınıfsal, ekonomik ve toplumsal yapıda ve dışa bağımlı oldukları için, siyasal iktidarlar bu dışa bağımlı içerik yapısını denetleme ve engellemeleri de imkansızdır. Genellikle, tüketici kùltùrlerde sansür çabası çok büyük boyutlardadır, ama etkili değıldir. Bunun nedeni, denetim çabası gösteren siyasal iktidarların denetim ölçütü olarak kullanacakları kendi ideolojilerinin belirsizliğı, buna karşılık denetleyecekleri ürünlerin sayısal çokluğu ve karmaşık ideolojik yapılarda olmalarıdır. Örneğın televizyonlarda yayınlanan çocuk programlarında, çok değışik ideolojik yapıya sahip olduğı kavranamayan Amerikan, Polonya, Macar, Japon vb. kaynaklı çizgi filmler oynatılmaktadır. (26)

Tüketici kùltùrlerde, baskıcı yöntemler ile iletişimi engellemeye çalışan ideolojik etkinliğı olmayan siyasal iktidarlar, iç yapılarda ve yerel iletim ürünlerinde sınırlama getirebilecekler, fakat yabancı ürünleri denetim altında tutmaları imkansız olacaktır. Bunun sonucunda da kitle iletişim sürecinde dışa bağımlılık daha da hızlandırılacaktır.(27)

3. BÖLÜMÜN DİPNOTLARI

- (1) ERDOĞAN, İrfan, “İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş”, İmge Kitabevi, İstanbul, 1997, s.76
- (2) ERDOĞAN, İrfan, “Popüler Kültür ve İletişim”, Ümit Yayınları, İstanbul, 1995, s.82
- (3) ZILLIOĞLU, Merih, “Sinematografik Bilim-Kurgu”, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1986, s.49
- (4) ZILLIOĞLU, Merih, a.g.e., s.50
- (5) ZILLIOĞLU, Merih, a.g.e., s.52
- (6) ERDOĞAN, İrfan, a.g.e., s.148
- (7) İLAL, Ersan, “İletişim, Yıgımsal İletim Araçları ve Toplum. Kavramlar - Kurumlar - Kuramlar”, Der Yayınları, İstanbul, 1989, s. 48
- (8) KEHNEMUYİ, Zerrin, “Çocuğun Görsel Sanat Eğitimi”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 62
- (9) KEHNEMUYİ, Zerrin, a.g.e., s.63
- (10) İLAL, Ersan, a.g.e., s. 50
- (11) İLAL, Ersan, a.g.e., s. 51
- (12) İLAL, Ersan, a.g.e., s. 55
- (13) İLAL, Ersan, a.g.e., s. 57
- (14) ERDOĞAN, İrfan, “İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş”, İmge Kitabevi, İstanbul, 1997, s.154
- (15) ERDOĞAN, İrfan, a.g.e., s.159
- (16) İLAL, Ersan, a.g.e., s. 58
- (17) İLAL, Ersan, a.g.e., s. 59
- (18) İLAL, Ersan, a.g.e., s. 60
- (19) ERDOĞAN, İrfan, a.g.e., s.161
- (20) ERDOĞAN, İrfan, a.g.e., s.163
- (21) BAUDRILLARD, Jean, “Tüketim Toplumu”, Çevirenler: Hazal Deliceçaylı-Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 147
- (22) POSTMAN, Neil, “Televizyon: Öldüren Eğlence”, Çeviren: Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 98
- (23) ERDOĞAN, İrfan, a.g.e., s.182
- (24) POSTMAN, Neil, a.g.e., s.104
- (25) İLAL, Ersan, a.g.e., s. 57
- (26) İLAL, Ersan, a.g.e., s. 84
- (27) İLAL, Ersan, a.g.e., s. 85

4.BÖLÜM

TÜKETİCİ TOPLUMLARDA BİLİM-KURGU VE ÇOCUK

4.1. Televizyon-Çocuk İlişkisi

Çocuk ve televizyon arasındaki ilişkiyi ele alan araştırmaların çoğu, çocuğun bilişsel becerilerinin ve toplumsal yaşantısının televizyon izleme durumunu belirlediği düşüncesine dayanırlar. Çocuk televizyon iletilerini bunlar çerçevesinde anlamlandırır.(1)

Gözlemlere dayanılarak daha bebeklik çağındaki çocukların yemek yemesini sağlamak, oyalamak gibi amaç veya gerekçelerle aracın karşısına geçirildikleri söylenebilir. Ancak, “çocuğun kaç yaşında televizyon izlemeye başladığı” sorusunun bilimsel yanıtını Schramm, Lyle ve Parker şöyle veriyorlar: İki yaşındaki çocukların % 14’ü, dört yaşındakilerin % 65’i, altı yaşındakilerin % 95’i, dokuz yaşındakilerin % 96’sı televizyon izliyorlar.(2)

Dikkat üzerinde yapılan araştırmalar, çocuklarda televizyona dikkatin bireysel ayrılıklara karşın yaşa göre belirlendiği ortaya koymuştur. İki-üç yaşlar arasında televizyon izleyicisi davranışı edinen çocukların araca yönelik ilgileri beş yaş civarında yetişkinlerinkine benzemeye başlamaktadır. Altı-sekiz yaşlar arasındaki çocuklarda hareket, çocuk kahramanlar, canlandırma (animasyon), kuklalar dikkati arttırmakta, durağan görüntüler ise azalmaktadır. Kısacası çocukluğun ilk yedi-sekiz yılında televizyona yönelik dikkat gelişip değişmekte, yaş ilerledikçe dikkati denetleyebilme ve seçicilik artmaktadır; yine de çocuklukta televizyona dikkat yalnızca bilişsel gelişme dönemlerindeki gelişme özellikleri ile sınırlandırılmaz. Bazen kimi iletiler o yaş dönemi için beklenen, yaygın olan dikkat süresinin uzamasına yol açmaktadır.(3)

Diğer bir araştırmaya göre çocukların izlediklerini bellekte tutabilmeleri yaşla orantılıdır. Örneğin Collins’in üçüncü, altıncı, yedinci ve dokuzuncu sınıflarda bir film gösterimine dayalı araştırması, temel içerik öğrenimin yaşla doğru orantılı, temel olmayan içerik öğreniminin ise ters orantılı olduğu sonucunu vermiştir. Leifer ise, dört, yedi ve on yaşlarındaki çocuklarda filmdeki olayları anımsamanın ve kişilerin duygu ve niyetlerini anlama gücünün yaşla birlikte arttığını, buna karşılık, duygu ve nedenleri anlama ile aynı cinsle özdeşleşme arasında bir ilişki olmadığını bulmuşlardır.(4)

Bu konuda yapılan araştırmalar ilkökul çağındaki çocukların eylemlerin nedenlerini anlamada zorluk çektiğini, beşinci sınıftan itibaren televizyon karakterinin davranışlarını nedenleriyle birlikte betimlemeye başladıklarını, olayların betimlenmesinde de nedensel açıklamalara başvurduklarını ortaya koymuştur.(5)

Çocukların program seçimlerinde gözlemlenen değişimler de iletileri anlama ve anlamlandırma yeteneğinin gelişimine uygun biçimde olmaktadır. Okul öncesinde ve ilkökul birinci sınıfta en beğenilen programlar, çizgi filmleri ile komediler iken, yaşın artmasına koşut olarak müzik, varyete, macera filmleri ve büyükler için tasarlanmış diziler ağırlık kazanmaktadır.(6)

Fakat baş döndürücü hızla program tüketen özel televizyonlar, bazı dizi ve filmleri dördüncü kez gösterdikleri de olmaktadır. Nitelikli niteliksiz hiçbir ayırım yapmadan gösterilen bu tür yapımların sadece ucuz olması hedeflenmektedir.(7)

4.2. Televizyon İletilerinin Çocuk Üzerindeki Etkileri

Çocuk televizyondan neler öğreniyor? Bu sorunun yanıtı, televizyonun etkilerini araştıran çalışmaların sonuçlarına dayanılarak verilebilir. 1930’lardan

1960'lara kadar uzanan dönemde daha çok radyo, film ve basılı araçlarla ilgili kitle iletişim araştırmaları, bu araçların genellikle etkili olmadığı ya da sanıldığından daha az etkili oldukları sonucunu vermiştir. Böylece, daha önceki dönemde siyasi propagandanın ve reklamcılığın gelişmesinin ürünü olan ve her şeyi yapabilecek güçte bir kitle iletişim mitosu yıkılmıştır.(8)

Söz konusu araştırmaların sonuçlarının yarattığı düş kırıklığı bir süre sonra yeniden, özellikle televizyonu temel alan, bir ilgiye dönüşmüştür. Hatta son yıllarda toplum bilimcilerin bu araçların değişik alanlardaki etkilerine yönelişleri öylesi bir boyut kazanmıştır ki, Kartz bunu "kitle iletişim araştırmalarında Rönesans" olarak adlandırılmıştır.(9)

Çocuklar ve gençler genellikle yeterince kitap ve gazete okumadıklarından, onlar için öncelikle televizyon güçlü ve güvenilir bir bilgi kaynağı olmaktadır. Örneğin, Vietnam Savaşı konusunda bilgi aktarmada televizyonun temel öğrenim ve lise çağındakiler için çok daha önemli bir yer tuttuğu bulunmuştur. Fakat televizyonun çocuklar üzerindeki etkileri salt bu yönde yani bilgilendirme yönünde değildir. O aynı zamanda tek tip değer yargıları, çocuklarda endişe ve korkular, saldırganlık duyguları geliştirir, tutum değişmelerine neden olur. (10)

Gerçekle gerçek olmayanı ayırt etmekte güçlük çeken çocuklar ya Superman gibi uçmaya çalışırlar, ya da Hi-men gibi "güç bende" der demez en ağır şeyleri kaldırmaya çalışırlar. Basında bu konuyla ilgili haberlere sıkça rastlayabilmekteyiz. Örneğin, Atom Karınca'nın gösterildiği dönemde kendini atom karınca sanıp balkondan aşağıya atan çocukların sayısı beşi bulmuştur.(11)

Çocukların televizyon modellerinden etkilenmelerinde, aracın güvenilir bir kaynak olması ve ona olumlu bir yönelimleri bulunması rol oynamaktadır. Ayrıca birçok araştırma okul öncesi dönemdeki çocukların televizyon iletilerini gerçek yaşamdan ayırmakta, kişileri aktör olarak algılamakta zorluk çektiklerini göstermiştir.(12)

Wilbur Schramm ve arkadaşları, çocukların sosyal ilişkilerini televizyon kullanmak ile artıp artmadığı konusunda bir araştırma gerçekleştirmişler. Araştırmaya göre anne, babalarıyla anlaşmazlıkları olan çocuklar televizyon seyrederken bunları unutmaya çalışıyorlar. Araştırmacılar üçlü bir ilişki keşfetmişler: Anlaşmazlık, televizyon seyretme ve saldırganlık. Yine araştırmalara göre, çocuklarda, anne-baba anlaşmazlığı ne kadar şiddetli olursa, saldırganlık testinin skorları daha da yükselmektedir. Bu katsayı artınca televizyondaki fantezi programları daha fazla seyredilmektedir. Sonuçta, televizyon seyretmek bazı tehlikeleri beraberinde getirmektedir. Asıl televizyonun etkilerini farklılaştıran değişkenler, çocuğun aktivitesi, zihinsel yeteneği, grup bağları, yaşı, cinsiyeti, ihtiyaçları ve genel kişiliği olarak sıralanmaktadır. (13)

Özetle, çocuklar televizyon iletilerine açık oldukları gibi, bu iletilerden öğrenmeye de yatkındırlar. Bunda, çocukların iletileri büyük ölçüde gerçeğin aktarımı gibi görmeleri kadar, değerlerinin, tutumlarının yetişkinlerinki ölçüsünde donmuş olmaması etken olmaktadır.

Yukarıda belirtilenlerden yola çıkarak, çocuk televizyon programlarında bulunmaması gerekenleri başlıklar halinde belirtmek gerekir:

- a) Batıl inançlar, önyargılar, şövenist duygular (ırk ve din üstünlüğü/ayrılığı), bağınazlık aşılmamalı;
- b) Kültürlerken evrensel değerlere de gereken önem verilmeli;
- c) Çocuklarda üstün insan kavramı oluşturulmamalı; her şeyi bilen, yanılmayan, abartılı kahramanlar yerine gerçek insanı tanıtılmalı;

d) Kadercilik gibi insanı pasifleştiren, boyun büktüren, problemlerinin çözümünü ilahi güçlerde arayan inanışlara yer verilmemeli;

e) Duygu sömürsü yapılmamalı;

f) Özgür düşünme yeteneğini sınırlamamalı, beğenileri köreltmemelidir.(14)

Ünal Uyguça'ya göre ise çocuklara yönelik televizyon programları sevgi ve saygı duygularının, karşılıklı yardım ve işbirliği anlayışının geliştirilmesine yardımcı olmalıdır. Bunun yanı sıra sistemli çalışma, okuma alışkanlığının kazandırılmasına, spor faaliyetlerine özendirilmesine, müzik zevklerinin geliştirilmesine, dil yeteneğinin gelişmesine, Türkçeyi doğru ve güzel kullanmasına, okulunu sevmesine önemli katkıda bulunmalıdırlar.(15)

4.3. Çocukta Düş Kurma Eğilimi ve Bilim-Kurgu Filmleri

Yaşam boyu süren, insanın dünyasını zenginleştiren, yaratıcılığının önkoşulu, kimi durumlarda istenmeyen gerçeklerden kaçışın, kurtuluşun yolu olan düş kurma eylemi çocukta konuşma ile birlikte, hatta ondan önce çıkar. Piaget, çocuğun düş kurma yeteneğinin duyuşal-devinim aşamasından kavramsal düşünce aşamasına geçmesinde temel bir gelişim basamağı olduğunu kabul eder. (16)

Düş kurma yeteneğini kazanan çocuk, gerçekleri kendi istediğı doğrultuda yeniden yaratma olanağını bulur. Böylece istediğı ilişkileri kurar, istediğı kişilik ve rollere bürünür. İlk çocukluk yıllarında yalın eylemlerinde gözlemlenebilen düşler, giderek karmaşık konulu ve planlı oyunlara dönüşür. Okul çağındaki çocuk ise, düşlerini daha çok düşüncelerinde, iç dünyasında kapalı tutmaya başlar ve düşler kendine özgü bütünleşmiş öykülere, fantazyalara dönüşürler. Diğer bir deyişle, çocuk yaşamı başrolü oynadığı bir serüven gibi kendi zihninde kurgular.(17)

Çocuklarda televizyon izlemenin temel hedefi eğlenme ve oyalanma isteğidir. Filmler ve diziler çocuğun hem bu yönelimine, hem de fantazyaya kaçma ihtiyacına doyum sağlayan hazır düşler sunuyorlar. Bu bağlamda, özellikle konulu kurguları izleme ve anlama, geleceğe yönelme, yakın çevresi dışındaki modellere öykünme çağında gelecekle ilgili sinematografik bilim-kurgunun, öncelikle de bilim-kurgu dizilerinin ayrı bir yeri alması gerekir. Çünkü, çocuktaki düş gücünün asıl önemi geleceğı önceden öngörebilme yeteneğini geliştirmesidir. Çocuk büyüdükçe geleceğe yönelir -belki daha doğrusu yönlendirilir- gelecek için amaçlar edinme ve bunlara ulaşmak için çaba gösterme düşüncesine erişir.(18)

Televizyon dizilerinin kökü, 19. yüzyılda gazetelerde yayınlanmaya başlayan roman tefrikalarına kadar uzanır. Çizgi romanlar ve fotoromanlar, sürekli radyofonik temsiller, bu türün daha sonra gelişen biçimleridir. Hepsinin amacı, izleyiciyi yayına sürekli olarak bağlamaktır. Televizyon dizileri ise, ses ile görüntüyü birleştiren, en ilginç yerinde kesip arkasını heyecanla bekleterek izleyiciyi ekrana koşturan öykülerdir. Söz konusu diziler içerikteki öğelerinin çeşitlenebilmesine karşın yapısal olarak belli bir yaşam tarzını yansıtır.(19)

Bilim-kurgu dizilerinin iletimde başarıya ulaşmasında etken olabilecek türsel özellikleri, izleyiciden uzak bir gelecekte olacakları anlatmalarından, böylece birçok konuda, yeni ya da yeniymiş gibi algılanabilecek iletiler taşımalarından kaynaklanır. Bu görünüm içinde, izleyicilerinin seçici algılama ve bellekte tutma sınırlarını görece daha kolay aşabilecekleri gibi, yeni değerlerle tutmaların aşılmasında da başarılı olma şansları yükselmektedir. (20)

4.4. Gelecek ve Bilim-Kurgu Filmleri

Son yıllarda televizyon programları ve sinemada giderek yaygınlaşan bilim-kurgu nedir? Yalnızca düşsel bir toplum, dünya, evren ya da uzay yolculukları anlatısı mı? Bu yaklaşım içinde bilim-kurgunun başlangıç tarihi Eski Yunan'a, Platon'a dek uzatılabilir. Wells'in, Huxley'in, Orwell'in çağdaş ütopya ya da distopyaları'na dayanılarak örneğin, Rönesans'ta Thomas Moor'un ve Bacon'un eserleri bu türden sayılabilir. Ancak, bu sonuncular olabilecek olanı değil, olması gerekeni, ideal bir dünya ya da toplumu anlatırlar; onları çağımızdakilerden ayıran temel nokta da budur; diğer bir deyişle, olası bir geleceği değil fakat ideali hedef almalarıdır. (21)

Çağdaş anlamında bilim, hatta uygulamalı bilim olmadan gerçek bilim-kurgudan söz etmek mümkün değildir. Bilim-kurgu bilimsel gelişmelerin ve teknolojik ilerleme ve yeniliklerin ürünü -fantastik de olsa yine de inanılabilir- bir başka dünyanın kurulabileceği ya da bu yönde bir gelişmenin olabileceği varsayımına dayanır. Bu nedenle bilimle aynı evreni paylaşır. Bu bağlamda bilim-kurgu 19.yüzyılda ortaya çıkmış bir türdür, kurucuları Jules Verne ile H.G.Wells'dir. (22)

Kuşkusuz, bilimle bilim-kurgu arasındaki ilişkiler her yapıtta aynı biçim ve ölçüde değildir. Bazıları, özellikle Jules Verne'inkiler, bilime uygunluğa ve onun açıklamalarına ağırlık veriyorlar. Bazıları ise, H.G. Wells'te görülebileceği gibi, bilimin insan ve toplum yaşamındaki etki ve sonuçlarını konu ediyorlar. Kuruluşundan sonra ABD'de yazınsal türün en parlak ürünlerini veren eğilim budur. Space-opera'lar (uzay operaları) tipinde, bilimsel kaygılara yer vermeyen/önem vermeyen yapıtlar bile, gelişkin teknolojik araçların ardında inandırıcılık, gerçeklik kazanmaya çalışıyorlar. Kısacası, bilim-kurgu yapıtları, teknolojik aldatımla da olsa, en azından "bilimsi" gerekçe bulmak zorunda görünüyorlar. (23)

Ancak, bilim-kurgu romanlarından ve resimli romanlardan geliştirilmiş/ esinlenmiş film ve dizilerin, sinemanın yapısından kaynaklanan ayırıcı özellikleri vardır. Bunların her şeyden önce, film sanayinin kurallarına uygun ve yatırımların karşılığını (kar) getirecek biçimde yapıldıklarını unutmamak gerekiyor. Bu nedenle, yazılı yapıtlardaki tema ve kavramlar geleceğin teknolojisinin zengin görüntüsü ile desteklenir. Hedef göze hitap etmektir. Bu amaçla, ancak sinemada kullanılabilecek özel etkilerden (effects) yararlanılır. (24)

Televizyonun bilim-kurguya etkisinde bir paradoks ortaya çıkmaktadır. Soyut olanı devinim içinde görüntüleme, kurgu teknikleriyle ilginç, çarpıcı kılma olanakları bilim-kurgu türüne yazının başaramayacağı bir yetkinlik sağlıyor. Görsel bir şölene dönüşen bilim-kurgu ise, yazındaki özünü yitiriyor. Görsel dilin sözel alana egemen görüldüğü -özellikle çocuklar açısından- bu tür yapıtlarda, görsel olarak vurgulananlar, en başta da teknoloji kazançlı çıkıyor. Teknoloji zengin görünümü ile, iletiye uygun düşmediği durumlarda bile, ön plana çıkıyor. Uzay gemileri ve ışınli silahların ilerleme ve üstünlük sağladığı iletisi egemendir. (25) Genellikle bilim-kurgu yapıtları, değişimin ya da evrimin itici gücünün, bilim ve teknoloji olduğu izlenimini yaratıyorlar. Ancak yine genellikle bu izlenim bilime yabancılaşmış bir teknolojiyle veriliyor. Bilim ise, bilim adamı kişiliğinde tanımlanmakla yetinmek zorunda kalıyor. (26)

Televizyonda yayınlanan bilim-kurgu film ve dizilerde teknolojiyi denetleyebilenlerin geleceğin denetiminde de başarılı olacakları, bunu yapamayanların ise zamanı denetleyemeyecekleri, kısaca güvenilir bir geleceğe sahip olamayacakları gösterilir.(27)

Bu tür film ve dizilerde aile ve akraba ilişkilerine yer verilmez ya da hiç denecek kadar az yer verilir. Ön planda görülen daha çok görevsel ilişkilerdir. Seçkin bir kişi ya da azınlıkla temsil edilen kahramanlarda belirlenen görevler de fetihler, koloniler kurmak, düşmanlara karşı uygarlığı korumak, her türlü buyurganlarla

savaşmak gibi değişik, ancak hepsi de insanlık adına, onun geleceği için yaşam amacı edinilen görevlerdir. Özetle, en azından görüntüsel olarak vurgulanan, bireysel bir yaşam içinde, bireysel görev bilinci ve onu yerine getirmek amacıdır. (28)

4. BÖLÜMÜN DİPNOTLARI

- (1) YAVUZER, Haluk, “Çocuk Psikolojisi”, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s.113
- (2) CORMAN, Louis, “Psikanaliz Açısından Çocuk Eğitimi”, Cem Yayınevi, İstanbul, 2.Basım, Ekim 1996, s. 59
- (1) ZILLIOĞLU, Merih, “Sinematografik Bilim-Kurgu”, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1986, s.56
- (2) CORMAN, Louis, “Psikanaliz Açısından Çocuk Eğitimi”,

- Cem Yayınevi, İstanbul, 2.Basım, Ekim 1996, s. 28
- (5) ADLER, Alfred, “Çocuk Eğitimi”, Çeviren: Kamuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul, 1.Basım, Temmuz 1996, s. 76
- (6) DİLİDÜZGÜN, Selahattin, “Çağdaş Çocuk Yazını”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 31
- (7) YENGİN, Hülya, “Ekranın Büyüsü. Batıda Değişen Televizyon Yayıncılığının Boyutları ve Türkiye’de Özel Televizyonlar”, Der Yayınları, İstanbul, 1994, s. 215
- (8) BODENBURG, Inga /GRIMM, Gunhild, “Bu Çocuk da Ne İstiyor”, (Çev. Gülderen Pamir), Afa Yayınları, İstanbul, 1986,s.28
- (9) ADLER, Alfred, a.g.e., s. 79
- (10) DİLİDÜZGÜN, Selahattin, a.g.e., s.63
- (11) CORMAN, Louis, a.g.e. 76
- (12) ZILLIOĞLU, Merih, a.g.e., s. 60
- (13) RİGEL, Nurdoğan, “Haber, Çocuk ve Şiddet”, Der Yayınları, İstanbul, 1995 s. 211
- (14) ZILLIOĞLU, Merih, a.g.e., s. 69
- (15) UYGUÇ, Ünal, “Televizyon Programcılığı”, Bayrak Matbaacılık, İstanbul, 1987, s. 61
- (16) PIAGET, Jean, “Epistemoloji ve Psikoloji”, Çeviren: Seçkin SELVİ, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1992, s.96
- (17) ZILLIOĞLU, Merih, a.g.e., s. 71
- (18) YAVUZ, Kerim, “Çocuğun Dünyası ve Gelişme”, Çocuk Yayınları Vakfı, İstanbul, 1992, s. 39
- (19) İLAL, Ersan, “İletişim, Yıgımsal İletim Araçları ve Toplum. Kavramlar - Kurumlar - Kuramlar”, Der Yayınları, İstanbul, 1989, s. 48-50
- (20) ZILLIOĞLU, Merih, a.g.e., s. 72
- (21) ONARAN, Alim Şerif, “Sinemaya Giriş”, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986, s.123
- (22) BODENBURG, Inga /GRIMM, Gunhild, a.g.e., s.36
- (23) ZILLIOĞLU, Merih, a.g.e., s. 72
- (24) ZILLIOĞLU, Merih, a.g.e., s. 74
- (25) ZILLIOĞLU, Merih, a.g.e., s. 75
- (26) CORMAN, Louis, a.g.e., s.82
- (27) ZILLIOĞLU, Merih, a.g.e., s. 76
- (28) ZILLIOĞLU, Merih, a.g.e., s. 78

5. BÖLÜM

“ÇOCUKLARIN İNSAN VE DÜNYANIN GELECEKLERİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ” ARAŞTIRMASI

5.1. Araştırmanın amacı

Araştırmanın ana amacı, televizyon ve sinemalarda yayınlanan bilim-kurgu filmlerinin çocukları ne derecede etkiledikleri ve çocukların insan ve dünyanın geleceklere ile ilgili görüşlerini saptamaktır.

5.2. Araştırmanın yöntemi

Araştırma Piar Gallup Araştırma Şirketi tarafından yüz yüze anket yöntemi ile 1995-1996 öğretim-egitim yılının başında İstanbul'daki çeşitli orta okullarından çocuklar arasında yapılmıştır. Anket iki defa uygulanmıştır, ilk olarak uygulama filmlerinin ("Yıldız Savaşları" üçlemesi) izlenmesinden önce ve ikinci defa çocukların filmleri izledikten sonra. İlk önce araştırmaya katılan 300 çocuğun evlerine gidilmiş ve yüz yüze anket yöntemi ile birinci uygulama yapılmıştır. Daha sonra üç hafta sonu ardı ardına (cumartesi günleri) çocuklar Piar-Gallup'a davet edilerek her hafta sonu kalitatif stüdyosunda "Yıldız Savaşları"nın bir bölümü izlettirilmiştir. Çocukların "Yıldız Savaşları" üçlemesinin üç bölümünü de izlemelerinden sonra yine evlerine gidilerek tekrar yüz yüze anket uygulanmıştır.

5.3. Araştırmanın aşamaları

5.3.1. Örnekler

Örnek olarak, araştırmanın yapıldığı tarihte 11, 12 ve 13 yaşlarında (1984, 1983,1982 yıllarının ilk altı ayı içinde doğmuş), benzer sosyoekonomik koşullarda orta kesim ailelerinden, eşit sayıda kız-erkek, toplam 300 çocuk seçilmiştir.

5.3.2. Örnek seçiminde uygulanan ölçütler

Alt sınır olarak 11 yaş belirlenmesinin nedeni, bu yaşta çocukların ilgisi dış dünyaya ve geleceğe yönelmeleri, film veya televizyondaki konuları bir bütünlük içinde kavramaya başlamaları, film kahramanlarını model olarak almalarındadır.

Üst sınırın 13 yaş olarak belirlenmesinde ise, çocukların psikoseksüel gelişmesi ve 12 yaşında başlayan ergenlik dönemi dikkate alınmıştır. Bu dönemde çocuklar ben merkezlikten kurtulur, çevre ile iletişimini geliştirmekte ve yoğun bir gelişme göstermektedirler.

Örnek olarak çocuklar orta kesimi temsil eden ailelerden seçilmiştir. Babanın mesleği göz önünde bulundurulmuştur - memur, öğretmen, üniversite öğretim üyesi, subay, esnaf, yüksek yöneticiler dışında özel kuruluş mensupları, serbest meslek sahipleri vs.) Bununla birlikte anne ve babaların hayatta olmaları ve birlikte yaşamaları koşulu aranmıştır.

5.3.3. Örnek seçimi

Yukarıda sayılan ölçütleri göz önünde bulundurarak, İstanbul'un orta kesim semtlerindeki ilk okullarda (Bakırköy, Beşiktaş, Fatih, Kadıköy, Üsküdar) 900 öğrenciyi kapsayan listeler hazırlanmıştır.

Daha sonra baba mesleği ve çocuğun doğum tarihi açısından gözden geçirilen listelerde eleme yapılmış ve örnek çocuk sayısı 600'e indirilmiştir.

Bundan sonra bir ay süre ile ikinci bir eleme yapılmak üzere çocukların tek tek evlerine gidilerek, anneleri ile görüşme yapılmıştır. Çocukların araştırmaya katılmalarını izin vermeyen anneler veya babalar ve üç kez gidildiği halde evde

bulunmayan annelerin çocukları da elenmiştir. Böylece araştırmaya katılacak 300 çocuk tespit edilmiştir.

5.3.4. Araştırmanın soru formu

ÇOCUKLARIN İNSAN VE DÜNYANIN GELECEKLERİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ SORU FORMU

Görüşme tarihi:
Ad-Soyadı-Cinsiyet:
Okul-Sınıf:
Doğum tarihi (yaşı):

Soru 1- Gelecekte insanlar uzayın her yerine gidecekler mi?

- a) Evet ()
b) Belki ()
c) Hayır ()
d) Bilmiyorum ()

Soru 2- Gelecekte insanlar başka dünyalarda yaşayacaklar mı?

- a) Evet () 3.soruya geç
b) Belki () 4.soruya geç
c) Hayır () 4.soruya geç
d) Bilmiyorum () 4.soruya geç

(EVET DİYANLARA SORULACAK)

Soru 3- Bu başka dünyalar nasıldır ?

- a) Bizim dünyamıza benzeyen dünyalar ()
b) Bizim dünyamıza benzemeyen dünyalar ()
c) Kimileri bizim dünyamıza benzer,
kimileri benzemez ()
d) Bilmiyorum ()

(HERKESE SORULACAK)

Soru 4- Uzayda insandan başka canlılar var mı?

- a) Evet () 5.soruya geç
b) Belki () 6.soruya geç
c) Hayır () 6.soruya geç
d) Bilmiyorum () 6.soruya geç

(EVET DİYENLERE SORULACAK)

Soru 5- Bu canlılar nasıldır?

- a) İnsan gibi
- b) Garip ilkel görünüşlü
- c) Bazıları insan gibi, bazıları garip, ilkel,
bazıları da insandan akıllı ve üstün
- d) Bilmiyorum

(HERKESE SORULACAK)

Soru 6- Gelecekte insanlar evrenin sırlarını çözerek onu diledikleri gibi yönetecekler mi?

- a) Evet
- b) Belki
- c) Hayır
- d) Bilmiyorum

Soru 7- Gelecekte insanlar geliştirdikleri makinelerle her şeyi yapacaklar mı?

- a) Evet
- b) Belki
- c) Hayır
- d) Bilmiyorum

Soru 8- Gelecekte insanların yapacakları makineler onlara ne sağlayacaktır ?

- a) Daha çok yarar
- b) Daha çok zarar
- c) Hem yarar, hem zarar
- d) Bilmiyorum

Soru 9- Gelecek nasıl olacak ?

- a) Tehlike dolu, kötü
- b) Güzel, iyi
- c) Hem iyi, hem kötü
- d) Bilmiyorum

Soru 10- İnsanlar gelecekte hangi ilişkilere önem verecekler ?

- a) Aile ve akraba ilişkilerine
- b) Görev yerindeki iş ilişkilerine
- c) Bireysel başarı ilişkisine
- d) Bilmiyorum

Soru 11- Gelecekte ülkeler arasında sınırlar kalkıp tek bir Dünya Devleti kurulacak mı ?

- a) Evet ()
b) Belki ()
c) Hayır ()
d) Bilmiyorum ()

Soru 12- Geleceğin dünyasında hangi ülkelerin sözü geçecek ?

- a) En ileri teknolojiye sahip ülkelerin ()
b) Tüm ülkeler eşit olacak ()
c) Amerika'nın ()
d) Bilmiyorum ()

Soru 13- Geleceğin toplumu nasıl yönetilecek ?

- a) Demokrasi yani halkın oyu ve denetimi ile ()
b) Kimse kimseyi yönetmeyecek, kararlar ortaklaşa alınacak ()
c) Diktatörlerce yönetilecek ()
d) Bilmiyorum ()

Soru 14- Gelecekte bir dünya savaşı olacak mı ?

- a) Evet () 15.soruya geç
b) Belki () 16.soruya geç
c) Hayır () 16.soruya geç
d) Bilmiyorum () 16.soruya geç

(EVET DİYENLERE SORULACAK)

Soru 15- Geleceğin dünya savaşını hangi ülkeler kazanacak ?

- a) Teknolojide ötekilerden üstün olanlar ()
b) Dayanışma içinde birlikte hareket edenler ()
c) Güçlü ülkenin yönetiminde çalışanlar ()
d) Bilmiyorum ()

(HERKESE SORULACAK)

Soru 16- Üç okul arkadaşı, insanların uzayı keşfetmesi ile ilgili olarak tartışıyorlarmış:

- a) Birincisine göre insan tüm uzayı keşfetmeli ()
b) İkincisine göre, insanlar uzayda yalnızca kendi yaşamlarına elverişli dünyaları aramalı ()
c) Üçüncüsüne göre ise, insanlar uzayda böyle tehlikeli işlere girişmemeli,uzay yolculuklarından vazgeçmeli ()

Uzayın keşfi konusunda insanlar gelecekte hangi görüşe uygun davranmalı?

Soru 17- Üç arkadaş gelecekte iyi bir hayat yaşamak için makineler ile ilgili şu farklı görüşleri savunmuşlar:

- a) Birincisine göre, geleceğin insanları iyi bir hayat yaşamak için, makinelere değil kendilerine güvenmeli ()
- b) İkincisine göre, geleceğin insanları iyi bir hayat yaşamak için, makinelerin bazı işlerde zorunlu olacağını kabullenmeli ()
- c) Üçüncüsüne göre, geleceğin insanları iyi bir hayat yaşamak için her işi makinelere bırakmalı. ()

Geleceğin insanları iyi bir hayat yaşamak için yukarıdakilerden hangi görüşü benimsemeli?

Soru 18- İnsanların 25. yüzyılda üç ayrı gezegende yerleştiklerini düşünelim. Her birinde yaşam konusunda farklı amaçlara sahip insanlar yaşıyor?

- a) Birincisinde, yaşamdaki temel amaç, az çalışıp gönlünce eğlenmektir. ()
- b) İkincisinde temel amaç birlikte çalışarak yerleşmeyi geliştirmektir. ()
- c) Üçüncüsünde yaşamdaki temel amaç ise kendilerine verilen görevleri istendiği gibi yerine getirmektir. ()

Geleceğin insanı için yaşamdaki temel amaç yukarıdakilerden hangisi olmalıdır ?

Soru 19- Gelecekte insanların yaşayabileceği bir gezegenin keşfedildiğini düşünelim. Bu gezegende insanlara gerekli birçok maden bulunuyor. Bu madenleri işletmek için bir grup insanın oraya yerleşmesi isteniyor. Ancak gezegendeki doğanın Dünya'dakinden çok farklı olduğu da bilinmektedir. Gezegene gitmek durumunda olan insanlar birbirlerinden çok farklı düşünüyorlar:

- a) Gezegendeki doğa koşullarının nasıl olduğu hiç önemli değildir, biz nasıl olsa doğayı kendi isteklerimize göre değiştirebiliriz. ()
- b) Doğa'nın kendi yasaları vardır, ancak biz ona uygun bir yaşam biçimini buluruz. ()
- c) Evrenin neresinde olursa olsun doğanın yasaları insanlardan güçlüdür, öyleyse o gezegende yaşayamayız. ()

Sen o gezegene gönderilecekler arasında olsaydın yukarıdaki görüşlerden hangisine katılırdın ?

Soru 20- Üç genç arkadaş, bir gezi sırasında, üç yol kavşağına gelirler. Yollardan birincisi geçmişe, ikincisi geleceğe, üçüncüsü ise bugünkü zaman yolunda devam etmektedir. Seçilecek yol konusunda anlaşamazlar:

- a) Birincisi geçmişe götüren yolu seçer. ()
b) İkincisi, bugünü sürdüren yolu seçer. ()
c) Üçüncüsü ise geleceğe giden yolu seçer. ()

Sen bu gençlerden biri olsaydın hangi yolu seçerdin ?

Soru 21- 25. yüzyılda, güçlü bir gezegenin, uzaydaki pek çok gezegeni egemenliği altına almak için saldırıya geçtiğini düşünelim. Böyle bir durumda, gezegenlerin yöneticileri üç yoldan birini seçebilirler:

- a) Her gezegenin tek başına savaşması. ()
b) Her gezegenin öteki gezegenler ile ortaklaşa alınacak kararlara göre savaşması ()
c) Her gezegenin saldırgan gezegenden daha güçlü bir gezegenin yönetimi altında savaşması ()

Bu gezegenlerden birinin yöneticisi olsaydın hangi savunma/savaş yolunu seçerdin ?

5.3.5. Uygulama filmi “Yıldız Savaşları” Üçlemesi

1977 ile 1982 yılları arasında tamamlanan “Yıldız savaşları” (Star Wars) üçlemesinin yönetmeni Georges Lukas’tır. Fox Film Şirketi için gerçekleştirilen bu üçleme bir uzay fantastik masalıdır.

Filmin Öyküsü

Olay, bir galaksi imparatorluğun etkin olduğu bir zamanda, imparatorluğun merkezine uzak bir bölgede geçer. İmparatorluğa bağlı gezegenler zorba bir imparator tarafından baskıyla yönetilmektedir. Bölgede, imparatorluğa karşı özgürlükçü bir isyan hareketi başlamıştır. İmparatorun Dış Bölgeler Yöneticisi olan General ile İmparatorluk Danışmanı Darth Vader, diğer adıyla “Kara Şövalye”, isyanı bastırmak için birlikte çalışırlar. Darth Vader, bir zamanlar kendilerinden birisi olduğu ve özgür

Galakside barış ve adaletin koruyucusu Jedi Şövalyelerine ihanet etmiş, yönetimi ele geçiren imparatorun yanında yer alarak, özgürlük için diktatörlüğe karşı savaşan arkadaşlarının yok edilmesine yardımcı olmuştur.

İsyancı liderinin kızı Prenses Lia, Dış Bölgeler Yöneticisi ve Darth Vader tarafından yakalattırılır ve yönetimin merkezi (görünürde yok edilemez, girilemez ve teknik bir şaheser olan) Yapay Gezegen’de hapsedilir. Ancak, Prenses imparatorun askerleri tarafından esir alınmadan önce, Artoo-Detoo (R2-P2) çok gelişmiş bir robota Yapay Gezegen’in zayıf noktalarına ilişkin (böylece onu yok ederek kötü yönetimi ortadan kaldırmının yolunu sağlayan) bilgileri aktarma ve Obi Van Kenobi’yi bularak yardıma çağırmasını emretme olanağını bulmuştur.

Artoo-Detoo, kendisi gibi robot arkadaşı See-Three-Pio (C-3 PO) ile birlikte, Obi Van Kenobi’yi bulmak için, vahşi bir gezegen olan Tatooine’e gider. Robotlar burada garip yaratıklar tarafından kaçırılır ve bir çiftçi ailesine işçi gibi satılır. Aile, bir karı-koca ile öksüz ve yetim yeğenleri genç Luke Skywalker’den oluşmaktadır. Luke bir rastlantı sonucu Artoo-Detoo’dan Prenses’in yardım iletisini öğrenir; robotla birlikte Obi Van Kenobi’yi aramaya çıkar. Buldukları adam “Güç”e inanan, Jedi Şövalyeleri’nin hayatta kalmayı başarmış tek temsilcisidir (taraf değiştirmiş ve yeteneklerini imparatorun emrinde kullanan Kara Şövalye Darth Vader bir yana bırakılır ise). Ancak, üstün yeteneklerine karşılık özgürlük davasında tek başına savaşamayacak kadar yaşlanmıştır. Luke’a babasının da Jedi Şövalyelerinden biri olduğunu söyler ve ondan Prenses Lia’ya ve dava arkadaşlarına yardımcı olmasını ister. Politize olmamış bir genç olan Luke, özel yaşamında yapması gerekenleri ileri sürerek, bu öneriyi önce reddeder. Bu arada, Prensesin Yapay Gezegeninin planlarını robota aktarmış olduğunu öğrenen Kara Şövalye’nin gönderdiği askerler, robotların satıldıkları çiftliği yok edip, Luke’nin amca ve yengesini öldürürler. Çiftliğe geri döndüğünde durumu gören Luke imparatora ve onun güçlerine karşı savaşanlara karşı katılmaya karar verir.

Böylece, Luke ve iki robot Artoo-Detoo ve See Three-Pio, Obi Van Kenobi’nin önderliğinde önce Prensesi kurtarmak, sonra da isyancıların üssü olan gezegene planları ulaştırmak için yola çıkarlar. Yolculuk için gezegenler arasında kaçakçılık yapan Han Solo ile anlaşılır. Han Solo, yardımcısı goril benzeri Wookie ile birlikte, yüklü bir para karşılığı yolcuları taşımayı kabul eder. Filmin kahramanlarının bindikleri uzay gemisi Yapay Gezegen’e yaklaştığında, gezegenin elektronik sistemi tarafından yakalanıp, gezegenin içine alınır. Kendilerini yakalamaya gelen askerleri atlatan Han Solo ve Wookie’nin de katıldığı ekip gezegenin içinde Prenses’i aramaya başlar. Arkadaşlarından ayrılan Obi Van Kenobi ise Kara Şövalye’nin peşine düşer. Kara Şövalye de varlığını hissettiği Kenobi’yi aramaya başlar ve birbirleri ile karşılaşan “iyi” be “kötü” şövalyeler son bir dövüşe girerler. Obi Van Kenobi “mavi-lazer” kılıcıyla, Darth Vader ise “kırmızı-lazer” kılıcıyla dövüşürler. Bu arada diğerleri Artoo-Detoo’nun üstün yetenekleri sayesinde Prenses’i bulur ve kurtarırlar; hep birlikte gezegenin içindeki binbir tuzağı ve peşlerine düşen askerleri atlatarak kaçmak için kendi uzay gemilerine binerler. Gemiye binerken iki şövalyenin arasındaki düellonun sonunu da izlerler. Luke’u gören Obi Van Kenobi, yol boyunca şövalye gibi eğittiği gence “Güç”ünü aktarmak için Kara Şövalye’nin kendisini öldürmesine izin verir. Bundan sonra kaçmayı başaran ekip, isyancıların üssüne ulaşır.

İsyancılar, gezegenlerini yok etmek için yaklaşan Yapay Gezegen’in zayıf noktasına karşı saldırıya geçerler. Bu arada, para karşılığı kabul ettiği işini bitirdiğini söyleyip giden Han Solo pişman olur ve gemisi ile savaşa katılan Luke’a yardıma koşar. Karşı saldırı Luke’un sayesinde başarıya ulaşır. Luke Yapay Gezegen’in yok

edecek ateşlemeyi yapmadan önce, Obi Van Kenobi'nin kendisine “Elindeki araçlara ve görünenlere değil, yalnız “Güç”e güvenmelisin, kendini onun yönetimine bırakmalısın” söyleyen sesine uyar ve silahını öyle kullanır. Kara Şövalye ise, yok olan gezegenden tek başına kaçmayı başarır. Filmin sonunda Luke, Han Solo ve Wookie, Prenses tarafından görkemli bir tören ile ödüllendirilirler.

5.3.6. “Yıldız Savaşları” Üçlemesi'nin gönderdiği iletiler

Olayların bin yıl sonra geçtiği “Yıldız Savaşları” Üçlemesinin günümüzün iletilerini taşıdığı açıkça anlaşılabilir. Kısaca filmin gönderdiği iletiler şu şekilde özetlenebilir:

- İyiler daima kötülerini yener
- Kötü insanlar bazen iyi, iyi insanlar da bazen kötü olabilirler
- Teknolojisi gelişmiş olanlar daima üstündür
- Üstün olan gelişmemiş olanları (uzaydaki canlıları) yönetir ve yönlendirir
- Toplumlara diktatörlükle yönetenlerin sonu kötüdür
- Gelecekte, günümüzdeki gibi özgür ve demokratik bir yaşam olması gerekir
- İnsan, evrende istediğini başarabilecek yeteneklere sahiptir
- Güç daima dayanışma ve birlik içinde olanların yanındadır

Olayların gelecek zamanda geçtiği “Yıldız Savaşları” üçlemesinde, bir yandan Obi Van Kenobi, Luke ve Prenses gibi iyiliğin, öte yandan Bölge Valisi General ve Darth Vader gibi kötülüğün simgesi olan kahramanlar vardır. Üç bölümdeki öykü, özgürlük için savaşan iyilerle, kötüler, zorbalara ve onların yandaşlarının çatışması üzerine gelişir. Aynı ölçüde vurgulanan iyi ve kötünün ayırımı, insanın seçeceği yol ile ilişkili gösteriliyor: Doğru yol ve tarafı seçenler iyi, yanlış yol ve tarafa hizmet edenler ise kötüdür. Bu bağlamda insanların bazıları iyi, bazıları kötü ya da insanın bazen iyi, bazen kötü bir varlık olarak sunulmaktadır. Ayrıca, Han Solo gibi kurtların kuzuya, Kara Şövalye gibi eskiden kuzu olanların kurda dönüşebileceği de görülmektedir. Kısacası filmin her üç bölümünde, sonunda iyiliğin kazanacağı, ancak kötülüğün de her zaman göz önüne alınması gerektiği vurgulanır ve bazen iyi, bazen kötü bir insan doğası çizilir.

Uzay yolculukları, değişik gezegenlerde değişik yaşam biçimleri, çoğu garip ya da ilkel uzaylı canlılar, akıllı ve konuşan robotlar, uzay gemileri, gelişmiş silahlar, Yapay gezegen gibi öğeler filmin insan doğa ilişkileri boyutunu oluşturmaktadır. Filmde, uzayda her yere rahatça yapılabilen yolculuklara karşın, geleceğin insanın doğal çevresine tamamen egemen olmadığı görülmektedir. Çünkü, doğal koşulları birbirinden oldukça farklı gezegenlerde yaşayan insanların, gerek bu koşullarla, gerekse buradaki yaratıklarla uyumlu bir yaşam biçimi geliştirmişlerdir. Diğer bir ifade ile teknoloji ve doğa insan yaşamının bir parçası olarak sunulmaktadır. Filmde yer alan teknolojik çevre, insanı doğal çevresinden koparan değil, insana uyum sağlayandır. Teknolojinin ancak, film süresince belirtilen “Güç”ün yönetiminde olumlu sonuç vereceğinin iletilmesi, insan teknoloji uyumunu vurgulamaktadır. Filmde, gelecekte insanoğlunun doğaüstü ile ilişkisine yönelik açık bir ileti yoktur. İnsanoğlu evrende istediğini başarabilecek yetenek ve beceriye sahip görünmektedir. Ancak, insan iradesi ve sezgilerini temsil eden “Güç”, mistik, doğaüstü bir güç olarak da algılanabilir.

“Yıldız Savaşları” üçlemesi, geleceğin dünyalarını ve yaşamını sunuyor. Bununla birlikte, bu geleceğin, özgür ve demokratik bir yaşamın var olduğu geçmiş bir zamanın (günümüzün) benzeri olması gerektiğinin altı çizilir. Obi Van Kenobi’nin özlemle aktardığı geçmiş, günümüzün dünyasını çağırıştır-maktadır. Böylece, filmin insan-zaman ilişkisinde bugünü sürdüren bir geleceği önerdiği söylenebilir.

Çocuklar için model olabilecek Luke, eski Jedi Şövalyeleri gibi iyi kahramanlar, insan olarak sahip oldukları irade ve yeteneklerini geliştirmek için çaba gösterirler, hatta bu gelişimi ve yaşamlarını başka insanları özgür ve mutlu kılmak için kullanırlar. Luke, Obi Van Kenobi ve Prens, gönüllerince bir yaşam sürmek yerine kötülere karşı savaşırlar ve bu savaşa bir görevlendirme sonucu değil gönüllü olarak katılırlar.

Filmdeki insan-insan ilişkileri, ikincil ilişkiler çerçevesinde görülmekte ve gezegenler arası düzlemde yaşanmaktadır. Aile ilişkilerine yer verilmediği görülmektedir. Bu ilişkilerin yerini ayrı ayrı bireysel amaçların birleştirdiği savaşım arkadaşlığı almıştır. Ancak, bu arkadaşlıkta Prens’in üstünlüğüne karşın, dayanışma ve birlikte karar alma eğilimi sezilir. Kötü kahramanlar arasında ilişkiler ise hiyerarşiye dayanmaktadır. Bu hiyerarşi imparatorluğun yöneticileri ve onları emrindkiler arasında çok belirginleşir. Bu açıdan gerek yönetimde, gerek gezegenler arası ilişkilerde dayanışmanın, bireysellik ve hiyerarşinin üstünde olduğu gözlemlenir.

5.3.7. Tablolar ve yorumlar

Tablo 1

Soru (1) Gelecekte insanlar uzayın her yerine gidecekler mi?												
Uygulamadan önce					Soru maddesi veya Yanıt Seçenekleri		Uygulamadan sonra					
Yaş grupları			Cinsiyet		Top lam		Top lam	Cinsiyet		Yaş Grupları		
11	12	13	E	K				E	K	11	12	13
31	10	49	68	22	90	a) Evet	130	71	59	31	48	51
49	60	51	72	88	160	b) Belki	110	49	61	30	40	40
-	-	10	10	-	10	c) Hayır	30	30	-	19	-	11
10	30	-	-	40	40	d) Bilmiyorum	30	-	30	10	12	8
90	100	110	150	150	300	Toplamalar	300	150	150	90	100	110

Soru 1

Gelecekte insanlar uzayın her yerine gidecekler mi?

Bu soru insanoğlunun doğal çevresinin sınırlarını genişletme konusunda filmin etkisini ölçmeye çalışıyor.

Soruya filmde sonra verilen yanıtlarda örneklemin genelinde toplanma “Belki” seçeneğinden “Evet” seçeneğine kaymıştır. Diğer bir ifade ile, film öncesine göre daha çok çocuk gelecekte uzayın her yerine gidileceğini ileri sürmüştür. Olumlu yanıtlarda gözlenen bu artışa karşılık, kararsızlarda belli bir azalma olmuştur.

Cinsiyete göre durum incelendiğinde, “Evet” diyen erkeklerin oranının değişmediği, bilgisizliğini belirtenin bulunmadığı, buna karşılık filmde önce kararsız olan erkek çocuklarda “Hayır” seçeneği lehine belli bir azalma olduğu görülmüştür. Kızlarda ise, olumlu yanıt oranında öncesine göre önemli bir artış olmuş, bu artış, çoğunluğu kararsızlardan olmak üzere “Belki” ve “Bilmiyorum” cevaplarındaki azalmadan kaynaklanmıştır.

Filmde sonra 11 yaşındaki çocuklarda gözlenen değişme yalnızca “Belki” ve “Hayır” seçeneklerindedir. Daha önce bu konuda olumsuz yanıt veren 11 yaş çocuğu yokken, gösteriden sonra kararsız 20 çocuk insanların gelecekte uzayın her yerine gidemeyecekleri ileri sürmüşlerdir. 12 yaş çocuklarında “Hayır” cevabı dışında tüm seçeneklerde değişme olmuştur. Kararsız ve bilgisizlerde olumlu cevaba doğru bir yönelme söz konusudur ve bu yönelme sonucu önemli bir artış ortaya çıkmıştır. 13 yaş grubunda anlamlı bir değişmeden söz edilemez.

Kısacası, film öncesinde baskın eğilim daha çok kararsızlıktır. Filmin bu eğilimi daha çok olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

Tablo 2

Soru (2) Gelecekte insanlar başka d�nayalarda da yaşayacaklar mı?												
Uygulamadan �nce						Soru maddesi veya Yanıt Seçenekleri	Uygulamadan sonra					
Yaş grupları			Cinsiyet		Top lam		Top lam	Cinsiyet		Yaş Grupları		
11	12	13	E	K				E	K	11	12	13
28	10	52	79	11	90	a) Evet	100	50	50	30	29	41
31	50	19	28	72	100	b) Belki	110	49	61	20	51	39
11	20	9	13	27	40	c) Hayır	20	20	-	10	-	10
20	20	30	30	40	70	d) Bilmiyorum	70	31	39	30	20	20
90	100	110	150	150	30	Toplamalar	300	150	150	90	100	110

Soru 2

Gelecekte insanlar başka dünyalarda da yaşayacaklar mı?

Bu soruya “Belki” ve “Evet” diyenler filmde önce ve sonra hemen hemen eşit sayıda ve çoğunluk gruplarını oluşturmaktadırlar. Bilgisizliğini belirtenler bunlara yakın sayıda bir grup oluşturmaktadır. Gelecekte dünyadan başka yerlerde yaşanmayacağını söyleyenler ise en küçük grubu oluşturmaktadır ve alınan yanıtların genel dağılımında filmde sonra kayda değer bir değişim olmamıştır.

Erkeklerin hemen hemen yarısı, kızların üçte-biri bu soruya filmde önce “Evet” demişken, filmde sonra bu seçenek doğrultusunda yanıt veren erkek azalmış, kızlar artmıştır. Durum yaşa göre değerlendirildiğinde, 11 ve 13 yaş çocuklarında değişim gözlemlenmemiş, buna karşılık daha çok 12 yaş çocuğu “Evet” demiştir. Uygulama öncesinde “Belki” seçeneğini belirten çocukların yanıtlarında, uygulama sonrasında cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre önemli bir ayrım bulunmamakla birlikte, erkekler ve 13 yaşındakilerde bu seçenek lehine belli bir hareketten söz edilebilir. Soruya c) seçeneğini doğrultusunda verilen yanıtlarda ortaya çıkan azalma eğilimi, kızlar ve 12 yaşındakilerden kaynaklanmıştır. “Bilmiyorum” seçeneğinde ise hiçbir değişkene göre anlamlı bir değişim söz konusu değildir. Bu konuda filmin kızlar ve 12 yaşındaki çocukları olumlu, erkekler ve 13 yaş çocuklarını kararsızlık yönünde etkilediği söylenebilir.

Bu soruya alınan yanıtlarda iki aşamada da “Belki” seçeneğinin önemli sayıda çocuk tarafından belirtilmiş olması, insanın uzayda yaşayıp yaşamayacağı konusunda kesin bilgi sahibi olmadıklarını düşünmelerinden kaynaklanabileceği gibi, uzayda insandan başka canlıların (bunların bir kısmı insandan üstün olabilir) varlığını kabul etmelerine de bağlanabilir. Ayrıca filmin sunduğu kişilerin abartılmış tipler oluşu da kararsızlıklarını bu yönde kesinleştirmelerinde güçlük yaratmış olabilir.

Tablo 3

Soru (3) Bu başka dünyalar nasıldır?												
Uygulamadan önce					Top lam	Soru maddesi veya Yanıt Seçenekleri	Uygulamadan sonra					
Yaş grupları			Cinsiyet				Top lam	Cinsiyet		Yaş Grupları		
11	12	13	E	K		E		K	11	12	13	
-	-	-	-	-	-	a) Bizim dünyamıza benzeyen	-	-	-	-	-	-
10	10	-	10	10	20	b) Bizim dünyamıza benzemeyen	11	-	11	11	-	-
20	-	40	60	-	60	c) Kimileri bizim dünyamıza beze- yen, kimileri benzemeyen	90	51	39	19	29	42
-	-	10	10	-	10	d) Bilmiyorum	-	-	-	-	-	-
30	10	50	80	10	90	Toplamalar	101	51	50	30	29	42

Soru 3

Bu başka dünyalar nasıllar?

Bu soru bundan önceki soruyu tamamlayan bir sorudur ve önceki soruya olumlu yanıt veren çocuklara sorulmuştur. Dünyadan başka yerlerde yaşanacağını söyleyenler, bunların dünyamıza göre nasıl olacağını düşünüyorlar? Sorunun amacı insanın doğaya egemenliği konusundaki bilginin boyutunu belirlemektir. Diğer bir ifade ile, çocuklar için insanın doğaya egemenliği bilinen dünya koşulları ile mi kısıtlı, yoksa bu konuda bir sınırlama söz konusu değil mi sorusunun yanıtı ve filmin buna etkisini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Uygulama öncesinde, gelecekte yaşanacak dünya dışı yerlerin “bazılarının dünyaya benzer, bazılarının benzemez” olacağını söyleyenler çoğunluğu oluşturmuştur. Uygulamadan sonra ise grubun neredeyse tamamı için tek yanıt budur. Filmden önce ve sonra verilen yanıtların ilginç yönü, çocukların hiç birinin dünyaya benzer bir yerde yaşanılacağını düşünmemesidir. Filmden önce bu yerlerin nasıl olacağını bilmediğini söyleyen bir çocuk olmuş, sonra ise bu konuda bilgisizliğini belirten çıkmamıştır.

Bununla birlikte, uygulama sonrasında kızların durumu dikkate değer. Çünkü, filmi gördükten sonra dünya dışında başka yerlerde yaşanacağını söyleyen kızların sayısında önemli sayılabilir bir artış olmuş ve bunların hemen tamamı dünya benzeri olan ve olmayan yerlerde yaşanacağını belirtmişlerdir. Film kızları, yalnız böyle yerleşim yerlerinin olacağı konusunda değil, bu yerlerin çok çeşitli olacağı konusunda da doğrudan etkilemiş gibidir.

Tablo 4

Soru (4) Uzayda insandan başka canlılar var mı?												
Uygulamadan önce					Soru maddesi veya Yanıt Seçenekleri		Uygulamadan sonra					
Yaş grupları			Cinsiyet		Top lam		Top lam	Cinsiyet		Yaş Grupları		
11	12	13	E	K				E	K	11	12	13
40	70	80	90	100	190	a) Evet	170	90	80	40	60	70
40	20	10	50	20	70	b) Belki	60	20	40	10	20	30
10	10	10	10	20	30	c) Hayır	40	30	10	30	10	-
-	-	1	-	10	10	d) Bilmiyorum	30	10	20	10	10	10
90	100	110	150	150	300	Toplamalar	300	150	150	90	100	110

Soru 4

Uzayda insandan başka canlılar var mı?

Uzayda insandan başka canlıların varlığı konusunda çocukların yanıtlarında çoğunluk uygulama öncesi ve sonrası aynı kalmıştır. İki aşamada da uzayda başka canlıların olduğunu ileri sürenler çoğunluktadır. Filmten sonra “Evet” seçeneğinde cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre anlamlı bir değişme olmamıştır. “Belki seçeneğinde gözlemlenen en önemli değişme erkekler ve 11 yaşındakiler için söz konusudur. Bu iki grup “Hayır” yönünde fikir değiştirme düşüncesi göstermiştir. Bu seçenekte erkeklerin ve 11 yaşındakilerin yanıtlarının belli bir ölçüde artışı, ayrıca daha önce bilmiyorum demiş olan erkek ve 11 yaş çocuğu yokken, filmten sonra her iki gruptan birer çocuğun bu yanıtı vermesi bu yönelimi kanıtlamaktadır.

Özetle, uygulama öncesi ve sonrası bulguların incelenmesi, filmin örneklem genelinde önemli bir değişmeye yol açmadığı, bununla birlikte erkeklerde ve 11 yaşındakilerde olumsuzluk, kızlarda ve 13 yaşındakilerde olumsuzluk, kızlarda ve 13 yaşındakilerde ise kararsızlık yönünde az da olsa bir eğilim yarattığı söylenebilir. Bu yönelimler ile filmde yer alan uzayda yaşayan-savaşan canlıların abartılı, garip, hatta korkutucu tipler olması arasında ilişki kurulabilir.

Tablo 5

Soru (5) Bu canlılar nasıldır?												
Uygulamadan önce					Soru maddesi veya Yanıt Seçenekleri		Uygulamadan sonra					
Yaş grupları			Cinsiyet		Toplam		Toplam	Cinsiyet		Yaş Grupları		
11	12	13	E	K				E	K	11	12	13
10	11	-	12	9	21	a) İnsan gibi	11	-	11	-	11	-
11	10	19	23	17	40	b) Garip, ilkel	20	20	-	12	8	-
20	50	51	57	63	120	c) Bazıları insan gibi, bazıları garip, bazıları akıllı insandan	130	67	63	32	30	68
-	-	9	-	9	9	akıllı üstün	9	-	9	-	9	-
						d) Bilmiyorum						
41	71	79	92	98	190	Toplamalar	170	87	83	44	58	68

Soru 5
Bu canlılar nasıldır?

Filmi görmeden önce uzaydan insandan başka canlıların varlığını ileri süren çocukların yarısından fazlası, bu canlıların, insan gibi, insandan daha ilkel ve insandan üstün, kısacası türlü canlılar olduklarını söylemişlerdir. Bu cevabı verenler grubu, canlıları ilkel olarak tanımlayan grup izlemiştir. Uzay'daki canlıların "insan gibi" olduklarını veya nasıl olduklarını bilmeyenlerin sayısı çok azdır. Bu soruda cinsiyete göre önemli bir ayırım bulunamamıştır. Yaş gruplarına göre incelendiğinde ise, 11 ve 13 yaş çocuklarının yarısının, 12 yaşındakilerin ise daha büyük bir bölümünün uzaylı canlıların türlü türlü olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 6

Soru (12) Geleceğin dünyasında hangi ülkenin sözü geçecek?												
Uygulamadan önce						Soru maddesi veya Yanıt Seçenekleri	Uygulamadan sonra					
Yaş grupları			Cinsiyet		Top lam		Top lam	Cinsiyet		Yaş Grupları		
11	12	13	E	K				E	K	11	12	13
40	60	50	80	70	150	a) En ileri teknolojiye sahip ülkelerin	200	120	80	50	60	90
20	30	20	20	50	70	b) Tüm ülkeler eşit olacak	80	10	70	30	30	20
20	10	20	40	10	50	c) Amerika'nın	-	-	-	-	-	-
10	-	20	10	20	30	d) Bilmiyorum	20	20	-	10	10	-
90	10	110	150	150	300	Toplamalar	170	87	83	44	58	68

Soru 12

Geleceğin dünyasında hangi ülkenin sözü geçecek?

Uygulamadan sonra bu soruda gözlemlenen anlamlı sayılabilir değişme a) ve c) seçeneklerinde ortaya çıkmıştır. Filmi görmeden önce geleceğin dünyasında ABD'nin sözünün geçeceğini söylemiş olan çocuklar izledikten sonra düşüncelerini değiştirmişlerdir. Buna karşılık uygulama sonrasında, öncesine göre daha çok çocuk a) seçeneğine uygun yanıt vermiştir. b) ve d) seçeneklerinde yanıtların genel dağılımı açısından dikkate değer bir değişme söz konusu değildir.

Bulgular, cinsiyete ve yaşa göre değerlendirildiğinde, c) seçeneğini belirtmiş olan erkeklerin filmde sonra a)'ya yöneldikleri, bu konuda bir bilgisi olmadığını söyleyen kız çocuğunun kalmadığı ve kızların daha çok b) seçeneği yönünde değişme eğilimi gösterdikleri görülmüştür. Yaş gruplarında en belirgin değişme a) seçeneğinde, filmde sonra kaydedilen artıştır. Bu artışın daha önce bilgisizliğini ya da ABD'nin geleceğin dünyasına egemen ülke olacağını söylemiş olan bu yaş çocuklarının a) seçeneğine yönelmelerinden kaynaklandığı ileri sürülebilir.

Tablo 7

Soru (15) Geleceğin dünya savaşını hangi ülke kazanacak?												
Uygulamadan önce						Soru maddesi veya Yanıt Seçenekleri	Uygulamadan sonra					
Yaş grupları			Cinsiyet		Top lam		Top lam	Cinsiyet		Yaş Grupları		
11	12	13	E	K				E	K	11	12	13
20	20	20	50	10	60	a) Teknolojide ötekilerden üstün olanlar	30	20	10	-	20	10
10	-	19	30	10	40	b) Dayanışma içinde birlikte hareket edenler	80	60	20	30	10	40
10	-	51	10	10	20	c) Güçlü bir ülkenin yönetimi altında savaşanlar	10	10	-	10	-	-
-	-	-	-	-	-	d) Bilmiyorum	10	-	10	-	10	-
40	20	60	90	30	120	Toplamalar	130	90	40	40	40	50

Soru 15

Geleceğin dünya savaşını hangi ülke kazanacak?

Bu soru ile, anketin önceki sorularında gelecekte bir dünya savaşının çıkmasına kesin gözüyle bakan çocuklar bu savaşın sonucu hakkında nasıl bir bilgiye sahip oldukları öğrenilmek istenmiştir. Diğer bir ifade ile bu savaştan kimler galip çıkacak, teknolojide üstün olanlar mı, dayanışma içinde birlikte hareket edenler mi, güçlü bir ülkenin yönetiminde savaşanlar mı, yoksa çocukların bu konuda herhangi bir fikirleri yok mu?

Önceki soruya yanıt vermiş olan çocukların yarısı uygulamadan önce bu soruda a) seçeneğini belirtmiştir. “Bilmiyorum” yanıtını veren çocuk ise yoktur. Erkeklerin çoğu ve 12 yaşındakilerin yirmisi teknolojide üstün olanların savaşın galibi olacaklarını söylemişler. Kızlarda ve diğer yaş gruplarında ise yanıtların tüm seçeneklere dağıldığı söylenebilir. Bununla birlikte en az ilgi gören seçeneğin c) olduğu görülmüştür.

Uygulamadan sonra öncesine göre daha az çocuğun a) seçeneği doğrultusunda yanıt verdiği, buna karşılık b) seçeneğini belirtenlerin daha çok olduğu söylenebilir.

Kısacası “Yıldız Savaşları” filmi, ülkelerin teknolojiye egemenlikleri ölçüsünde savaş tek başına kazanacaklarını söyleyen çocuklarda, savaşın ancak dayanışma ve birliktelik içinde olanlar için galibiyetle biteceği bilgisini kazandırma yönünde etkilemiştir.

Eğer bir okyanus kıyısında yaşamak zorunda iseler, çocuklara yüzmeyi öğretmek, okyanusun kıyısına duvar çekmekten daha akıllıca bir iş olur. Bu halk deyişi iletişim araçları ve özellikle de televizyon konusunda da geçerlidir.

Çocuklar hangi programları seyretmemelidir? Bu soruya çocuklar arasındaki farklılıklardan dolayı genel bir cevap vermek çok kolay değildir. Kısaca belli bir düzeyin üzerinde şiddet ve cinsellik içeren programları izlememeleri doğru olacaktır. Bu ana çizginin dışında bazı çocukların duyarsız kalacağı programlara daha duygusal çocuklar şiddetle tepki gösterebilir.

Bu çalışmada belirtilenlerden yola çıkarak, çocuklara yönelik televizyon programlarında bulunmaması gerekenleri başlıklar halinde belirtmek gerekir:

- Batıl inançlar, önyargılar, ırk ve din üstünlüğü/ayrılığı duyguları, bağınazlık aşılmalı;
- Evrensel değerlere gereken önem verilmeli;
- Çocuklarda üstün insan kavramı oluşturulmamalı, her şeyi bilen, yanılmayan, abartılı kahramanlar yerine gerçek insan tanıtılmalı;
- Kadercilik gibi insanı pasifleştiren, boyun büktüren, problemlerinin çözümünü ilahi güçlerde arayan inanışlara yer verilmemeli;
- Duygu sömürsü yapılmamalı;
- Özgür düşünme yeteneği sınırlanmamalı, beğeniler köreltilmemelidir.

Son yıllarda sinemada ve televizyonda yayınlanan bilim-kurgu filmlerinde uzay gemileri, ışınli silahlar ve kısacası üstün silahlanmanın ilerleme ve üstünlük sağladığı iletisi egemen olmaktadır. Genellikle bilim-kurgu romanlarından esinlenerek hazırlanan bu türdeki film ve diziler, sinemanın yapısından kaynaklanan ayırıcı özellikleri bulunmaktadır. Bunlar her şeyden önce film sanayinin kurallarına uygun kar getirecek şekilde hazırlanmaktadır.

Ülkemizde sinema ve televizyon kanallarında gösterilen bilim-kurgu filmleri veya dizileri genellikle ABD yapımıdır. Dolayısıyla bunlarda Batı uygarlığı ve gelişmiş sanayi toplumlarının değer yargıları ve yaşam tarzları yansıtılmakta, dünyaya ve evrene bakış açıları işlenmektedir. Böylece “Yıldız savaşları”nın düş değil bir gerçek olduğu, filmin içerdiği “gelişmiş silah ve teknolojiye sahip olan iyidir ve daima üstündür” iletisi günümüzde de geçerli olduğu anlaşılmaktadır.

Bilim-kurgu filmleri gerek canlı anlatımın etkinliği, gerek senaryo, tema ve öğelerin çekiciliği bakımından çocuklar için ilgi çekici bir yayın türüdür. Bu çalışmada yer verilen araştırmanın sonucunda bilim-kurgu türünün çocukların bilgilerini, değerlerini ve tutumlarını etkilediği, bu etkinin yaş ve cinsiyete göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır.

- ADLER, Alfred, “Çocuk Eğitimi”, Çeviren: Kamuran Şipal; Cem Yayınevi, İstanbul, 1. Basım, Temmuz 1996
- BAŞKAN, Özcan, “Bildirişim. İnsan Dili ve Ötesi”, Altın Kitapları Yayınevi, İstanbul, 1988
- BAUDRILLARD, Jean, “Tüketim Toplumu”, Çevirenler: Hazal Deliceçaylı – Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997
- BODENBURG, Inga /GRIMM, Gunhild, “Bu Çocuk da Ne İstiyor”, (Çev. Gülderen Pamir), Afa Yayınları, İstanbul, 1986
- CORMAN, Louis, “Psikanaliz Açısından Çocuk Eğitimi”, Cem Yayınevi, İstanbul, 2. Basım, Ekim 1996
- DEMİRERĞİ, Nalan, İŞCAN, Cüneyt, ÖNGÖREN, Mahmut T., YANIK, Figen, “Bu Ne Şiddet!”, Kitle Yayınları, İstanbul, 1994
- Devlet İstatistik Enstitüsü, 1995 Yıllığı, Başbakanlık Devlet İstatistik Yayınları, Ankara, 1996
- DİLİDÜZGÜN, Selahattin, “Çağdaş Çocuk Yazını”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996
- ERDOĞAN, İrfan, “Popüler Kültür ve İletişim”, Ümit Yayınları, İstanbul, 1995
- ERDOĞAN, İrfan, “İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş”, İmge Kitapevi, İstanbul, 1997
- FITZHUGH, Dodson, “Çocuk Yaşken Eğilir”, (Çeviren: Seçkin Selvi) Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul, 1993
- İLAL, Ersan, “İletişim, Yığmsal İletim Araçları ve Toplum. Kavramlar - Kurumlar – Kuramlar”, Der Yayınları, İstanbul, 1989
- KAPFERER, Jean-Noel, “Çocuk ve reklam”, (Çeviren: Şermin Önder), Afa Yayınları, İstanbul, 1991
- KEHNEMUYİ, Zerrin, “Çocuğun Görsel Sanat Eğitimi”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995
- ONARAN, Alim Şerif, “Sinemaya Giriş”, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986
- PIAGET, Jean, “Epistemoloji ve Psikoloji”, Çeviren: Seçkin SELVİ, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1992
- POSTMAN, Neil, “Televizyon: Öldüren Eğlence”, Çeviren: Osman Akinhay,

Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994

RİGEL, Nurdoğan, “Haber, Çocuk ve Şiddet”, Der Yayınları, İstanbul, 1995

ROGGE, Jean Uwe, “Televizyon Video Delileri”, (Çeviren: Leman Çalışkan), Afa Yayınları, İstanbul, 1989

STEIN, Arnd, “Saldırgan çocuk”, (Çev. Nükhet Polat), Papirüs Yayınevi, İstanbul, 1997

TURAM, Emir, “Ekranaltı Çocukları”, İrafan Yayınevi, İstanbul, 1996

UYGUÇ, Ünal, “Televizyon Programcılığı”, Bayrak Matbaacılık, İstanbul, 1987

YAVUZ, Kerim, “Çocuğun Dünyası ve Gelişme”, Çocuk Yayınları Vakfı, İstanbul, 1992

YAVUZER, Haluk, “Çocuk Psikolojisi”, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996

YENGİN, Hülya, “Ekranın Büyüsü. Batıda Değişen Televizyon Yayıncılığının Boyutları ve Türkiye’de Özel Televizyonlar”, Der Yayınları, İstanbul, 1994

ZILLIOĞLU, Merih, “Sinematografik Bilim-Kurgu”, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1986

TEŞEKKÜR

Danışmanlığımı aldığı günden yana büyük bir sabır ve anlayış ile bana yardımcı olan ve her an da yardıma hazır olduğuna inandığım değerli hocam Prof. Dr. Ersan İlal'a teşekkürlerimi sunmaya bir borç bilirim.

Yüksek lisans eğitimine başladıktan sonra olumlu ve yapıcı yaklaşımları ile, her zaman bir şeyler öğretmeye hazır verici kişilikleri ile tanıdığım değerli hocalarım Prof. Dr. Nükhet Güz, Doç. Dr. Simten Öngören, Yrd.Doç. Samsun Demir, İ.Ü.İletişim Fakültesi öğretim üyeleri Metin Erksan, Sinan Çetin, Vural Tekeli, Ünal Uyguç ve Cengiz Arkangil'e teşekkürlerimi bildiririm.

Annemin, babamın, kardeşlerim Mahmut ve Aydın'ın sevgi dolu destekleri için şükran borçluyum.

İstanbul, Eylül 1997

Ali KARAKAŞ